

זכרון ווהליך

51 - 52

ווהג - ליד

2

שיר ערש

ה

160

לזכרו של "דיא

מיין קינד, נשמה מיינע
אל ארויס פון מאמעס שוים.
ביידן "דורכן קוימען" האט
געשיקט האוורילא "גלייך צו גאט".

בין איך דיין טאטע פארטיזאן
צו אים אריין זיך גוקס זיין.
האבן זיי אויף מיר די ביקסן אנגעשטעלט
נאר איצטער האב איך זיי
געשיקט אויף יענער וועלט.

האט זיך זייער קינד אין וויגעלע
אויף א קול צעריסן.
האב איך אים ארויסגענומען. ווי קאן מען
דען א קינד ווי דו דערשיסן?

כיבין מיט אים אין וואלד געלפאן
און דארט אים אויסגעכאוועט.
און ווען אויסגוואקסן איז ער
געקעמפט האט ער - א גיבור!
פאר אונדזער לאנד,
פאר אונדזער כבוד.

נאר איינס ווייסט ער ניט, מיין קינד
אז א מלאכיל ביסטו גאר איצט
און אז כ'זע תמיד אין אים
נאר דיר, מיט נאך מלאכיל - אסך
פון גאט אליין באשיצט

דאס איז די נקמה זונגעלע
פון דיין טאטן פארטיזאן.
איז שלאף מיין קינד, נשמה'לע,
ניט פאל ארויס פון מאמעס שוים.

און ווייס. און זאלן טאקע
אלע מענטשן ווייסן:
אז אויך אזא מין יידישע נקמה
פון א טאטן פארטיזאן
איז פאראן.

נומה, בני, נשמת אפי,
בבטיקה אויף הרדימה אמא.
את שניכם, "מארגנה ישר לאלהים"
שלח תברילו, רב המרצחים.

סדתי לביתו, אביד פרטיזן
בסרם אור היום, דמכם לעם.
כוננו אלי הוא והיא רובים
אד הפעם אני שלחתיים לאלהים.

תינוקם בעריסה פרץ אז
בבכי מר מאוד.
הוצאתיו משם. וכי מי יכל
בתינוק כמוד בערשו לירות?

ואל היער אתו רצתי כבני.
שם ספלתי בו, אם קר אם חם.
וכאשר גדל, לחם הוא באר
על ארצנו ועל כבוד העם.

רק זאת הוא לא יודע בני,
כי מלאך קטן אתה עתה לעד.
וכי תמיד אראה בו רק אויף
עם עוד מלאכים קטנים הרבה
ימגו עליכם אלהים בלבד.

זוהי נקמתו, ילדי, של אבא פרטיזן.
שן איפוא, בני, נשמת אפי
בבטיקה אויף הרדימה
אמא.

ודע. ושידעו גם אנשים שבעולם.
גם מין נקם יהודי כזה
של אבא פרטיזן
קים.

כרך י' קובץ 2 ילקוט ווהלין אדר א' תשנ"ה, פברואר 1995 February

עמ'

בשער	נתן ליבנה, שיר ערש - א וויגליד
3	מ.יוו., ד"ר שמואל ספקטור בן שבעים
4	מפנקס { על הגבורות ועל המלחמות
5	העורך { יראה הקהל וישפוט
5	יעקב עלבירט - ווער איז ווער אין דער פערדעראציע
8	פרופ' דב לוינ - על הנהירה הנלהבת של השרידים לאוקריינה
8	משה אוסובסקי - על השתדלנות אצל שליטי אוקריינה
9	דוד פריטל - הימים שקמו לשחרור
9	תגובות של יחידים
10	ב"צ קמינצקי - המסע לקבר אבות
12	מרים סלוצקי-מרום - ביקור ברוקיטנה
15	Harry Magid - Life and death
16	פייגע מנדלוביץ - קלוש, איך פאר א היים
16	6 ווייסע ליכט
17	אברהם קליבן - ראונער פאלקלאר
18	טקס הנחת אבן הפנה לאנדרטה לזכר הפרטיזנים והלוחמים
19	מתוך דברים של אפי שטנצלר, ראש העיר גבעתיים
20	מתוך דברים של עו"ד שלמה זיסקינד, יו"ר האיגוד
21	מתוך דברים של הפרטיזן שמואל אפרתי
21	מתוך דברי המנחה יהודה מרין
22	ד"ר שמואל ספקטור - פרטיזנים יהודים באוקריינה
25	סימון (זושיה) חייצ'וק - בחטיבת קופפאק
28	אברהם אינגבר - הנשק הגרמני
30	יוסף גליצקי - דיוקנו של פרטיזן
31	יצחק גורפינקל - ילדים במלחמה
35	אשר מירוטשניק - "ברוך" אומר ועושה
39	Dor Lorbwr - They ordered us: "Revenge!"
40	יהודה קערצמאן, שמעון פייקאו
41	ז. רבינוביץ ו. אברוך, דער העלדישער טויט
44	גד רוזנבלט - דברים שלא נאמרו בטקס
45	"דיאדיא מישח", צירל (סיפור)
49	מירי ואורנית - על סרן חזי ספיר ז"ל
50	נתן ליבנה - אמיר גלבע-עשר למותו
51	משה יוז - הלן בורקו ז"ל
52	חן יחיאב, דוד פריטל ומרים על אשר גולדנברג ז"ל
52	רחל, על מרדכי צרמוש ז"ל
53	סמדר אפלבוים, על מרדכי סליבקין ז"ל
53	שלמה ורניק, פרל ורניק קרש ז"ל
54	פנינה על ברוך קורן ז"ל
54	חנה, על אברהם מליכס ז"ל
55	שמואל אבא קלורמן ז"ל
57	חברים מספרים על אבא קלורמן ז"ל
59	בארגונים

Wolliner Society of Los Angeles
304 N. Palm Dr., Beverly Hills,
CA 90210, USA
Tel. (213)2767775

Past President:

Shaia Shechatov
Sam Kipnis

President:

Zina Nadborny

Honorary President:

Jack Stolar

Sima Magid

Vice President:

Genai Itkin

M. Hakman

Treasurer:

Harry Magid

Recording Secretary

Efim Kutz

Board of directors:

Mr.Mrs. J. Stolar

Mr.Mrs. J. Burstein

Mr.Mrs. E. Borenstein

Mr.Mrs. B. Baseman

Mr.Mrs. M. Fligelman

Mr.Mrs. H. Fried

Mrs. M. Goldberg

Mr.Mrs. H. Goldberg

Mr.Mrs. M. Hakman

Mr.Mrs. J. Huberman

Mr.Mrs. E. Hudas

Mr.Mrs. B. Itkin

Mr.Mrs. K. Chait

Mrs. F. Kipnis

Mr.Mrs. A. Magid

Mr.Mrs. H. Magid

Mrs. M. Paikow

Mrs. R. Berger

Mrs. R. Shapiro

Mr.Mrs. B. Tabacznik

Mr.Mrs. R. Tabacznik

Mr.Mrs. G. Tabacznik

Mr.Mrs. P. Nadich

Mr.Mrs. D. Kaplan

Mr.Mrs. M. Kramer

Mrs. E. Silber

Mr.Mrs. S. Schlachtman

ילקוט ווהלין

בהוצאת: האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין, המרכז בישראל

היכל יהדות ווהלין, גבעתיים 53583, רח' כורזין 10, טל' 03-5717621

בשיתוף עם: הפדרציה של יוצאי ווהלין, ניו-יורק, ארה"ב

Federation of Wolinian Jews Inc.

2672 E, 7th Str., Brooklyn, N.Y. 1123, USA, Tel 8913323

ארגון יוצאי ווהלין, לוס אנג'לס, ארה"ב

Wolliner Society of Los Angeles

304 N. Palm Dr., Beverly Hills, CA 90210, USA

הפדרציה של יוצאי ווהלין, מונטריאול, קנדה

Federation of Wolinian Jews, Montreal, Que, H3W2Z5

העורך: נתן ליבנה, מזכיר המערכת: יהודה מרין

חברי המערכת: שלמה זיסקינד, בן-ציון קמינצקי, צבי רוניק
ועדת הילקוט: בן-ציון קמינצקי - יו"ר, בוריס בריק, רות ברנר,
שלמה זיסקינד, נתן ליבנה, צבי רוניק, זאב שטרקמן

הנהלת האיגוד העולמי בישראל: המזכירות (יושבי ראש הוועדות):

עו"ד שלמה זיסקינד - יו"ר (לוצק)
צבי רוניק - סיו"ר וגזבר (קובל)
סימון חייצ'וק - סיו"ר (קולק)
יהודה מרין - מזכיר (מניביץ')

שמחה בירמן - לודמיר
חיים זוסמן - אוסטראה
חיים חרבש - אוסטראה
נתן ליבנה - זוהיל
עזרא ניר - לודמיר
ב"צ קמינצקי
זאב שטרקמן - לוצק

חברי מועצת המנהלים:

סנדר אפלבוים - ולדימיריץ
בוריס בריק - קולק
רות ברנר - טורצ'ין
דינה אורבך - ברזנה
יוסף גליצקי - אוסטראה
יעקב גולנסקי - לודמיר
דובית בן-ארצי - טריסק
צוינגל יהושע - לוצק

אליהו מנדל - קובל
צבי ספקטור - רובנה
יצחק צ'צ'יק - רוקיטנה
יוסף קרפוס - לובומל
דוד גורן - קאמין קאשירסק
משה פורשפן - לודוויג
פנחס חגין - רפלוברקה
משה פרידמן - דומברוביץ

כתובות למשלוח כתבי יד:

איגוד עולמי של יוצאי ווהלין בישראל, היכל ווהלין, רח' כורזין 10, גבעתיים, ישראל, טל' 03-5359983
או: נתן ליבנה, רח' המעגל 38, רמת-גן 52472, ישראל, טל' 03-6729824

הפקה: דפוס "אלף-אלף" בע"מ, רח' אהליאב 3, רמת-גן 52522, טל' 03-7514940, פקס' 03-7514570

ד"ר שמואל ספקטור בן שבעים

ד"ר שמואל ספקטור הוא אחד מעמודי התווך זה זמן רב ב"ילקוט ווהלין" וכדאי שקוראינו הווהלינאים ידעו זאת, כי מחקר הוא עבודת נמלים מיגעת וד"ר ספקטור עשה זאת לא פעם כמעט במיוחד בשביל ה"ילקוט".

אך לא רק למען הילקוט טרח ס. עד היום אסירי תודה לו הווהלינאים על שיתוף הפעולה המלא אתם בכל תקופת היותו מנהל הבית (היכל יהדות ווהלין) מטעם "יד ושם", על הצלחתו הרבה ביישור הידורים וויכוחים שהתעוררו לא פעם בינינו לבין "יד ושם" והבאת שלום ברוב חכמה בין הנצים. ובתקופה בה שימש מזכ"ל בהנהלת "יד ושם" מצאנו בו תמיד אוזן קשבת ותמיכה ברוב דרישותינו. וקצת מקורות חייו:

ש.ס. נולד ב-21.8.1924 בקוסטופול שבווהלין להוריו משה, סוחר ומומחה ליערות ולאמו בריינדל, בת הרב חיים רוטנברג, נצר לשושלת רבנים ידועים. היה הצעיר בין 3 ילדים. בנוסף לבית ולחלקה שלידו, היתה להם חווה בכפר סמוך, בשותפות עם שכן. בן 5 נשלח לגן הילדים העברי "תרבות". הגננת היתה דמות נפלאה – סימה גורין ז"ל. עלתה ארצה כחלוצה והיתה ממסדי "כפר ויתקין" (אמו של גד יעקובי, שגרירנו כיום באו"ם). בגיל שש החל ללמוד בביה"ס "תרבות" בעיירה, שאביו היה בין מקימיו. עם סיום לימודיו ב"תרבות" עבר ללמוד בגימנסיה "תרבות" ברובנה. הגימנסיה עמדה על רמת לימודים גבוהה. תרמו לכך המנהל וצוות המורים. אך סיפוח האזור בספטמבר 1939 לבריה"מ שינה את כל מערכת החינוך.

שמואל נאלץ להמשיך את לימודיו התיכוניים בביה"ס האוקראיני שבעיירה. יום ה-22 ביוני 1941 מצא אותו בחופשת הקיץ מבית הספר. ביום ו' של אותו שבוע נפוצו שמועות שהצבא הגרמני מתקרב לעיירה, ומוסדות השלטון הסובייטי מתפנים. לאור המידע שהגרמנים מתעללים בצעירים, בעיקר על-ידי עבודת כפייה וכד', נשלח באותו יום ו' ברגל ללודוויפול אל אביו שעבד שם. למחרת, ביום שבת, נפוצו שמועות ששקט בקוסטופול וס. חזר עם רבים אחרים. אלא שבמוצאי-שבת שוב התחילה הבריחה מזרחה, וס. הצטרף אל קבוצת אנשים, והגיע איתם עד לז'יטומיר. שם הכיר נער בגילו – פליט מוורשה, וכיון שהתחיל פינוי העיר יצאו שניהם לעבר קייב, בדרך חתחתים.

בקייב הודבקו מודעות הקוראות את בני הנוער להתייצב במשרדי הגיוס. השניים התייצבו, חולקו לקבוצות ונשלחו לעבודה, במחוז דונייצק (אז סטלינו). הגיעו לקולחוז אוקראיני, שם סייעו בעיקר בקציר החיטה והדיש. שוכנו בזוגות בבתי האיכרים. היחס היה טוב, אך עם תערובת של הערות אנטישמיות. באוקטובר 1941 התקרבו הגרמנים לאזור והשניים נעו מזרחה.

לאחר נדודים ארוכים ברגל וברכבות משא הגיעו לעיר מולוטוב (כיום פרם). שם נשלחו לעבוד בחברת בנייה. באביב 1942 הועבר ש. לקויבישב (כיום סמרה), וגם שם עבד בבנין, בעיקר בסידור וצביעה. בפברואר 1942 קרא בעתון שרובנה שוחררה, וס. כתב לעיריית קוסטופול וביקש מידע על הוריו ומשפחתו. יהודי בן המקום, מאיר גרינשפון ז"ל, שחזר ונתקבל לעבודה בעירייה, נתבקש להשיב לשואלים. ממכתבו למד ס. על רציחת יהודי המקום. כן העביר לו את כתבתה של אחותו, שהיתה אז באסיה התיכונה. תודות לקשר הזה נפגשו, ויצאו כאזרחים פולנים חוזרים, לפולין (ביולי 1945). לאחר שהייה קצרה המשיכו בבריחה, דרך צ'כוסלובקיה, הונגריה, אוסטריה – לאיטליה. משם הגיעו ב-16 בינואר 1946 לחיפה באנית המעפילים "אנצו סירני". ולאחר שהייה של שבועיים במחנה המעפילים בעתלית, שוחררו. עבד בעבודות בנין ומסגרות שונות. באוקטובר 1946 נרשם ללימודים בסמינר למורים בגבעת השלושה, עבד בחנות

ספרים גדולה כשליח, אורז וגובה. מלחמת השחרור מצאה אותו בשנת הלימודים האחרונה. התגייס ושרת במסגרת השירות הרפואי במקומות שונים. בסוף 1949 שוחרר מהצבא ע"מ לסיים את לימודי ההוראה, ונשלח ללמד ברמלה ילדי עולים חדשים.

בקיץ 1950 נישא ש.ס. לאסתר לבית גאיל, ועברו לגור בירושלים. עסק בהוראה בבי"ס יסודי ותיכון ובמקביל התחיל ללמוד באוניברסיטה העברית, שם עשה בוגר, מוסמך וד"ר במקצועות ההיסטוריה, הגיאוגרפיה והספרות העברית. החל משנת 1955 עובד ס. ביד ושם, כסגן מנהל הספריה, ואחר-כך, כ-20 שנה, כמזכ"ל, וכמה שנים כמנהל המרכז להוראת השואה ב"היכל יהדות ווהלין" בגבעתיים. ועד היום - כמנהל הפרוייקט המדעי של פנקסי הקהילות. ב-1990 פרש לגימלאות, והוא ממשיך בחצי משרה באותו תפקיד.

ד"ר ש.ס. פירסם שני ספרים: "שואת יהודי ווהלין" שיצא לאור בעברית ובאנגלית, ו"פנקס קהילות ווהלין ופולסיה". השתתף כחבר המערכת ובכתיבת כ-100 ערכים באינציקלופדיה של השואה, שיצאה בעברית, אנגלית, וגרמנית. פירסם בקובץ "המתות המוניות על ידי גז", שיצא בגרמנית, צרפתית, ואנגלית. יחד עם ד"ר ארד וד"ר קרקובסקי כתבו את הספר "ד"וחות האינצוגרופן" באנגלית. כן פירסם עשרות מאמרים בנושאי השואה והלחימה היהודית בכתבי עת מדעיים בשפות שונות. בין היתר גם ב"ילקוט ווהלין". השתתף בעשרות כינוסים מדעיים היסטוריים בארץ ובחוץ לארץ. זכה בשני פרסים של אוניברסיטת חיפה, וע"ש בוכמן מטעם יד-ושם ועוד ידו נטויה. כה לחי, הד"ר שמואל ספקטור! (מ.י.וו.)

מפנקס העורך:

מ י ו מ ה
ב י ל ק ו ט

על הגבורות ועל המלחמות

על הגבורות ועל המלחמות של יהודים צעירים בימים ההם, בימי השואה הנוראים (המדובר בעיקר בצעירי קהילות ווהלין "הפולנית"), תוקם כאן, בשדרה שליד "היכל יהדות ווהלין" בגבעתיים, בה אנו מניחים ברגע זה את אבן הפינה לאנדרטה נאה לזכרם ולזכר הנופלים הרבים בקרבות וביערות שנפטרו לאחר מכן - ולכבוד אלה ששרדו, וחיים עמנו כיום.

אבדן שליש מעמנו במלחה"ע השניה בא עלינו כחתף. ולאחר המלחמה, כאשר התאוששנו קימעה, דאגנו, יוצאי ווהלין, להנצחת הקהילות באזורים "שלנו" ככל שיכולנו: הקמנו את ההיכל ע"ש יהדות ווהלין בגבעתיים, עזרנו לקהילות להוציא ספרי "יזכור" והוצאנו רבעון (רבעון ממש במשך הרבה שנים) "ילקוט ווהלין" אם כי עכשיו בהפסקות יותר גדולות. כל אלה מתרומות יוצאי ווהלין בישראל ובתפוצות. (הפדרציות בניו-יורק, לוס-אנג'לס, מונטריאול ועוד).

ואעפ"י כן חשנו באיזה העדר של שלימות. בהעדר הנצחת מעשי הגבורה הרבים והנועזים של הלוחמים הנ"ל - חזותית, (ויזואלית). למרות שבעזרת "האותיות הקטנות" בספרים וב"ילקוטים" הצלחנו בכך. אך היו בין הלוחמים והפרטיזנים החיים עמנו כיום, לאורך ימים ושנים, שטענו כי "לא די בכך" כי "טוב מראה עיניים ממשמע אוזניים" טענו - וקמו ועשו. ואנחנו אכן הצדקנו רעיון זה ועזרנו, ככל שיכולנו גם למימוש במגמה להמחיש את אשר הנצחנו ברוח, כשם שהמסופר בספרים הרבים של הארגונים ושל היסטוריונים. כולל ה"ילקוטים", אכן מודגם ומקבל חיזוק ולו חלקית, ע"י אנדרטה מפוארת שתתנוסס בקרוב בשדרה זו. ומן הראוי אפוא שפרנסי העיר וראשה ירחיבו את השדרה במידת האפשר ויקראוה ע"ש קהילות ווהלין.

יראה הקהל וישפוט

מיר ברענגען אין דעם ילקוט פארשידענע מיינונגע וואס גייען ארום צווישן אונדזערע וואלינער אירגונים וועגן עולה זיין "אויף קבר אבות" אין וואלין-אוקריינע און אויפשטעלן דארט מצבות אויף די ברידער-קברים.

ס'איז ניט לייכט גיין "צווישן די טראפנס" פון די פארשידענע מיינונגען, וואס אלע זענען אפשר אין א געוויסער מאס גערעכט. ווער קאן משפטן וויי און געפיל פון א מענטשליך הארץ? יראה הקהל וישפוט - זאגן מיר אין אזא פאל. און דער "קהל" איז נוטה טאן וואס זיין הארץ זאגט אים.

איז אפשר כדאי דא ברענגען אין געציילטע שורות דאס עדות זאגן פון הונדערטער "געוועזענער" וואלינער יידישער קהל, צווישן זיי גאראטעוועטע פון דער שואה, וואס זענען א הין געפארן, געזען און באאיינדרוקט געווארן.

און וואס דערציילט אט דער ניט קליינער קהל וועגן זייערע אמאליקע וואלינער שטעט און שטעטלעך? וואס האבן זיי געזען דארט אויף די "נייע" בית עולם'ס פארזייטע מיט ברידער-קברים פון זייערע-אונדזערע טייערע קדושים?

אויף געוויסע בית-עולם'ס ניט אפגעהיטע ווי געהעריק, פאשען זיך בהמות און עופות (און אפשר אויך חזירים) וואס קאפען און גראבן און ברענגען ארויס ביינער וואס זענען צעזייט און צעשפרייט איבערן גאנצן שטח, אפילו אויך אין ערטער ווו ס'זענען שוין אויפגעשטעלט געווארן רעגירונגס-מצבות (אין קאוועל, אין קארעץ, און אין אנדערע ערטער האט זיך אזא בילד אנטפלעקט).

אין עטליכע אזעלכע מקומות זענען יידן געשטאנן און געוויינט, צענויפקלייבנדיק און באהאלטנדיק די ביינער און ווינענדיק געשווירן טאן אלץ, אויך "איבער די כוחות" כדי ברענגען די קברים אין ארדנונג, סהייסט אויפשטעלן מצבות. איז קאנען מיר זיי אנרופן "ענטווארטישע לויפערס" קיין אוקריינע? (זע די מיינונגען פון פראפ' דב לויין, דוד פריטל און מ. אסאווסקי).

ווער איז ווער אין דער פעדעראציע פון וואלינער יידן אין ניו-יארק

פון יעקב עלבירט

אין "ילקוט ווהלין" נומער 26 (מאי 1969) האט נתן פירער ז"ל פארגעשטעלט די אקטיווע טוערס. ליידער זענען פון יענע טוערס. פארבליבן נאר 3 חברים, טעטיקע אין דער ארבעט פאר דער פעדעראציע: מאריס בעל, יחיאל דאבעקירער און מיין ווייניגקייט.

אלע אנדערע רוען אין גן-עדן של מעלה.

ערשט ניט לאנג האט די פעדעראציע געפייערט איר 30-טן געבוירנטאג. איז וויל איך פארשטעלן די אקטיווע טוערס, וואס א דאנק זיי האט די פעדעראציע דערגרייכט אירע 2 וויכטיקסטע צילן:

● פאראייביקט אונדזערע משפחות אומגעקומענע אין דער שואה דורך אויפשטעלן א מאנומענט צו זייער אנדענק אין מדינת ישראל: דעם היכל יהדות ווהלין אין גבעתיים, ישראל;

● אונדזער דראנג און באגער העלפן דער מדינת ישראל לויט אונדזערע מעגליכקייטן, אויפן עקאנאמישן געביט.

דער היכל

דער "היכל יהדות ווהלין" איז ניט נאר א מאנומענט; ס'איז א "לעבעדיקע מצבה" און א נוצליכע אינסטיטוציע און "יד ושם" לערנט דארט די געשיכטע פונעם לעצטן חורבן, אפשר גרעסער פון די ערשטע צוויי. סטודענטן פון יעדן עלטער און ספעציעל חיילות און חיילים פון צה"ל, אונדזער אויפגאבע און ציל איז געווען - שאפן די געלדער אויסבויען דעם בניין. דער לאנגער וועג ביז מיר צוזאמען מיט אונדזערע חברים אין ישראל און אנדערע, האבן דעם ציל דערגרייכט, איז א סאך מאל געווען קאמפליצירט און באדראהט מיט דורכפאלן. א דאנק דער ענערגישער מי פון אונדזער ערשטן פרעזידענט נתן פירער ע"ה, האבן מיר דערגרייכט, אז א סאך וואלינער יידן, וועלכע זענען געווען פאראינטערעסירט אין אונדזער אידעאל, האבן זיך אפגערופן, הגם ס'זענען אויך געווען א סך סקעפטיקער וואס האבן ניט געגלויבט אז מיר וועלן דעם ציל דערגרייכן. אין 1972 האבן מיר אדורכגעמאכט דעם שווערסטן קריזיס: די פטירה פון נתן פירער ז"ל. ער האט אונדז איבערגעלאזן אין מיטן וועג. דער בניין איז געווען כמעט האלב ניט פארענדיקט און די פארפליכטונגען מצד דער פעדעראציע צו אירע שטיצער האבן געקענט חלילה בלייבן ניט אוסגעפילט. ס'האט זיך געפאדערט א סאך עקשנות, סיסטעמאטישע ארבעט און טאקע מזומנים כדי מצליח זיין. די רעזולטאטן זענען באוויסט און רעדן פאר זיך.

אונדזער הילף דער מדינת ישראל

מיט דער טעטיקייט אויפן עקאנאמישן געביט פאר מדינת ישראל האבן מיר אנגעהויבן אין 1972 אין דעם פאל זענען מיר מעהר דערפאלגרייך פון אנדערע יידישע אורגאניזאציעס און אינסטיטוציעס אין ניו-יארק. מיר העלפן דער מדינת ישראל דורך דעם ישראל - באנדס-אינוועסטאציעס און דעם פאראייניקטן יידישן אפיל (UJA). די רעזולטאטן ווערן דערגרייכט דורך יערליכע באנקעטן, אויף וועלכע מיר קויפן די ישראל - אבליגאציעס אוף א טערמין פון 10 ביז 15 יאר. דער דורכשניטליכער איינקונפט פון א באנד - באנקעט איז בערך א פירטל מיליאן \$, די מתנות פאר פ.א.א. (UJA) ארום \$ 20,000. די באנקעטן זענען געוויינליך אנערקענונג פאר זייער בייטראג צום פראגרעס פון דער פעדעראציע. איך וואלט אפשר באדארפט דערציילן וועגן יעדן איינעם בייטראג, אבער צוליב מאנגעל אין פלאץ אין די ראמען פונעם "ילקוט", וועלן מיר זיך באגרעניצן בלויז מיט די חברים פון דער אדמיניסטראציע. אינעם קאפיטל "פינאנסיעלע הילף" דארפן דא אויך דערמאנט ווערן די צענדליקער וואלינער 'זכור-ספרים', וועגן לעבן און טויט פון וואלינער קהילות; כ'ווייס ניט צי ס'דא אפילו איין בוך, וואס איז ניט 'שטארק' געשטיצט געווארן דורך די אמעריקאנער וואלינער סאסייעטיס. אממערסטן אונטער דער השפעה פון די ערשטע גרינדער פון דער פעדעראציע, ווי אויך 'ילקוט ווהלין' געגרינדעט דורך אריה אבטיחי, ב.צ. אילון ז"ל און נתן ליבנה, יבדל'א, וואס רעדאקטירט דעם 'ילקוט' שוין יארן-לאנג ביז היינט צו-טאג, ווערט געשטיצט, טיילווייז, דורך דער פעדעראציע.

מצבות אין וואלינער שטעט און שטעטלעך

אבער צו ערשט א פאר ווערטער וועגן דאס אויבן געזאגטע. אין 1989 איז געשען אויף דעם געביט פון פאראייביקן אונדזערע טייערע, די קדושי ווהלין, עפעס וואס מען האט פריער קינמאל ניט באוויזן. אויפן פארשלאג און רוף פון חנקה גורנשטיין פון תל-אביב, איז א גרופע פון וואלינער יידן אין ניו-יארק געפלויגן קיין וואלין אויסגעפינען דעם מצב פון די ברידער קברים אין וואלין.

ס'איז זיי געלונגען איינצושטעלן א 'קארעקטן' און פריינדליכן קאנטאקט מיט דער

דעמלטיקער סאוועטישער מאכט אין וואלין. א דאנק דעם, איז מיט 9 מאנאטן שפעטער, אין יוני 1990, פארגעקומען די דעדיקאציע פון מצבות אוף די ברידער קברים אין לוצק, קאוועל, לודמיר און אנדערע.

די ברידער - קברים זענען געבראכט געווארן אין ארדנונג און אויף די מארמורנע מצבות זענען אויסגראוירט געווארן פאסיגע טעקסטן אין עברית, יידיש און אוקרייניש. היינט - צו - טאג זענען שוין אריבער 60 אזעלכע ברידער-קברים געבראכט געווארן אין ארדנונג. א דאנק דעם אויפטו, האבן אלע אנדערע ערטער אינעם געוועזענעם שטח פון דער דייטשישער אקופאציע, איינס נאך איינס, אדורכגעפירט געזעצן צו רעאביליטירן די מאסן-קברים, אזוי ווי די וואלינער אבלאסט האט דאס געטאן. דער קרעדיט פאר דער קאאפעראציע אין וואלין קומט דעם דירעקטאר וולאדיסלאוו נאקאניעטשני און אונדזערע אייגענעם יצחק פינקלשטיין. געוויס, אין דער צוקונפט וועלן מיר כסדר מוזן אכטונג געבן די לאקאלע מאכט זאל אפהיטן אונדזערע ברידער-קברים.

ווער איז ווער און דער פעדעראציע

מאריס בעל. געוועזענער וויצע-פרעזידענט און פאר די לעצטע 15 יאהר - פינאנס - סעקרעטאר. ער איז אויך פארזיצער פון די יערליכע וואלינער אזכרות, וועלכע ער פירט דורך מיט א סאך כבוד און געניטשאפט. אין 1992 זענען מאריס און זיין פרוי העלען באעהרט געווארן מיט אן ישראל באנד באנקעט, ביי וועלכן מיר, זייערע פריינד פון דער פעדעראציע, האבן געקויפט ישראל באנדס פאר מעהר געלד, אלס אן אויסדרוק פון פריינטשאפט און אנערקענונג צו די בעלס. העלען איז טעטיק אין דער פעדעראציע פון די ערשטע טעג אן פון אונדזער עקזיסטענץ.

בעללא און פאול זאפראן. בעללא איז די קאסירערין און פאול איז א וויצע פרעזידענט. ביידע שטאמען פון קאוועל. ביידע זענען אקטיוו אין יעדער אונטערנעמונג פון דער פעדעראציע. זיי זענען געווען באעהרט סיי דורך א *UJA* דינער, ווי אויך דורך א ישראל-באנדס באנקעט. זיי האבן זיך דערווארבן דעם צוטרוי און פריינטשאפט פון אלע חברים אין דער פעדעראציע. אין 1990 זענען די זאפראנס געווען אן דער דעלעגאציע צו דער דעדיקאציע פון מאנומענטן אויף אונדזערע ברידער קברים אין קאוועל און אין לוצק.

מאיר חייטמאן. מאיר איז דער רעקארדינג סעקרעטאר. זיינע פראטאקאלן זענען געשריבן זאכליך און דער עולם האט הנאה, עד ווערט כסדר באדאנקט מיט גרויסע אפלאדיסמענטען. מאיר מיט זיין פרוי זענען געווען די הערן-געסט פון א *UJA* דינער.

רחל אקסעלראד, פאניה קלמן און סאניע רעזניק זענען די טראסטיס. אלע דריי זענען מיט זייערע מענער באעהרט געווארן ווי עהרן-געסט אויף די באנקעטען לטובת מדינת ישראל. אלע דריי זענען כסדר געווען איבערגעגעבענע מיטגלידער פון דער פעדעראציע.

אניא פראנקפורט, בוזי געלער און ראניא שנאף זענען די קולטור - דירעקטארינס. זיי האבן בארייכערט און פארשענערט אונדזערע מיטינגען, דורך ברענגען צו די מיטינגען באווסטע לעקטארס, וועלכע האבן גערעדט בעיקר וועגען דער יידישער ליטעראטור.

וויצע פרעזידענטן זענען: נתן אייגער, אייב געטמאן, וויקטאר גערשנגארן, פאול זאפראן, וויקטאר ליכטמאכער, נתן סאבעל, אייב קאטער, בנימים ראזנצווייג, אורי ראנץ, און א ספעציעלע אנערקענונג קומט יחיאל'ן דאבעקירער פאר זיין הילף ביז היינט-צו-טאג און בפרט אין די ערשטע יארן פון אונדזער ארבעט.

באלד נאך נתן פירערס פטירה האבן מיך חברים 'געקרוינט' אלס 'פרעזידענט'. איז טראג איך אזוי די לאסט אויף זיך מיט ליבע און אייבערגעגעבנקייט ביז היינט-צו-טאג. (און אויב ס'איז לא די-ווינטשן מיר נאך חברים "ביז הונדערט און צוואנציק").

איז וויל איך איינסנען די געלעגנהייט באדאנקאן די אלע אויבנדערמאנטע זייער איבערגעגעבנקייט, פאר זייער צייט, און פאר זייער פינאנסיעלער שטיצע פאר די צוועקן פון דער פעדעראציע, און זאל מיר אויך דערלויבט זיין זאגן: איך בין שטאלץ מיט זיי!

על הנהירה הנלהבת של השרידים לאוקריינה

עורך ילקוט ווהלין הנכבד,

תודה רבה בעד הילקוט מס' 49 שהוא באמת מיוחד במינו מבחינת הנושאים שבו. יישר כוח לך ולכל חברי המערכת. גם אני מודע היטב ל"בעד" ו"נגד" כל הנושאים הנ"ל, כולל לסימנים של ראשית ההשלמה עם האוקראינים. לגבי נושא אחרון זה ניתן אולי לעשות היקש מהנעשה באזורים במזרח אירופה, בעלי רקע דומה. בדרך כלל מעדיפים המקומיים כתובת כמו "ברובנה" כלומר משהו סתמי כמו "היטלריסטים" "פאשיסטים" וכו', ולא תמיד אנו נאבקים נגד זה. הנהירה הנלהבת של השרידים מנוצלת היטב על-ידי השלטונות המקומיים לשיפוץ העבר וכן להכנסת מטבע זר, לכן כבר גוברת הזהירות מצד הנוסעים לשם אם ל"קברי אבות" ואם למטרות דומות.

ויש כאלה ששוב אינם מסתפקים בנוסח עיברי או יהודי על האנדרטאות, אלא דורשים במפגיע לציין גם בלשון המקום ש"כאן נרצחו יהודים שלווים בידי הנאצים ועוזריהם המקומיים" תוך ציון מי ומי היו הללו - אם הם ידועים. כך או אחרת, אין להחפז בנושא כאוב זה, לפחות לא בצורה העלולה לשמש כנשק לבני המרצחים ולנכדיהם. עד כאן בענין זה. ע.ש.: אני חוזר ושואל אותך אם תהיו מוכנים להכליל בילקוט כמה פרקים קטנים מעזבונו המדעי של איש ווהלין (רובנה) היקר, גברא רבא, אברהם קליבן ז"ל, עליו כתבתי בזמנו.

פרופ' דב לוין

האוניברסיטה העברית בירושלים

המכון ליהדות זמננו

על השתדלנות אצל שליטי אוקריינה להקים מצבות לזכר הקדושים

(מתוך מכתב לעורך)

אין ברצוני להרבות לכתוב על נושא כאוב זה. רבים וטובים כבר הקדימוני בכך והנושא כאוב במיוחד כשמדובר בהשמדת יהדות ווהלין ע"י השטן הנצי ועוזריהם האוקראינים. יתכן מאוד שמר יעקב אלבירט, נשיא הפדרציה הווהלינית בניו-יורק, מתוך דחף עז ובתום לב, נסע לבקר באוקריינה, כפי שרבים מתבטאים "להשתטח על קברי אבות" ולמרר בבכי ולעשות משהו בנדרון. על היוזמה ועל כוונתו זו מגיעים לו כל הכבוד וההוקרה. אך מה לעשות והזוועות עדיין מרחפות לנגד עינינו. מספיק לראות את האוקריינים האימתנים מלבוב ומקייב (בתכנית 60 minutes ב-CBS) אנשי הדיוויזיה "גליציה", שלחמו בשרות הנצים ומיצעד הנוער האוקראיני בדגם ובנוסח ה-ס"ס, בדגלים וסמלים לרוב ברחובות הערים, כשהקהילות היהודיות עדיין קיימות ופועלות.

הרחובות הראשיים בלבוב ובקייב ובחרקוב ועוד, נקראים עד היום על שמות שונאי ישראל מובהקים כמו פטליוורה, חמלניצקי, בנדרה ואחרים. האם סבור מר אלבירט שאכן, הממשל האוקראיני יקיים מה שהובטח לו בביקוריו שם? ואם כן - לאורך ימים? אני איש קובל. וידוע מה שעוללו שם גם ה"עוזרים" האוקראינים. ותסלח לי מר ליבנה היקר, שאני כותב אליך על נייר אפור, מוכתם בדמעותי.

משה אוסובסקי

(מונטריאול - מיאמי)

הימים שקדמו לשחרור

(מתוך דברים בעצרת הזכרון של ארגון לוצק ב-15.8.94)

הימים שקדמו לשיחרור היו ימים קשים בשל התקרבות החזית ומדיניות חיסול אחרוני השרידים שהנהיג האופ"א, ועל-כך יכול גם אני להעיד – נאלצתי לעזוב סביבה בטוחה יחסית בכפר לישצ'ה, את ביתו של הצ'כי יאנסא, שבו התגוררה גם נערה תושבת לוצק – זהבה אקאויו. היא נדרשה להרבה אומץ לב לעמוד בחקירת האוקראינים על יהדותה. אך היא יכלה להם. אחרי ואחרי איגנס ש"ץ נערכו חיפושים של האופ"א. מסענו המאולץ לעיר לוצק בלילות חודש ינואר לא היה פשוט כלל ועיקר – הגענו לקסיונדז פרובושצ'י בוקובינסקי, מכרי עוד מבית הסוהר הסובייטי, ובקשנו ממנו מקלט. הוא אומנם הבטיח לעזור לנו, אך לא מייד. בגלל דוחק הזמן פנינו לאחד הכפרים הצ'כיים בצפון העיר ושם זכינו לראות את החיילים הראשונים של הצבא האדום המשחרר.

היום קיימת נטיה מצד חוגים אוקראינים להסתיר את עובדת חיסול אחרוני היהודים לפני השחרור (ע"י האופ"א).

לצערי, רבים לא הצליחו להמלט מסכנה זו.

היינו צריכים להתנצל ולהסביר למשחררים הסובייטים, ביניהם גם אוקראינים, שניצלנו – הרי הגרמנים הרגו את כל היהודים, איך נשארנו אם כן בחיים? אני זוכר היטב את יום חזרתנו ללוצק, שלי ושל איגנס ש"ץ, ביום הראשון לשחרורה. נעצרנו ע"י שומרים בגין העדר תעודות מזהות. כל ההסברים על גורלנו בזמן הכיבוש הגרמני לא שיכנעו את החיילים והם הובילו אותנו, תוך כדי הפגזות ואיר כבדות של הגרמנים, למפקדה של סמרשצ'י. רק לאחר חקירה מדוקדקת, עלה בידנו לשכנעם באמינות דברינו. עד היום הנני אסיר תודה על ההמלצות שכתבו החוקרים ובהם פניה לעזור לנו.

היינו צריכים להתנצל גם בפני שכנינו – "סליחה ששרדנו" בתשובה לשאלה "מה, נשארתי בחיים?", דיבר כאן המצפון הלא נקי שלא עמד במבחן בשעת צרה.

דוד פריטל

תגובות של יחידים:

אמיל אלבירט ז"ל מארגן המרד האחרון בבנין הגימנסיה ביידיש, שעונה ע"י הגרמנים ואיבד עצמו לדעת כדי לא למסור פרטים על חבריו ומחביאיהם.

אשר גולדנברג ואיגנס ש"ץ ז"ל התגייסו לצבא האדום, איגנס נפל כקצין ביחידות פורצים לטריטוריה הגרמנית בפרוסיה המזרחית.

דר' גריפל אסף גופות שלא ניקברו וערך לוויה ראשונה מאז השחרור, בבית הקברות היהודי הישן.

יוסף טיטלבוים האופה, נקם את מות אחותו בהריגת המלשינה סטשינקה והודיע על כך לנ.ק.ב.ד. אחרי חקירות רבות התיק נסגר.

המסע לקבר האבות

מאת בן-ציון קמינצקי

טובה גנדלסמן-בוקסר, לאה בליץ-הוכמן, חנא שטיינגרטן וכותב שורות אלו יצאנו לביקור זה בהיסוסים רבים, שמא לא יעמוד בנו הכח מבחינה רגשית, לעלות אל קברי-בורות יקירנו. חששות אלה לא הרפו מאתנו גם כשהיינו מוכנים לצאת לדרך. היו לנו מעצורי נפש בעברנו את הגבול פולין-אוקראינה. עברנו.

שרדנו מן התופת. נשבענו בזמנו שכף רגלנו לא תדרוך יותר על האדמה הזאת. אך כעבור עשרות שנים השתוקקנו לבקר בעיירה שהשואה קטעה בה את חיי הקהילה היהודית התוססת, והלב נמשך לגבעת פרוכוד - מקום הרצח, בו נורו יקירנו, ערומים, אל תוך הבורות, שהוכנו מראש. אני אישית נכספתי מאוד לבקר גם בכפר הירניק הקרוב. שם נולדתי והאיכרים בתקופת השואה נתנו למשפחתי מקום מחסה, מחבוא וסעד במשך שנתיים ימים. נסענו, איפוא, להשתטח על קבר אבותינו. לראות. להזיל דמעה. להדליק "נרות נשמה". לומר "קדיש". להתייחד.

עברנו גבול פולין אוקראינה באוטובוס (מוורשה לקובל). חלפנו על פני כבישי ווהלין, מרחביה המישוריים. הדרך מקובל לרטננה היתה רצופה עצבות. עיירה יהודית ללא יהודים. זכרונות וריחות של הילדות הרחוקה. אבותינו טיילו ברחובותיה ורוחם עדיין שורה כאן. בחוצות רטנה וסימטאותיה עברו לנגד עינינו יקירינו מאתמול; ראינו את ילדי העיירה שנעלמו ואינם. גלריה של דמויות: אמהות צדקניות ויהודים עמלים ותמימים.

בית הקברות מלפני השואה נמחק מעל פני האדמה. התרגשות ותסכול. נסינו להחיות בדמיוננו איזה חזיון-שוא, שהיה ואיננו עוד. לאחר הביקור הראשון בעיירה, הפגישה עם ראש העירייה וצוותו ועם תושבי המקום יצאנו, בלב דואב, לעבר גבעת פרוכוד.

עברנו ב"דרך המוות" - דרכם האחרונה של יקירינו. צמרמורת אחזה בנו כשהבחנו מרחוק בגבעה. בצעדים איטיים וכושלים התקרבנו לגיא ההריגה, לעמק הבכא. אחינו ואחיותינו, בני המשפחה היקרים, יהודי רטנה והסביבה, מצאו את את מותם במקום ארור זה. עמדנו מול קהילה טבוחה מוכי הלם, יגון ועצב. רטנה איננה. כאן טמונים החיים היהודים ברטנה והסביבה. דמעה נעצרת בעיניים. הלב הולם. בכדי להיות שם דרוש למעלה מכוח אנוש. מסביב-חול וצמחית פרא וברקע-עצים. על הגבעה - מצבה שהקים הממשל האוקראיני, עליה חרוט באוקראינית על יהודים שנרצחו בידי הגרמנים הנאצים ועוזריהם השוטרים. ע"י המצבה - פרחים שהניחו האוקראינים ומסביב לגבעה - גדר. התבוננתי במצבה הבודדת ודומה שראיתי את כל אלה שאבדו. השתטחנו על קבר יקירינו בתוך רגבי עפר וחול, על מנת לחוש ולהיות חלק מהמקום. בלתי נפרד מהם.

הדלקנו "נרות נשמה" בשם כל הרטנאים והסביבה. אמרתי בקול רוטט "אל מלא רחמים", חנא ואני אמרנו "קדיש". אמרנו? צעקנו מכל הלב! המילים "יתגדל ויתקדש" הדהדו למרחקים. כל המשתתפים והמלווים הגויים בכו במעמד עצוב זה. אתה עומד ורועד כולך: אתה שומע בחלל האוויר את זעקתם האחרונה: "שמע ישראל". האדמה ספגה לתוכה את הדם והעצמות ואלוהים ואדם לא זעקו "אי הבל אחיך!".

כשעמדתי כך בעיניים עצומות ודומעות, נזכרתי בספורו של איכר אוקראיני אחד: לפנות בוקר ביום השחיטה, באה אלינו פרומקה ברגל בריצה וצעקה: "הגרמנים הקיפו את העיירה, השחיטה החלה!" ברחנו אז להתחבא בחורשת עצי ליבנה. לאור הירח המלא ראינו מרחוק דמות מתקרבת. היה זה אנטון פוז'ר - אנטישמי. בהתקרבו נפל על צוואר אבי, בכה והתוודה - "הרצל, באתי עכשיו מגבעת פרוכוד. שם רצחו ושחטו את היהודים. הלכתי לשדוד, לחפש כסף וזהב. כשהתקרבתי ראיתי האדמה זזה, נעה. שמעתי מבטן האדמה אנקות, אנחות, וקריאות. ראיתי דם ניתז מהאדמה כמו מעיין נובע. נשבע אני לך, לא נגעתי בשום דבר, ברחתי משם ונדרתי נדר להציל יהודים".

אכן, הוא עזר לנו להישרד. ספור זה ליווה אותי שנים רבות. והנה, בעמדי באותו מקום חייתי אותו בשנית. הגויים בפרוכוד אמתו את הספור. ימים רבים האדמה לא שקטה... קשה לי מאוד לחזור אל התחנות המזויעות של חיי, להתעמת עם הזכרונות והחשבוניות שנותרו פתוחים. בתי יהודים רבים ברטנה נעלמו ובמקומם נבנו אחרים, תושבי המקום סיפרו לנו על ימי הרצח והשחיטה. הזכירו שמות שברחו ושוטטו ביערות בסביבה עד, שנתפסו והובלו להירצח במגרש "צ'פליק". פגשנו גויים המתגוררים בבתים יהודים שהם "קנו" אותם מהם. נפגשנו עם ראש העירייה וצוותו. הפגישה במשרדו היתה עניינית ותכליתית. סיכמנו על הקמת מצבה בגבעת פרוכוד, בהשגחתם ובאחריותם, וכן באחריותו של ראש כפר פרוכוד. ועוד ביקרנו בקמין קשירסקי בטור, בזאמשן, בווידרניץ, בסמולנו, בקובל, בלוצק במז'יריץ' והגענו להירניק, כפר במרחק 6 ק"מ מרטנה. בהירניק חשתי כאילו אני חוזר לארץ האבות. הנה הכפר חי וקיים. להפתעתי גויים רבים בני גילי (הוריהם נפטרו), חיכו למפגש היסטורי זה. קבלו אותי בלבביות, בחיבוקים, בנשיקות ובבכי. היה מוזר ומרגש לפגוש את האנשים שעזרו לנו להישרד מן התופת. הם זכרו שמות בני המשפחה ושל יהודים אחרים. זה היה מפגש לבבי, אמיתי. כמעט משפחתי. ישבנו כשעתיים בבנין ועד הכפר והחלפנו דעות וזכרונות.

ועוד כפרפר ליד הירניק - ברודה. שם החביאו אותנו האיכרים (7 נפשות!). אך גם תושבי הירניק נתנו לנו מקום מחבוא וסעד. הודות להם ניצלנו ושרדנו. מצאתי בברודה את הרפת ששם התחבאנו. האיכר ווקולקה לקח על עצמו סיכון גדול וכך גם איכרים אחרים. כולם ידעו שאנו אצל ווקולקה, שנפטר לא מזמן. לא היתה הלשנה. בנו המבוגר גר באותו מקום. לשאלה מדוע הוריו ומשפחתו סיכנו את עצמם והחביאו אותנו ללא תמורה, ענה: "היה מחובתנו להציל אתכם, היו ביניכם גם שני ילדים קטנים, בני שנה וחצי ושלוש. (הם כיום בישראל) הכרנו אתכם, הרי אתם בני אדם, כמונו כמוכם!"

אומרים "כל העולם נגדנו". נכון, היו גויים אנטישמים שרצחו יהודים וביניהם רבים מבני משפחתי. אך היו גם אנשים טובים שהצילו יהודים, כמו ווקולקה זה בכפר ברודה ו כמו פנס בהירניק שהציל את משפ' קופרברג (ארבע נפשות)

יצאתי עוד למסע קצר, כדי לחפש אוקראינים טובים, שלא אשכח אותם, רציתי לחדור אל תקופת הזוועה הזאת דרך הדלת האופטימית, דרך אנשים שהיו עדים חיים. בקרוב לא ישארו בחיים האנשים הטובים האלה. לא יהיה ממי לשמוע ספורי הצלה, כמו הסיפור על גיסי יעקוב הוכמן ז"ל. הוא נרצח בידי אוקראיני לאומני, שלושה חודשים לפני השחרור, גויים טובים מצאו אותו מת, הטמינו אותו על גבעה בקרבת מקום. גבעה זאת נקראת בפיהם "גבעת יעקוב". איזה עולם משונה ומוזר: באותו מקום - מכאן צדיקים ומכאן רשעים גמורים. אכן, רשע וטוב לו (מלוא עגלה ביזה) וצדיק ורע לו (סיכון את עצמו ואת בני משפחתו). אלה, הטובים, ניפצו את התיאוריה שאין גויים טובים. יש יש! איך זה שלא תבעתי עד עכשיו לרשום את משפחת ווקולקה ואחרים כ"חסידי אומות העולם"? עוד אעשה זאת בע"ה.

הזמנו בלוצק מצבה להקימה בגבעת פרוכוד. בשבילנו קבר הקדושים הוא מקום מפלט. בשנה הבאה, בלי נדר, ניסע להסרת הלוט. אולי רבים יצטרפו למסע השני לרטנה והסביבה.

עלינו במטוס "אל-על" בוורשה לחזור הביתה. נפעם הלב מהאור, מהעיתון העיברי שלנו, משמחת השיבה ארצה. א מחיה!

ביקור ברוקיטנה

מאת מרים סלוצקי - מרים

51 שנים חלפו מאז... אין פלא אפוא שהיו ביננו "חולמים" לבקר "שם". אולי יהדהדו עוד באוזניהם בכיזניהם הנואשות, המזוועות של יקירנו לפני שנורו ונטבחו ואף נקברו חיים "שם". ראויים אפוא לציון ולהערכה ניצולי בני עירנו, ישכר טרוסמן ואשר בינדר, אשר יזמו ותכננו וטרחו ואירגנו והשקיעו מהונם ואונם ומרצם ע"מ להגשים חלום זה.

הביקור "הצליח". קדמו לו כמובן ההכנות המרובות: תכתובת, טלפונים לאנשי הרשות שם הנוגעים בדבר וכו'. ואכן, אלה תרמו רבות להשגת המשימה: פינוי המקום, תשתית בטון והקמת מצבה על קבר האחים, שעצמותיהם הועברו מן הבור לבית העלמין היהודי הישן, שבנסים נשמר על תלו וגודר מחדש.

שמונה עשר היינו, כמספר הברכות בתפילה. ביניהם גם בני דור ההמשך. טסנו ב"אל-על" לקייב, שם כבר חיכה לנו מיניבוס עם נהג ומדריך, כשפנינו הישר לרוקיטנה. "מלון האורחים" שם מחכה לנו. התארגנו הרגשנו טוב והרגשנו... יצאנו לרחוב. מרוקיטנה שלנו רק השם נשאר. ההפצצות במלחמה מחקו את הכל. היתה עיירה יהודית ואיננה עוד. מקהילה יהודית מפוארת נשארו 3 יהודית בלבד, שהאומללות זועקת מהם.

הנה ככר השוק. גיא ההריגה. רבים זיהו את המקום. חיינו כאילו את החזיון המחריד, את הטבח הנורא, האכזרי ביג' באלול, תש"ב... עמדנו דומם ורעדנו. הצעירים תקתקו במצלמות. למזכרת נצח.

עלינו לבית הקברות. ההבטחה קוימה גם כאן. הכל מושלם. התשתית העבה, המצבה. הבאנו אתנו מישראל 2 לוחות הנצחה: משיש ומנחושת. הצמדנו אותם למצבה. למחרת נסענו לסרני. לשם הובאו יהודי רוקיטנה האחרונים שעוד נותרו בחיים. 3 בורות ענקיים מכוסים בחול, כעין גבעות, בהם טמונים 18.000 מיהודי הסביבה. גם שם הציבו השלטונות מצבות סטנדרטיות, כשהמלה "יהודי" חסרה, "קרבנות" סתם, גם שם הצמדנו לוחות הנצחה. אמרנו קדיש ואל מלא רחמים, תוך נפנוף בדגל ישראל.

התפורנו איש איש לעברו, מי לכפרו, מי למקום מחבואו ומי לביתו. חורבן בכל מקום. את יומנו האחרון שם הקדשנו לבית הקברות ברוקיטנה. התפורנו בין המצבות, צבענו את האותיות השחוקות. מצאנו מצבות של בני משפחה והתיחדנו עם זכרם באמירת קדיש יתום. נחנו קצת. נפרדנו מבחירי העיריה שבאמת ובתמים עזרו לנו והלכו לקראתנו.

עוד ביקרנו כמובן בבאבי - יאר. גם כאן לא נזכרת המלה "יהודי" כי אם "קרבנות הפשיסטים" קרבנות, קרבנות... ובתחושה שסגרנו פרק במסלול חיינו, חזרנו הביתה. תודה לאל.

you". We told his cousin: "We had a lot of stuff hidden and buried and we will pay him". We said that after we would get liberated we will give him our houses. We hid in the barn where he had the hay and straw. In December 1942 it was very cold and we were afraid to freeze. My father came up with an idea. He said: "The potatoes are buried in the ground, they don't get frozen". We dugged out a big hole in the ground. We covered it with timber and dirt and we made a place to crawl in. We were sleeping side by side for almost a year and it was warm in the ground. But then we ran out of money and clothing that we used to give him. He came over and he told my father that he didn't want to keep us anymore because we didn't have anything to give him.

The same night we left and it was very cold. We were walking and walking until we came to a barn. My father knew who lived there and we went into the barn and we lied down with the sheep. We got warmed up a little and we stayed there. When it was daylight the owner of the barn, Horday Kontrachuck, came to the barn and started hollering: "Is there anybody there?" My father went out to him. Horday did not recognize him, he didn't shave for a year so he had a long beard. Horday said to my father that he had a dream that Jews were hiding in his barn. My father started talking to him and said: "If you are going to hide us and we will survive the war, we'll give you everything we have". He agreed as my father told him that it will only take a few more months until the Germans are defeated. We stayed there for a long time until the Ukrainian chased out the Germans from Stepan and made a proclamation that all the Jews that are in hiding should come out and no one is going to touch them. My father believed them. The head of the Bondera people in Stepan was Sasha Krompf. He knew my father very well. He

said that my father could come out and no one is going to touch him. My father went to work back in the mill and life was getting better. We had plenty to eat and we gave plenty of food, salt and sugar to Horday and his family.

February 1944. The Bondera regime decided that they had to kill the surviving Jews so there would be no witnesses to the atrocities they had committed. My mother, my brother and myself, we were still hiding in the village. One of the Ukrainian attended the meeting and heard that they want to liquidate the rest of the Jews. He came and told us this in the village. We went to another place and we thought that my father knew that they were going to kill the Jews the next day. But on the next day they caught my father, a Jewish doctor, a dentist, shoemakers and tailors and they shot them all and threw them into the river. After that they came looking for us but we were in different hiding places.

March 1944. The Russian army liberated us. We went back to Stepan and we met a few survivors from Stepan. My mother was the only woman to survive, the rest were boys and girls. From 3,000 Jews only 36 survived. When we were in Stepan we received a letter from Detroit from my mother's sister. She wanted to know if anyone survived from our family.

At the end of 1945 we left Stepan and went to a city named Bitome. We stayed there for two months and from there we went to Ulm, Germany. We were in Ulm in a displaced person camp for 3 years, until 1949. In July 1949 we emigrated to the United States. We lived in Detroit for a while, until I married Eva Long in 1958.

My wife was born in Budapest, Hungary. She survived the war in hiding by some Christians.

wagons and the younger people and healthy had to stay with their hands on their heads. The Ukrainian population was standing on the other side of the street across from the ghetto so the Jews couldn't run away. When they broke into our house I hid under the bed. They looked under the bed and they didn't see me. When it got quiet I got out from under the bed and hid myself in the attic. I was there for a while with another man. A Ukrainian policeman came up and found us under the straw. The man asked the policeman: "If I give you a gold watch, will you let us go?" He replied: "Yes". He got him the watch and he left. But ten minutes later came a German and caught us in the attic. He started to beat up the man with his gun and he said: "Out to the wagon, else I shoot you".

I ran fast to the wagons and jumped on one of them. On that wagon there were women and children. One of the women was shot in the arm and was bleeding badly. She was crying. The wagons started to move out of the city. It was a very hot day. People were hollering and screaming. Some were trying to run away and were shot down. The road was all sand and there was a lot of dust coming up. I decided that they were going to kill me so I might try to run away. I jumped off the wagon and ran between two barns into a potato field. I lay down there until all the wagons passed by. I decided to go back to the city to see if my father was still in the mill. Not far from the mill, 5 Ukrainian boys that I knew caught me and they wanted to take me to the police. A mother of one of the boys came out and told the kids to let me go, "let someone else kill him". When I came to the mill, I saw Michael the mechanic who told me that my father is hiding, he's in the mill under the floor. I went in and I found my father. He told me that we had to leave here at night because the police was certain to come looking for us. As it got dark, a Ukrainian friend of my father, Philip Scherkow, came and took us out to

his farm, about five kilometers away from the city. My father took from the mill about ten empty sacks to warm us during the cold nights. We crawled under a hay stack so nobody could see us. We stayed there a few days and then the farmer came and he told us that the police and the Germans killed all the Jews, but somebody saw my mother and my brother on the other side of the river, in the forest. We decided that we had to look for them. We crossed the river at night and came to the village of Komerufka. We found there my mother and brother and some more Jewish people. We stayed there for a few weeks. At night we used to go into the barns. But during the day we used to go into the forest. One day came three bandits with dogs and rifles. They caught all the Jews that were in the forest and said they were going to surrender them to the Germans. I ran away and hid in the bushes. My father told them: "If I give you 3 ten-ruble gold pieces, will you let us go?" They had a conversation between them and they said: "Yes". I heard my mother hollering: "Harry, Harry, Harry", and I crawled out from the bushes. She needed gold pieces which were sewn in my pants. My mother gave them the gold pieces and they indeed let everybody go. As the three bandits were leaving passing not far from where I was hiding, they said they would come back tomorrow and they will surrender us to the Germans. "For each Jew we will get a kilo of salt". I came back and told that to my father who said: "We had to get out off there and go some place else".

We walked almost all night and came to an Ukrainian that my father had known. My father knocked on his window and he came out. This man was a bootlegger. He used to make whisky. He said: "I can't hide you because the police always come here for whisky but my cousin lives away from the main road, about 10 kilometers from here, in the forest. I will go and talk to him, may be he will be able to hide

LIFE AND DEATH IN THE HOLOCAUST PERIOD

by Harry Magid

1930. I was born in Stepan, Wollin, to Freda and Joseph Magid. My father and his father were in the flower mill business. They had a water mill. In the same year it burned down.

My mother's sister Fanny lived in the United States, in Detroit. She came the same year to Stepan for a visit. Business was very bad during the depression years. My mother was begging Fanny to send her tickets for her and her family to emigrate to the U.S. Fanny promised, but she didn't send the tickets. My father (with partners) built up another flower mill and an oil factory.

1933-34. Business was getting better.

1935. My brother Alex was born. I was five years old then. I was crying "I don't want my brother to be circumcised!" Rabbi Levy made the circumcision and I remember a big party in the house.

1936. I started first grade in Jewish school. I attended the school for 3 years, until 1939. The Polish government started to bother the Jewish population in Poland. For example, they didn't let the Jews slaughter cows for Kosher meat. But it didn't take long until Russia and Germany split Poland in half. Our part of Wollin (the eastern part of the Ukraine) fell to Russia. When the Russians occupied our town they tried to send some of the Jews out to Siberia because they were rich or anti communist. They did not allow the Jews to practice the Jewish religion but still most Jews used to worship in their houses. The Russians confiscated all the Jewish businesses. Everything belonged to the Russian government. And so until

1941.

1941. The Germans occupied our town. When they came in, they told the Ukrainians that it was O.K. to rob the Jews. The Ukrainians came from all the villages and went into the Jewish houses and took everything they could. In August the Germans ordered to build a ghetto in Stepan. They built an 8 foot fence around the part that was facing the river and all the Jews had to go to there and take with them what they could carry. They had Jewish police and Ukrainian police and there was a Jewish committee that was running the ghetto.

The life in the ghetto was very bad. Food consisted of a daily slice of bread and a bowl of soup. The soup was mostly water. We were in the ghetto for 13 months. Many people were swollen up from bad nourishment and typhus. Many people died there.

1942. On September 22 the Germans communicated that they are going to send out the Jews from Stepan to Korstopel. My father was working in the mill and I was there. One Ukrainian, a friend of my father, came over. He told my father that he thought they were taking the Jews to be shot. I went to the ghetto and told my mother to take my brother and go away from the ghetto to one of our Ukrainian friends. When my mother was leaving she said to me to come with her. I said: "I would come later". A few hours later the ghetto was surrounded by Ukrainian police and Germans. Anybody that wanted to run away from the ghetto was shot on the spot. There were corpses lying all over. Next morning the police broke into the ghetto and chased all the Jews, about 3,000, from the houses. In the street there were horse wagons waiting and sick people and the older had to go on the

איך פאר א היים

צפורה (פייגה) מנדלוביץ - קלוש

איך פאר א היים. כאטש קיינער ווארט נישט דארט אויף מיר
כאטש קיינער דארטן וועט נישט עפענען פאר מיר די טיר
ועד היום זענען זיי מיט מיר כלומרשט ווי צעקריגט.
זיי, וואס האבן דארט אויף אייביק מיינע טייערע פארוויגט.

איז וואסזשע ציט מיך שטארק אזוי אהין?
די אוועקגערויבטע שטוב? דער פאריתומטער אלטער שטאל?
אדער אפשר גאר די שולע ווו איך בין
פון שקצימלעך געשלאגן געווארן בכלל?

מיין הארץ איז דארט און איך בין דא
פופציק יאר אז פון אונדז איז קיינער שוין נישטא.
איך פאר אהיים, ווייל מ'גייט שטעלן דארט א שטיין.
ווייל אין סעלישט דארטן האט מען פארפלאנצט
מיינע שוועסטער, ברידער - א טייל פון מיר אליין.

איז פאר איך קדיש דארטן זאגן. אמן, אמן, אמן.

זעקס ווייסע ליכט... א. ש. שקאלניקאו - מאנטרעאל

איין זילבערנער לייכטער

און זעקס ווייסע ליכט —

אזא טרויער טאג

איבער א בלוטיקן שייטער,

ביי א געטא-וואנט

אין א ווייט פארזויט

קברים-לאנד — —

איין זילבערנער לייכטער

און זעקס ווייסע ליכט —

קום, צינד זיי אן

צום טאג פון וועלט געריכט.

איין זילבערנער לייכטער

און זעקס ווייסע ליכט —

קום, צינד זיי אן

און בענטש די פלאמען,

וואס האבן היים געקושט

די נשמה פון דיין מאמען

מיט הייליקן גנאד

אויפן וועג צו גאט — —

המעין של ר' לייב שרה'ס

אברהם קליבן

(מתוך ספרו בכתובים: "מפולקלור עדות ישראל בפזורת בריה"מ" (לשעבר).
כאן מפולקלור קהילת רובנה.

העיירה וישניביץ בוהלין (ליד קרמניץ) התפרסמה בזמנו בקרב יהודים חסידים, מחצרות הרבה, במעין, הקרוי בפיהם "המעין של ר' לייב שרה'ס". יהודים חרדים בעיירה ומחוצה לה היו טובלים במימי הנחל ושותים ממימי המעין שבקרבתו. "גילתה" את המעין לראשונה קבוצת חוקרי האתנוגרפיה והפולקלור בראשותו של ש. אנסקי, שהגיעה ב-1913 מפטרבורג לוהלין וחקרה את הפולקלור של יהדות ווהלין. אלא שהשם נשאר בכל זאת בבחינת אגדת-עם בתוספת אלמנטים "אמנותיים" של המחבר, ולא עלה בידי לגלות, בהיעזרי בעוד מקורות, אלא מעט פרטים על מקור השם.

ר' לייב שרה'ס, אחד מאבות החסידות (דמות אגדית של החסידות) מחבריו ומקורביו של "המגיד הגדול" ממזריץ (מזריץ דוהלין) - עיקר עיסוקו בפדיון שבויים היה. נוהג היה לנדוד ממקום למקום עם מכתב המלצה של המגיד, בו נאמר כי "מדובר באיש הקרוי בפי כל ר' לייב שרה'ס מרובנה ועוסק במצווה רבה שאין למעלה הימנה" - "פדיון שבויים" (מתוך ספרו "מגיד דבריו ליעקב" לו). הרבה סיפורים ואגדות התהלכו בקרב העם על ר' לייב שרה'ס הקשורים בעיקר בביטול גזירות רעות על יהודים ובפדיון שבויים. ולא כולם נתגלו ברבים. (נולד ברובנה ב"ו בתמוז ת"ץ ונפטר ברובנה (?) בד' אדר ב' תקנ"ן - (תק"ט?) - 1730-1796).

נחזור אפוא לעיירה היהודית וישניביץ דוהלין. (יהודים מוזכרים בה ב-1597 ובשנת 1765 היו שם 475 יהודים. השתייכה לנסיך ירמו וישניביצקי). הנסיך יו. היה ידוע ביחסו הטוב ל"יהודיו" ובעזרתו להם בשנים ת"ח ות"ט, כשקהילות רבות הושמדו אז באוקריינה ובפולין ע"י חמ"ל וכנופיותיו. במחצית הראשונה של המאה ה-18 היתה וישניביץ בבעלותו של הנסיך מיכאל סירוצי מבית וישניביצקי. גם הוא היה ידוע ביחסו הטוב ליהודי המקום.

והנה באחד מימי נדודיו הגיע ר' לייב שרה'ס לוישניביץ ומיד בהיכנסו לעיירה הרגיש שאנשי הקהילה שרויים בצער גדול. וכל כך למה? כי לנסיך וישניביצקי היתה בת יחידה "יפת תואר, צנועה וחכמה" אלא שיום אחד נפלה זו למשכב ונטתה למות. רופא המקום אמר נואש באשר להצלת חייה של הבת. גם ההגמון שחי בקירבת העיירה, שרשע גדול ושונא יהודים היה, הובהל לארמון כדי לטכס עצה להצלת חייה של העלמה. עצתו של ההגמון לדוכס היתה בבחינת צו בעל יעבור: "לגרש את כל היהודים מהעיירה ושאלף אחד מהם לא ישאר כאן ואז תקום הבת מחוליה..."

היהודים גזרו תענית ציבור, התאספו בבית הכנסת ושפכו מר שיחם לפני בורא עולם. גם ר' לייב שרה'ס, שרק היום הגיע, היה בין המתפללים. נמלכו היהודים ושלחו להודיע לדוכס שאיש צדיק וקדוש הגיע לעיירה. מיד שלח הדוכס לזמנו לארמון. "מה מלאכתך?" שאל הדוכס את ר' לייב שרה'ס. "מלאכתי היא מלאכת שמים" ענה ר' לייב "מתפלל אני לאלוהי אבותי שלא יעזבנו בעת צרה". סיפר הדוכס לר' לייב על בתו החולה וביקש ממנו עזרה. ועוד באותו ערב יצא ר' לייב את העיירה וטבל במימי הנחל שביער הסמוך. ומכיון שהיה שרוי ביחידות תינה בבכי מר את צרות הקהילה לפני ריבונו-של עולם. לאחר מכן שאב ממימי המעין והביאם בבקבוק פקוק לארמון. וכאשר השקו את הבת החולה מהמים, פקחה מיד את עיניה וחיבקה ונשקה לאמה ולאביה. ולא ארכו הימים והיא ירדה ממיטת חוליה בריאה ועליזה. ואז שלח הדוכס לקרוא לפרנסי הקהילה והיטיב לעשות ליהודים שבנסיכות מכל אשר עשה להם כל הימים. ומעשי ר' לייב שרה'ס נזכרים בפי חסידים ואנשי מעשה ובפי העם עד עצם היום הזה.

ומעשה בספר תורה עתיק ברובנה

סופר סת"ם היה חייב להיות שומר מצוות, בעל נסיון וידע רב בתורה. הסופרים ברחבי ווהלין היו ידועים כאלה וקהילות גם במחוזות אחרים, מסרו לידם עבודת קודש זו, כתיבת ספרי תורה, לעתים מזומנות.

על ספרי תורה עתיקים בקהילות ווהלין-אוקריינה הילכו אגדות רבות ואחת מהן קשורה בשמו של ר' אפרים סופר, יליד אוסטראה, שחי הרבה שנים ברובנה (היה ממקורביו של המגיד ממזריץ' כרבים אחרים) ב"קלויז" העתיק ביותר ברובנה (נבנה בערך ב-1760) נשתמרו עד מלחמה השניה ספרי תורה עתיקים שסביבם הילכו אגדות, שנחרתו בזכרונם של רבים מזקני העיר מאז ימי ילדותם. אחת מהן קשורה בספר-תורה עתיק של ר' אפרים סופר הנ"ל, שבמשך שנים אחרי פטירתו, עלו בו שיבושים הרבה.

והנה לילה אחד התבודד בבית מדרש עתיק זה אברך מתלמידי העיר שיגע על תלמודו ועל פירוש בקבלה, כל אותו הלילה, פתאום בראש אשמורת הופיע בבית המדרש זקן בעל הדרת פנים. הוציא מארון הקודש ספר תורה עתיק וישב לתקן בו את השיבושים. הספר היה כתוב באותיות מסולסלות ובעיטורי סופרים. האברך הכיר בו את ר' אפרים סופר. ילד היה האברך כשר' אפרים נפטר, והנה הופיע באותו לילה. ר' אפרים סופר סיים את עבודתו ונעלם. כמו נמוג באויר. נשמתו עלתה בקדושה למרומים. בתפילת שחרית אמרו אל מלא רחמים לזכרו, שתו "לחיים" לעילוי נשמתו וחילקו צדקה לעניים.

אברהם קליבן ז"ל, רובנה-ירושלים, היה משתתף בקביעות בילקוט ווהלין.

**טקס הנחת אבן הפינה לאנדרטה לזכר הפרטיזנים והלוחמים
בשדרה ליד היכל יהדות ווהלין, בגבעתיים ב-25.10.94.**

מימין: ראש העיר גבעתיים אפי שטנצלר, יו"ר האיגוד עו"ד שלמה ויסקינד, אברהם ביבר. עומד - מזכיר האיגוד יהודה מרין

מתוך דברי מר אפי שטנצלר, ראש העיר גבעתיים

בעצב מהול בגאווה אני משתתף בטקס הנחת אבן הפנה לאנדרטה, לזכר פרטיונים ולוחמים בני קהילות ווהלין, שנמלטו ליערות ולחמו משם בעוז ובגבורה נגד הגרמנים ועוזריהם ונפלו בקרבות, או שהלכו לעולמם לאחר מכן.

שמחתי על הבשורה שאיגוד עולמי של יוצאי ווהלין - בוני "היכל יהדות ווהלין" בגבעתיים לפני שנים רבות - יחד עם קבוצת פרטיונים ולוחמים, מבקשים להקים אנדרטה שתשלים את המיבצע הגדול ההוא להנצחת יהדות ווהלין שנכחדה - במקום היפה הזה שליד ה"היכל" - בו יוכלו קרובי משפחה ותושבי העיר לבקר ולנשום את האווירה האופפת את הבית בכלל ולהתייחד עם זכר הנופלים, הגיבורים.

ואשר ל"היכל": מאז מנהל את הבית מר אביגדור עפרון, הוא תוסס מרוב פעילות ומבקרי: בני נוער, קצינים וחיילים ואזרחים - הדור שלא הכיר את סבא - סבתא, שאבדו בשואה. ואכן, נדאג לתחזוקה נאה, מעוררת כבוד, במקום.

אני רוצה לקרא שיר של יעקב גלעד, בנה של שרידת השואה תושבת גבעתיים, הגב' אילנה בירנבוים, שמשימת חייה נהיתה לעבור בבתי הספר בעיר ולספר לתלמידים על השואה. והיא יוצאת לעתים מזומנות לחו"ל לחפש שרשים...

יום אָבִיב, הַיְחֹת לִילָךְ
בֵּין חֹרְבוֹת הַשָּׁר שְׁלָךְ,
יוֹם זָפָה לְדוֹג בְּנֶהָר -
וּבְתוֹכִי הַלֵּב גִּשְׁבֵּר.

שֵׁם הַיְחָה וְשׁוֹב אֵינָה
נִלְדוּתָךְ, אִשָּׁה קִטְנָה.
וְאַתְּ נִסְעֶת, וְאַתְּ נִסְעֶת
וּתְנַצַּח הוּא רַק אֶפֶר וְאַבֶּק.

לֵאזֵן אַתְּ נִסְעֶת? לֵאזֵן אַתְּ נִסְעֶת?
שָׁנִים - וּבִלְבָּר בְּלוּם עוֹד לֹא גִמְחָק.

אך לא. שוב אין הנצח רק אפר ואבק. הקהילות הנכחדות שלזכרן הוקם הבית והאנדרטה שתעמוד כאן לזכר הלוחמים הנועזים, יחיו בזכרוננו את הגבורה העברית של הלוחמים הצעירים ההם, שיחיו בלבנו לעד.

מתוך דברי יו"ר האיגוד, עו"ד שלמה זיסקינד

נרגש ונפעם עומד אני במקום, בו נקיים בעוד כמחצית השעה את טקס הנחת אבן הפינה לאנדרטה - לכבודם ולזכרם של הפרטיזנים והלוחמים היהודים, ממיטב צעירי ווהלין. אנו גאים על לחימתם בחרוף נפש של צעירים אלה, על אומץ לבם ודבקותם בהשגת היעדים - בפיצוץ רכבות וגשרים ובפגיעות במחנות האוייב. אנו גאים על מסירות הנפש שלהם במיבצעי הצלת אלפי יהודים, זקנים, נשים וילדים, אותם קיבצו ב"מחנות משפחה" והגנו עליהם. הפרטיזנים היו קרן אור בתקופה החשוכה ההיא ובלוחמתם הנועזת רשמו דף מפואר בהיסטוריה של עם ישראל וזכרונם לא ימוש מלבו לנצח. כואב הלב שרבים מהם לא הובאו לקבר ישראל ולא ידוע מקום קבורתם. אלא שחבריהם הפרטיזנים והלוחמים חלמו הרבה זמן על תיקון העוול והנה חלום זה מתגשם והולך ככל שידנו משגת. בקרוב תוקם כאן, בתוך גן זה שיקרא גם הוא, "גן ווהלין", אנדרטה לזכרם ולכבודם של בני ווהלין הגיבורים. עוד נדבר בפעילותנו.

אנחנו מודים לעיריית גבעתיים על הקצאת הקרקע לבניית "היכל יהדות ווהלין" שליד גן זה ובכך איפשרה לנו לפעול למען הנצחת יהדות ווהלין שהוכחדה בשואה. כל ראשי העיר גבעתיים במשך עשרות שנים תמכו ועזרו לנו בפעילותנו ואנו שמחים מאוד על שגם ראש העיר הנוכחי, מר אפי שטנצלר, ממשיך במסורת זו. והריני אסירי-תודה לו על עזרתו ועל עזרת המומחים בעירייה, בתיכנון האנדרטה ובגידור השטח.

אנו מודים גם ליד ושם על פעילותה המבורכת בבית בהבהרת השואה לאלפי תלמידים, מורים, סטודנטים וחיילי צה"ל המבקרים מדי יום ב"היכל" ובכך הפך הבית למרכז לימודי השואה בגוש דן. ותודה למר אבנר שלו, יו"ר הנהלת יד ושם, ולמר אביגדור עפרון, מנהל השלוחה כאן, המוציאים לפועל בהצלחה את החלטות מועצת יד ושם, ועלי לציין גם בתודה את נדיבותם ומסירותם של חברינו בפרדסות הווהלניות בניו-יורק, בלוס אנג'לס ובמונטריאול על השתתפותם בכל פעילות ההנצחה ועל עזרתם לעולי ווהלין ולילדיהם-ולחברי בהנהלת האיגוד, העוסקים במסירות, בהתנדבות להנצחת יהדות ווהלין שנכחדה ועל עזרתם לעולים החדשים. תודה גם לחברינו בוועדה היוזמת, העוסקים במסירות בהוצאת הפרויקט לפועל וביחוד למזכיר האיגוד מר יהודה מרין, הרוח החיה של ועדת האנדרטה.

ותרשו לי עוד להזכיר כאן שני חברים שלי, פרטיזנים. את יוסף גורנשטיין ז"ל קצין יהודי יחיד בתנועה הפרטיזנית הגדולה של גנראל קופפאק ויבדל"א - סימון זושיה חייצ'וק, פרטיזן נועז גם הוא באותה התנועה הפרטיזנית. שניהם זכו באותות גבורה הגבוהים ביותר. ותודה גם לכם, קהל נכבד, על שהואלתם לכבדנו בנוכחותכם כאן.

חלק מהקהל

מתוך דברי הפרטיזן שמואל אפרתי

חלפה תקופה קצרה יחסית מאז הגתה קבוצה קטנה של פרטיזנים בישראל יחד עם חברים לנשק שמואל אבא קלורמן מארה"ב, את הרעיון להנצחת זכרם של פרטיזנים ולוחמים יהודים בני ווהלין שנפלו במערכה נגד האויב הנאצי. היה זה אך טבעי שהתכנית להקמת אנדרטה לזכרם תבוצע בשיתוף פעולה עם הנהלת איגוד עולמי של יוצאי ווהלין בהיכל יהדות ווהלין בגבעתיים המהווה אתר הנצחה מרשים ליהדות ווהלין. גם עיריית גבעתיים גילתה הבנה רבה למימושה של התכנית ואף הבטיחה לסייע בדבר.

אין מנוס מלחזור 52 שנה אחורה ולסקור בקצרה את אשר התרחש באותו זמן בקהילות ווהלין דאז, שנכחדו. חיו בוהלין כרבע מיליון יהודים. השמדתם המאורגנת ליד הבורות התקימה בחודש יולי-אוקטובר 1942. במהלך החיסול של הגיטאות היו נסיונות למרידה, הצתות ומעשי נקם, וקריאות תיגר נגד המרצחים. בין הנמלטים ליצירות היו קבוצות קטנות של יהודים חמושים בנשק דל שלמים הפכו ליחידות פרטיזניות עצמאיות. בתקופה מאוחרת יותר הן הצטרפו לתנועה הפרטיזנית הסובייטית, שהחלה להגיע באותה עת לוהלין. במהלך שנת 1943 פעלו כ-2000 פרטיזנים יהודים בוהלין שנשארו בחיים, אך בהיתקלויות עם האויבים נפלו עוד פרטיזנים יהודים רבים שקברותיהם פזורים על אדמת נכר ללא ציון שמם וזהותם.

כן לחמו אלפי צעירים יהודים יוצאי ווהלין במסגרת הצבא האדום והצבא הפולני בכל החזיתות של מזרח אירופה. גם מתוכם נפלו רבים במערכה או בשבי, ובמחנות הריכוז הגרמניים. ותודתנו נתונה לכל המסייעים במפעל הנצחה זה. יבואו כלם על הברכה!

(בגלל מחלה קרא את דברי מר ש. אפרתי-מר אביבר)

הנחה את הטקס מר יהודה מרין, מזכיר האיגוד ומזכיר מערכת "ילקוט ווהלין", שעמד בראשית דבריו בין השאר על החובה שאיגוד יוצאי ווהלין חש כלפי הפרטיזנים והלוחמים, אלה מבני קהילות ווהלין שעמדו מעטים מול רבים ולא נכנעו למצב, בו, לכאורה, לא היה מוצא להצלה ולקיום, כי רק צעירים מעטים, יחסית הרימו את נס המרד והמאבק כנגד אותו טירוף ורוע שהשתלטו בעולם - הכחדת עמים והוצאה להורג מזעזע של 6 מיליונים, רק על היותם יהודים.

מתוך רבע מיליון יהודי ווהלין יצאו ליצירות כ-50 אלף, אבל הם נפלו טרף בידי האוקראינים, מקור, מרעב, וממחלות. ורק 2000 מהם נותרו בחיים, הצעירים החזקים ברוחם ובגופם שהתחשלו ב-2-3 שנות לחימה ומאבק ביצירות בשורות הפרטיזנים ובצבא האדום והנה לזכרם של אלה ולזכר הלוחמים שנפלו ונפטרו לאחר מכן אנו מקימים אנדרטה שתשמש כספר הפתוח, בו יהיו חרותים מאות שמות הלוחמים, כשכל שם מלווה בסיפורו האישי ההירואי, הסיפור של דוד מול גלית.

אכן הקהילות כולן נכחדו, אך בניהן התארגנו ליחידות פרטיזנים מהוללות שלחמו בגבורה נועזת באויב הנאצי. זוהי דומה הכותרת המתבקשת. לא בכדי מוקמת האנדרטה ליד היכל ווהלין, המשמש בית אולפנא מטעם יד ושם ללימוד וחקר השואה.

ומודים אנחנו לכל אלה שעזרו ועוזרים להקמת האנדרטה. בין היתר לפסלת הסביבתית איילת שלונסקי, לאדריכל מיכאל אלקוב, לפרטיזנים היוזמים אבא קלורמן, שגם היה מראשי התורמים למבצע זה, זאב רווח, יעקב צביבל, אברהם ביבר, סנדר אפלבוים, לתורם שעיה זרצקי, לראשי עיריית גבעתיים בעבר ובהווה יצחק ירון ואפי שטנדלר, ליו"ר האיגוד עו"ד שלמה זיסקינד ולכל האחרים. יבואו כלם על הברכה.

מקהלת "ענבלים", של ילדי בתי-ספר בגבעתיים בניצוחה של חן בירן (ליד הפסנתר מאשה אידלסון) ליוותה את כל מהלך הטקס. הוקרא נוסח מגילת היסוד לאנדרטה ורבני העיר ואנשי מועצת העיריה, מהאיגוד ומהפרטיזנים, הוזמנו לחתום עליה ולהטמנתה עם אבן הפינה.

יהודים בתנועה הפרטיזנית באוקראינה

מאת דר' שמואל ספקטור

פלישת גרמניה לבריה"מ ב-22 ביוני 1941 נתקבלה בהפתעה גמורה במוסקבה, בעיקר ע"י סטלין. הוא היה זקוק ליותר זמן כדי לשקם את הצבא האדום, לאחר שבטיהורים של סוף שנות השלושים הוצאו להורג רוב מפקדי חטיבה ומעלה. גם ההצטיידות בנשק חדש היתה בעיצומה. סטלין לא שעה לפיכך לאזהרות על הכנות של מיתקפה גרמנית לא של שירותי המודיעין שלו ולא של בנות הברית, כולל של צ'רצ'יל. ההלם שירד על סטלין ומקורביו שיתקם לכמה ימים. תרמה לחוסר המעש הזה גם הקונצפציה הצבאית הסובייטית שטענה שהמלחמה תיערך על אדמת האויב. לכן לא נערכה מראש שום הכנה למלחמה בדרך של מרי מזוין בעורף האויב הכובש. הראשונים שהתעוררו לפעולה היו מנהיגי הרפובליקה הסובייטיות שהותקפו: אוקראינה וביילורוסיה, וכן מנהיגי הנקג"ב (הקומיסאריון לבטחון המדינה). ב-25 ביוני 1941 התקיימה התיעצות בקייב עם מזכירי המפלגות של המחוזות המערביים, וב-28 נפגשו כל המזכירים המחוזיים עם נ. חרושצ'וב, אז מזכיר המפלגה באוקראינה. הוקמו קבוצות מבצעיות מורכבות מבכירים של המפלגה והנקג"ב, ובראשן משה ספיבק - מזכיר הוועד המרכזי האוקראיני לעניני כוח-אדם. הביצוע הוטל על הנקג"ב, שברשותו היו האמצעים הדרושים (כוח-אדם, מדריכים, נשק וכיו"ב).

במוסקבה התאושו בינתיים וב-29 ביוני 1941 פרסמו הוועד המרכזי של המפלגה ומועצת הקומיסרים הוראה, בה נאמר: באזורים הכבושים על-ידי האויב יש להקים יחידות פרטיזניות וקבוצות חבלה למאבק ביחידות של צבא האויב, כדי להצית מלחמה פרטיזנית בכל אתר, לפוצץ גשרים, דרכים, ניתוק קשרי טלפון וטלגרף, שריפת מחסנים וכו'. בנאומו הפומבי הראשון ועד פרוץ המלחמה ב-3 ביולי 1941 חזר סטלין על הוראה זו.

התארגנות הנקג"ב בפיקוחה של המפלגה היתה בשלב הראשון, בשלוש צורות: השארת יחידים או קבוצות זעירות לתפקידי מודיעין בעורף; ארגון "גדודי יירוט" (איסטרביטלני בטליוני) - בעיקר למלחמה במרגלים וצנחני האויב; גדודי פרטיזנים.

רוב אלה האחרונים, שהוקמו בפורמציות גדולות, לא החזיקו מעמד, כי לא התאימו ללוחמה פרטיזנית והתפזרו. גדודי היירוט - מספרם היה גדול כ-651 ובהם 118.023 אנשים. אלא שעם התקרב הגרמנים לחמו רובם עם יחידות הצבא האדום וצורפו אליו. מיעוט הושאר בעורף כיחידות פרטיזניות, כמו זה של קובפאק בנפת פוטיבל (מחוז סומי), או של בנימין שכנוביץ, בדניפרופטרובסק.

בכל הצורות שנמנו לעיל היו יהודים, לעתים, במספרים נכבדים. כך למשל היו בגדוד היירוט של נפת סטלינדורף (נפה יהודית אוטונומית במחוז זפורוז'יה) למעלה משליש יהודים. בגדוד של שכנוביץ, מבין 25 לוחמים היו 5 יהודים, ביניהם המפקד - בנימין שכנוביץ' והקומיסר. שניהם נספו בקרבות עם הגרמנים. גם אצל קובפאק היו יהודים. וכך היו ביחידות של סבורוב, פיודורוב הצ'רניגובי, נאומוב, ועוד.

היהודים שהושארו בגדודי היירוט או ביחידות פרטיזניות, היו רק בחלקם חברי מפלגה ורובם בלתי מפלגתיים. בחדשים יולי - אוקטובר 1941, נוספו יהודים שנמלטו משני מקורות: מניצולי ההשמדה, ומחיילים יהודים מהשבי הגרמני או שהיו במצור והסתתרו. כידוע היו יהודי בריה"מ ראשונים להשמדה. עם כיבוש עיר או עיירה, לאחר זמן קצר, באו אנשי האיינזצגרופן ובתיאום עם הממשל הצבאי הגרמני ביצעו אקציות נגד יהודי המקום. פרט לאוקראינה המערבית ומחוז קמניץ-פודולסק ומחצית מחוז ויניצה (שצורפו לגנרל-קומיסריאט ווהלין-פודוליה). הושארו לפי צרכי הצבא הגרמני מחנות קטנים של יהודים בעלי-מקצוע נדרשים. גורל דומה נועד לחיילים יהודים מהצבא האדום שנפלו בשבי הגרמני: חוליות של שירות הביטחון הגרמני יחד עם המשטרה הצבאית סרקו את מחנות השבויים אחר יהודים, והוציאו

אותם להורג.

בסוף מאי 1942 חל שינוי בלוחמה הפרטיזנית. ב-30 במאי הוקם המטה הפרטיזני האוקראיני המרכזי, וביוני 1941 - המטה הפרטיזני האוקראיני בפיקודו של טימופיי סטרוקאץ'. לשעבר סגן הקומיסר של הנק"ב באוקראינה. לרשות הלוחמה הפרטיזנית הועמדו מטוסי תובלה קלים, פותחו מכשירי קשר, סוגי נשק וחמרי חבלה מיוחדים. הוכשרו מפקדים, קצינים פוליטיים, ובעלי מקצוע בשטחי הקשר, החבלה והמודיעין. הנק"ב, שהיה עד אז אחראי ללוחמה הפרטיזנית, העביר למטה הנ"ל כ-1000 יחידות שמנו למעלה מ-25.000 לוחמים. מספרים אלה הם מוגזמים, שכן התקופה יולי 1941-יוני 1942 לא ידועה כמצטיינת בפעילות פרטיזנית נרחבת. יש לשער שבמספרים אלה נכללו קבוצות זעירות "רדומות" רבות, שפעילותן היתה אפסית.

לאחר שהרבה יחידות אוחדו לאוגדות, ונשק רב סופק על-ידי מטוסים, הורה המטה הפרטיזני האוקראיני, בסתיו 1942, לשתי האוגדות של קובפאק ושל סבורוב לנוע במסע קרבי מערבה לעבר צפון מחוז ז'יטומיר במטרה להפעיל את התנועה הפרטיזנית באזורים הדרומיים הערבתיים - מחוזות קמניץ-פודולסקי, ויניצה וקייב, וכן להפעיל תנועה זאת מערבה לעבר מחוזות רובנה ווהלין. ולמסע הזה הצטרפו יהודים ניצולים וחיילים לשעבר. כך התלבטה קבוצת של יהודים ממחנה העבודה בעיירה ללצ'צי שבמחוז פולסיה, אוגדתו של קובפאק נשארה גיידת וערכה מסעות קרביים מערבה אל שטחי ביצות הפריפט, אל צפונה ומרכזו של ווהלין, והמסע הארוך אל עבר הקרפטים ביוני 1943. אוגדתו של סבורוב התמקמה בצפון מחוז ז'טומיר, ועל בסיס גדודים ממנה הוקמו אוגדות חדשות, כגון שתי האוגדות הרובנאיות (של בגמה ושל איבן פיודורוב), של מליקוב, של מלניק, האוגדה של שצ'ורס בפיקוד טרטוטה, האוגדה ע"ש לנין בפיקוד איבנוב ועוד.

ביערות צפון מחוז ז'יטומיר הצטרפו יהודים שברחו מהאקציות בעיירות והסתתרו ביערות ובכפרים, וכן חיילים יהודים בורחי השבי ומסתתרים מהמצור. הם ניצלו את הופעת האוגדות הפרטיזניות שם והצטרפו אליהן. באמצע 1943 הצטרפה קבוצה של יהודים שברחה ממחנה עבודה שהיה בנובוגרד-ווהלינסק. הפרטים על מחנה זה ועל הבריחה מעטים מאוד, ואפשר להניח שהיה זה מחנה של בעלי-מקצוע יהודים שעבדו עבור הצבא הגרמני. נובוגרד-ווהלינסק היתה גם בימי השלטון הסובייטי בסיס צבאי חשוב עם קסרקטינים רבים, והגרמנים שבנו שם את הבסיסים שלהם, כולל בתי-מלאכה שונים.

במחוז קמניץ-פודולסק ובמחצית הצפונית של מחוז וויניצה הקימו גטאות עד אמצע 1942. המחצית הדרומית של מחוז וויניצה צורפה לטרנסניסטריה שבשלטון הרומנים. ויהודים מקומיים רבים שניצלו מהאקציות בתוספת יהודים רומנים רבים, ישבו כאן בגטאות עד לשחרור בראשית 1944. בגטאות אלה התארגנה מחתרת סובייטית ורוב פעיליה היו יהודיים. אלה הקימו אחר-כך קשרים עם היחידות הפרטיזניות שפעלו באזור. בעת אקציות החיסול, בסוף קיץ 1942, ברחו רבים ליערות וכפרים. כשהגיעו לכאן באמצע 1943 קבוצות פרטיזניות במטרה לארגן אוגדות מחוזיות, נצטרפו אליהם כ-500 יהודים. בעיקר היה רב מספר היהודים, כ-200 איש, בבריגדה השניה על-שם סטלין - 220 איש (כולל פלוגה יהודית), בחטיבת הפרשים על-שם לנין - 47 איש. באוגדות של קמניץ-פודולסק יחד עם האוגדה הטרנופולית היו כ-150 יהודים.

גם באזור ווהלין (מחוזות רובנה) נתקיימו הגטאות עד הקיץ והסתיו של 1942. בכמה מהגטאות התארגנו קבוצות יהודיות שהצטידו בנשק, ובסמוך לחיסול יצאו ליערות וחיפשו קשרים לפרטיזנים הסובייטים. אלה עדין לא היו באזור, והקבוצות נאלצו להיאבק על הישרדותן עד לסוף 1942 וראשית 1943. הצטרפות חלק מהן אל קומוניסטים מקומיים: (יוזף סובייסיאק (מקס), מקסים מיסיורה, מיקולה קונישצ'וק (קרוק), לא פתרה את בעיותיהן. ראשונים נתקלו ביחידות פרטיזניות סובייטיות מאורגנות הקבוצות שפעלו בצפון מזרח ווהלין, מדומברוביץ, סרניק, ואחר-כך מערבה יותר, מנייביץ, פובורסק וקמין-קושירסק. הם נפגשו עם סגן-אלוף אנטון ברינסקי וקבוצתו, שהיו שליחים של מינהל המודיעין הראשי, ובאו מביילורוסיה הדרומית. הוא קיבץ את היחידות ל"חטיבה למשימות מיוחדות" מספר 001. רובם הועברו באבינו

1943 לאוגדות הרובנאיות. קבוצת משה גילדנמן ("דיאדיא מישה") מקוריץ וכן יחידים ממזרח ווהלין נקלטו באוגדתו של סבורוב. קבוצת זופיובקה-קולקי שהלכה לחפש את יחידת גילדנמן נתקלה באוגדתו של קובפאק ונתקבלה לשורותיו.

באמצע 1943 הגיעה לחלק הצפוני-מערבי של ווהלין האוגדה הצ'רניגובית בפיקודו של אלכסיי פיודורוב. הצטרפו אליה קבוצות מהאזור המערבי והצפון-מערבי: שאצק, רטנה, לובומל וכן יחידים רבים מהאזור, כולל ממחוז לובלין (מהעבר המערבי של הנהר בוג), וכן כמה מבורחי המרד במחנה המוות סוביבור, וכן התלקטה באוגדה הצ'רניגובית של פיודורוב הקבוצה הגדולה ביותר של יהודים - 308 לוחמים.

פרשיה אחרת היא מחנות המשפחה היהודיים שהיו בצפון ווהלין, ובהם למעלה מ-500 נפש. למרות שהחל מהמחצית השנייה של 1943 הפכו לזרוע הלוגיסטית של האוגדות הפרטיזניות, הם לא נכללו "ברשימות של ההרכב האישי" של האוגדות, ויושביהם לא הוכרו אחר המלחמה כלוחמים.

על-פי אומדנים סבירים לחמו באוקראינה כ-300.000 איש בשורות הפרטיזנים. ביניהם היו כ-3500 יהודים. בהתחשב בנסיבות ובתנאים שהיהודים מצאו עצמם תחת הכיבוש הנאצי, זוהי השתתפות נכבדת למדי. להלן מספרי היהודים בכמה מהאוגדות הנודעות באוקראינה:

שם האוגדה	מספר הלוחמים (מקסימ.)	מספר היהודים
פיודורוב צ'רניגובי	3373	308
קובפאק	1854	247
בגמה (רובנאית)	1568	242
חטיבה 2 ע"ש סטלין	2763	213
פיודורוב (רובנאית)	1744	139
סבורוב	3675	120
מליקוב (ז'יטומירית)	4307	82
נאומוב - פרשים	1587	59

ארכיוני אוגדות אלו ואחרות נמסרו לאחר הפירוק למטה הפרטיזני האוקראיני. עם פירוקו של זה נמסר כל החומר לארכיון של המפלגה הקומוניסטית האוקראינית. בארכיונים אלה מצויות "רשימות של ההרכב האישי" ובהן פרטים אישיים רבים לגבי כל לוחם: (לאום, גיל, מקום המגורים, מקצוע, חברות במפלגה, השכלה, תאריך ההצטרפות לפרטיזנים ועוד). בעזרת מידע זה ואחר אפשר לעמוד על טיב הלוחמים היהודים, ואף להרכיב מעין רשימה שמית כמעט שלמה של כל הפרטיזנים היהודים באוקראינה.

הועד ואירגון יוצאי רטנה בישראל

מתייחד עם זכר יקיריהם שנפטרו בשנים תש"ן - תשנ"ד:

בן יהודע - הורוביץ אילנה	חייט ישראל	קמינצקי שמואל
גרוב יעקב	ינסוביץ ישראל	קמינצקי מרים
גרוב בתיה	לביא שמחה	רוזן משה
זסק מרים	פוצ'טר ביילה-איטקה	

תוצב"ה

בחיבת קובפאק

מאת זוסיה (סימון) חייצ'וק

לחטיבת הפרטיזנים בפיקודו של הגנרל סידור קובפאק, ולאחר מכן בפיקודו של פטרו ורשיגורה, יצאו מוניטין בכל רחבי בריה"מ, בקרב צבאות בנות הברית ובחילות האויב הגרמני. חטיבה זו פעלה ביערות אוקראינה (ווהלין), ביילורוסיה ועד להרי הקרפאטים הגיעה. האויב הגרמני ייחס לה מעמד של לוחמי "חזית סובייטית שניה" בעורפו. והוא לחם בה בהתאם, בכל סוגי הנשק האדיר, בתקופה ההיא, שברשותו. ואכן חטיבת הפרטיזנים של קובפאק היוותה ראש המחץ של חטיבות הפרטיזנים השונות שפעלו, בחסות הרוסים, ביערות הנ"ל.

חטיבה זו נבדלה מכל יתר הפרטיזנים הלוחמים שחיבלו בעורף האויב בכך, שיחידותיה פעלו כצבא לוחם לכל דבר. עם מיטב הנשק (ירי וארטילרי) שהיה בידי הצבא האדום, תוך קשר אמיץ אתו. קשר מודיעיני ואף אווירי למופת, אשר פעל בשיטת "תן וקח" (מטוסים שהביאו לנו ציוד ותחמושת נחתו בקרחת יער שהותקנו כשדות תעופה, והם חזרו עמוסים לעייפה (בחזירים ובקר).

הרבה פרטיזנים יהודים נכללו בחטיבה זו, יהודים בגלוי ויהודים בסתר. צעירים יהודים שנמלטו מגיטאות הסביבה, חיילים יהודים רוסיים שברחו מהשבי ועוד. משנתקבל יהודי כלוחם בחטיבה זו – זכויותיו וחובותיו לא נבדלו במאומה משל יתר הלוחמים. לוחמים יהודים, לו רצו בכך יכלו אולי להתארגן ביחידה יהודית או ביחידות יהודיות נפרדות, אלא שהרוב בחר "להתבולל" בכל יתר היחידות, מסיבות שחשבו שהן לטובתם.

"חוד המחץ" של חטיבת קובפאק, שביצע את רוב התקפות הפתע על האויב הגרמני, כולל קרבות פנים אל פנים – היתה יחידה 3. היינו רק שני "יהודים גלויים" שנתקבלו ליחידה זו – יוסקה גורנשטיין מקליבן וכותב שורות אלו. לימים נתברר לנו ש"אליה וקץ בה". התפזרות היהודים בכל היחידות מנעה אמנם מקרים אנטישמיים, אך מנעה מאתנו גם אירגון מחנות או מחנה של יהודים לא לוחמים. כפי שעשו בהצלחה צעירי מחוז מניוויץ' "דיאדיא מישה" מקוריץ, שמעון פייקאו מקראסיק (ליד סרני) ועוד. פרטיזנים יהודים השתדלו כמובן לעזור ליהודי-יער מסתתרים נרדפים במציאת מיקלט אצל כפריים "משלנו" אך אלה היו מעטים. מקרים בודדים.

עיירתי הווהלינית קולקי היתה משום – מה מהראשונות בתור להשמדת יהודיה. המאורעות השתלשלו מהר מאוד. אותי – כמי שבא במגע עם הרבה מכפריי הסביבה האוקראינים, לרגל בואם לטחון מיבולם בטחנת הקמח שלנו – חיפשה המשטרה האוקראינית במיוחד, שכן הכירו אותי כצעיר יהודי "מסוכן". אך היו לי גם "מודיעין" משלי והייתי נוהג, בהתאם, לברוח היערה, שקרוב היה לעיירה, ולחזור. לברוח ולחזור, שכן רציתי להוציא לשם גם את בני משפחתי, ועוד צעירים. לארגן ולהתארגן. אף אקדח ותחמושת היו אתי תמיד (הכלי שהציל אותנו אחרי כן בתקופת שהותנו הראשונה ביער). אמי גערה בי: "ברח ועל תחזור!" "כל אחד יברח לחוד". לא יכולתי להסכים לה.

אני שוב חזרתי. העובדה שבני משפחתי וחברים צעירים נשארו בעיירה הדריכה את מנוחתני. פעם, השכם בבוקר, לאחר בריחה וחזרה נוספת, אני מציץ מבעד לחלון – והנה הכיכר מלאה יהודים ואוקראינים נוגשים בהם. יצאתי מהר מהבית, וקראתי לכל דכפין לרוץ אחרי. יצאו אתי אחותי הצעירה רחל ודודי יוסף. בחוץ נלוו אלי עוד שנים-עשר צעירים, ביניהם שני יהודים פליטים מפולין. חיש-מהר עשיתי את ה"קפנדריה" הידועה לי – והאנשים בעקבותי – והצלחנו. שוב אנחנו ביער.

מהבריחות הקודמות שלי הכרתי את היערן המקומי. "קנייתו" בכמה פעמים כידיד לי. כשהגענו לביקתה שלו אירח אותנו ללילה אחד. הוא גם הסביר לי את "התכנית האסטרטגית" שלו: "אם פורצים את הדלת אתם נמלטים דרך חלון זה".

בינתיים השיג אחד מאתנו רובה טוב קצוץ-קנה ותחמושת. אך פעם בבואנו אל היערן, פגשנו אצלו כמה אוקראינים. מארחנו גילה תאווותנות מיוחדת לרובה והוא לקחו מאתנו. יצאנו משם ב"שן ועין", אך האקדח נשאר אצלי.

לא ארכו הימים ובאנו לגבות מהיערן את הפיקדון. הרובה היה סם חיים בשבילנו. הלילה היה חשוך. נהגתי בדיוק לפי התכנית האסטרטגית שלו: פרצנו את הדלת וחכינו לו ליד החלון. ידידנו נפל לידנו כפרי בשל. הובילנו, בחרפתו, למקום המחבוא, החזיר לנו את הרובה והתחמושת וכאות תודה שילמנו לו "על יבש" בלבד. מהר מאד נוכחנו לדעת שבאקדח וברובה בלבד לא סגי. עתידנו ביער היה תלוי בהשגת נשק נוסף. רובה לאיש.

מפי ה"מודיעין" שלי נודע לי שבעיירה הקרובה אוסובה חוגג הערב מפקד המשטרה האוקראינית. במסיבה יהא גם נוכח ידידו הטוב, מי שניצח על השמדת יהודי אוסובה והסביבה. החלטנו לפעול.

היה ליל סתיו חשוך וגשום. בחוץ השתוללה סערה. הגענו ל"מסיבה" בחצות. פרצנו מהר את הדלת בקריאה: "פרטיונים, ידיים למעלה!" העמדנו אותם ליד הקיר ולקחנו מהם את נשקם: רובה, 2 אקדחים על תחמושתם ושני רימונים. אחרי-כן צווינו עליהם להתפשט ולחלוץ מגפים. רוצח היהודים הספיק בינתיים להימלט. מצאנו אותו אחרי-כן מתחבא בגורן. חרצנו במקום את גזר-דינו בהתיעצות כללית. אברהם בוסליק, בן ה-18, שינן באזנינו את צוואת אמו "לנקום ללא חת!" והוציא מיד לפועל את גזר-הדין.

האוקראינים החלו לחפש אותנו ואנחנו חיפשנו עוד נשק. שוב גונבה לאזנינו ידיעה מרעישת: בביקתת היערן הראשי שבקירבת הכפר נובוסילקי לנים מדי לילה כל 12 היערנים שבאיזור, על נשקם. לילה אחד הגענו לשם. קפצנו גדר, הסינו כלבים נובחים, כיתרנו את הבית ופרצנו לתוכו. הרובים כאילו חיכו לנו כשהם מוצבים בפירמידה.

קיבלנו מיד כתוספת גם את כל מלאי התחמושת וחלק ממלאי המזון. העמדנו אותם ליד הקיר באזהרה חמורה פן... ועזבנו אותם לנפשם.

הקבוצה שלנו כבר מנתה אז 15 לוחמים. כולם חמושים. כולם "מלומדי-מלחמה". אני הייתי לבוש במדי מפקד המשטרה מאוסובה ובמגפיו.

החלו לרדת שלגים. החלטנו שחלק מאתנו יתחפר במקום וחלק ישוטט ביער ויחפש פרטיונים על-מנת להתאחד אתם.

סופר לנו שהרוסים מצניחים ביערות אלה צנחנים הממקשים רכבות. ואמנם, פגשנו ארבעה אנשים כאלה. אחד מאתנו הלך אתם לעזור במשימתם ולשמש להם מורה דרך. אחרי כן פגשנו גם את גד רוזנבלט עם עוד 5 יהודים ורוסי אחד מזופיוקה. התאחדנו מיד. שמנו פעמינו לשטחי הביצות בביילורוסיה ששם, נאמר לנו, מתמקמים פרטיונים. באחד הכפרים נודע לנו שבסביבה משוטטת קבוצה גדולה של פרטיונים. שלחנו שני "סיירים" והם חזרו אלינו כעבור כמה ימים בראש קבוצה גדולה מצויידת בנשק אוטומטי. היתה זו יחידה לוחמת מחטיבת קובפאק. הלכנו אתם. בדרך נתקלנו ביחידת גרמנים. הם תפסו אותנו בעוברנו על גשר-עץ רעוע, שרופפוהו לפני כן במתכוון. למרות זאת נסוגו הגרמנים לאחר קרב עז וקצר. נפל לוחם אחד משלנו, הפרטיון הרוסי שנלווה לקבוצת אנשי זופיובקה.

הגענו לבסיס של יחידות קובפאק. נתקבלנו שם באהדה. התרחצנו במים חמים! הוגש לנו אוכל! סיפרתי על אנשינו שנשארו ביער ונשלחנו, 3 יהודים ו-3 רוסים, לחפשם. קיבלנו נשק רוסי אוטומטי.

שוטטנו 3 שבועות תמימים. עם הרוסים היו לנו בדרך קצת צרות בגלל היותם להוטים אחרי "הטיפה המרה". בכפר אחד שבקירבת יער צומאן השתכרו כלוט והיינו צריכים זמן מה לשמור עליהם. אף-על-פי-כן הגענו למקום. המחפורות היו הרוסות. לא מצאנו נפש חיה מאנשינו.

מכפריי הסביבה נודע לנו שמשטרה עלתה בעקבותיהם. הם היו עשרות רבות. כיתרום וחיסלום. חזרנו לביצות דרך יער קובל. איכר אחד הזהירנו מפני ראש כפר מסויים באיזור שהוא אויב פרטיזנים, עוקב ומסגיר אותם לגרמנים. כיתרנו בלילה את ביתו. ראש הכפר יעץ לנו "בשקט" לברוח, כי "בפנים ישנם גרמנים". פרצנו את הדלת וזרקנו לפנים רימונים. כולם שם חוסלו. הרוסי גרישה, גם הוא מלנינגראד, נורה ונפצע בדרך.

איכר אחד הוביל אותנו בעגלתו אל בית בודד אחד, שלא הרחק משם התגורר רופא. הרופא הובהל, בדק את הפצוע והחל בהכנות לניתוח, אך העגלון, שהורשה לחזור הביתה, הזעיק גרמנים. הגרמנים כיתרו את הבית והציתוהו. אך לא נתנו להם להתקרב. גרישה ירה לפתע בעצמו ברובהו האוטומטי שהיה מונח על "שולחן הניתוחים" לצידו. חטפתי את רובהו, נסוגונו, כשאחד מחפה על השני. התפזרנו. איש איש לסבלו, אני מצאתי אחרי כן את עצמי בודד ביער עם שני רובים אוטומטיים. לאחר שינה עמוקה בבית בודד המשכתי בדרכי לכיוון הביצות. עצרתי איכר אחד בעגלתו וציוויתי עליו לנסוע איתי לחפש את אנשינו, ואכן, בדרך, בחלון בית אחד, הבחנתי באנשים משלנו. שלושה פרטיזנים שנסוגו ונצלו. היינו איפוא ארבעה. בדרך נהרג עוד פרטיזן מזופיובקה, יהודי, בעת ניקוי רובהו. שוב נשארו שלושה. אני ושני רוסים. וכך עד שנתקלנו בעוד פרטיזנים, שעמדו בקשר עם לוחמי קובפאק. חזרנו לבסיס.

בקרפאטים

הפעולות נגד האויב הגרמני היו רבות ומגוונות. היינו מתקיפים אותם מפנים ומאחור. חזיתית ועורפית. גורם ההפתעה היה תמיד לצדנו והוא עומד לא פעם לבעליו גם בקרב של מעטים נגד רבים.

פרק מיוחד ומאלף במלחמות חטיבת קובפאק היה המסע אל הרי הקרפאטים בפיקודם של קובפאק וורשיגורה. היעד – פיצוץ בארות הנפט. בדרך אל הקרפאטים עשינו כמנהגינו כל הימים: פוצצנו רכבות, הרסנו גשרים לאחר שעברנו אותם ושרפנו בתים שהיו ראויים לכך.

לפני העיר סקאלאט עברנו שדה תבואה רחב ידיים. להפתעתנו גילינו שם כמה עשרות יהודים מדוללים, כשהם שוכבים-מסתתרים בין השבלים. בראותם אותנו החלו לקרוא שמע ישראל בקול. קובפאק סבור היה שאלה הם מרגלים גרמנים. העמדתי אותו מיד על טעותו. היו אלה יהודים ממחנה ריכוז לעבודה בסקאלאט שבהזדמנות נדירה ברחו מהמחנה. חלק מהם ברח לכיוון היערות וחלק הודגב אחריו. סירבו להיפרד מאתנו. הגענו אל מחנה הריכוז. הגרמנים שבמחנה התקיפו אותנו ראשונים. בעומדם על טעותם, שאין אנו "זאבים בודדים" נמלטו מהר על נפשם. פתחנו את שער המחנה. כמאתים יהודים יצאו משם. גם מהם-הרבה ברחו והרבה הלכו אחרינו. איש מהם לא היה בכושר קרבי מחוסר תזונה במשך זמן רב ומעבודה קשה.

היעד בהרים אכן הושג אך שילמנו מחיר כבד באנשים, בתחמושת ובכל הכבודה שברשותנו. המסרשמידטים הגרמנים, מטוסי סיור ומפציצים, התלבשו עלינו להשמידנו. לא נתנו לנו מנות. התקיפו והפציצו אותנו ללא הפוגה, או באתנחתות קטנות בלבד. למעשה גם היינו חשופים לפצצות ולירי שלהם. הם הנמיכו טוס והשתדלו לקצור בנו במכונות הירי שלהם. פגרי סוסינו ושברי עגלותינו התערבבו לא פעם בגופות ואברי אנשינו, כשאש ועשן מתאבכים מסביב. גם קשיי העלייה והירידה בהרים, אם בסוסים ועגלות אם בלעדיהם. היו לא פעם בעוכרינו. התהום בין ההרים כאילו פעה פיה לבלוענו חיים. היא בלעה גם הרבה תחמושת שלנו שהידרדרה למטה.

"אכן הגרמנים הצליחו, דומה, סוף-סוף להפילנו בפח, מה שנבצר מהם כל הזמן בהיותנו ביער" – דברי קובפאק. ואף על-פי-כן עמדנו במשימה. פיצוץ והבערת בארות הנפט הושגו במילואם. ימים רבים התאבכו מהן תימרות אש ועשן. גם אבידות האויב היו כבדות, גם מטוסים שלהם הפלנו...

הנסיגה היתה קשה עוד יותר. למעשה נאלצנו לשמור, כל אחד, על עורו הוא. גם העייפות והרעב היו לנו לרועץ. זכור לי, נסענו בעגלה, יחידת גרמנים התקיפה מקרוב. האנשים, עם

העגלון, קפצו מהעגלה וחיפשו מחסה. אני נרדמתי, כשרגלי יוצאות ומתנדנדות בין שלבי הסולם. לפתע אני שומע מישהו קורא לי בגרמנית: "האנס, מה תגיד על הבנדיטים האלה?" התעוררתי מיד. הייתי לבוש אז במדים גרמנים, הסיבה לטעות. מולי עמד קצין גרמני עם תת מיקלע מוכן ליריה. גם אני הייתי תמיד מוכן ליריה, אף בשנתי, כשהאצבע על ההדק. מיד ידעתי: כל הקודם (לירות) זוכה (בחיים). זכיתי. קפצתי מהעגלה, מצאתי מחסה והמשכתי לירות. אולם הרבה מאנשינו נהרגו ונרצחו תוך שהם נרדמים מרוב עייפות.

מעוצמת ההפצצות נכרו בורות עמוקים בהרים. גם ההונגרים הפציצו אותנו מהאוויר. נאלצנו להשמיד הרבה מהנשק הכבד שלנו, תותחים, מכונות-יריה ועוד. אני נותרתי לבד. לאחר חיפושים מצאתי את יוסקה גורנשטיין, את סטופאק, ועוד. למרבה הצער נטפלו אלינו בדרך גם הבנדרובצים. לאלה השבנו כגמולם. מנה אחת אפיים. שרפנו בתים וחיסלנו כל מי שנקרה בדרכנו. לאומנים כגרמנים גם יחד.

נסוגנו לבסוף, בקבוצות קטנות, ב"תפוזרת". אני ויוסקה היינו עם עוד שלושה, ביניהם מפקד המישנה שבא במקום המפקד שנהרג. איכשהו שוב התלקטנו יחדיו. ושוב יצאנו לפעולות. שוב אנחנו מפוצצים רכבות שזה עכשיו עיקר גדול אצלנו: לא לתת להם לזוז!

במשך כל שירותי בחטיבת קובפאק נפצעתי ארבע פעמים בחלקי גוף שונים, אך מכולם, למזלי, יצאתי בשלום, אף לא נזקקתי מעולם לבית-חולים.

לגבי רבים מאתנו, הפרטיזנים היהודים, לא נגמרה המלחמה עוד זמן רב לאחר הבסת הגרמנים. סבורים היינו שעלינו ללחום ולנקום גם בבנדרובצים ובכל שותפי הגרמנים ברצח היהודים. במלחמה זו נפלו מבינינו קרבנות הרבה, מטובי הלוחמים היהודים. לימים נוכחנו לדעת שמלחמה זו היא לאו דווקא מלחמתנו אנו, לא בדיוק היעד שלנו. ממרחקים הבחנה ואותה אלינו אשה של מלחמה אחרת.

השתחררנו בקיב. עוטרנו באותות הצטיינות. יוסקה ואני הוזמנו על-ידי קולשניקוב למוסקבה. הוא קיבל אותנו בלבביות רבה. אחרי כן נסענו שנינו לאורל לחפש את אחי שמצא שם מיקלט. יגעתי ומצאתי את אחי כשהוא בריא ושלם. לקחתיו אתי לקרקוב. בסתיו 1945 תכננו לעלות ארצה.

הנשק הגרמני שהעניק לנו חיים

מאת אברהם אינגבר

בשעות הלילה המוקדמות חדרו אלינו שניים, נמלטים מהגטו בעיירה שלנו דמידובקה, הלא הם אחי הירשל וג'סי יוסף זיידמן, ובפיהם בשורה מרה: מתחילים לכתר ולסגור את הגטו, ומהלכות שמועות שגויים חופרים בורות בקירבת יער גרינייר. בשורות אליה הזעיקו אותנו לפעילות אופרטיבית דחופה. מה עלינו לעשות - ומה?

כ-25 צעירים וצעירות הועסקו בחווה קניאהנין, בערך 5 ק"מ מהעיירה. המקום לא היה שמור במיוחד, מאידך גיסא היה סיכון רב מחוץ לחווה, כי האוקראינים בודעם שיהודים בורחים בחיפוש אחרי מקומות מסתור, ארבו להם בדרכים ובשדות כציידים לצידם.

אני הייתי היחיד בעל עבר צבאי. בספטמבר 1939 השתתפתי במלחמה בגרמנים כחייל צבא פולין. זימנתי אפוא מיד חברים להתייעצות דחופה: האם מוצדק לסכן את אנשי הגטו ואת עצמנו? ואם לברוח - לאן? באיזור שלנו אין יער גדול, ואיך זה ללכת בלי פת לחם, בלי לבוש מינימלי לקראת החורף ואיך זה בכלל, לברוח מבלי שההורים ידעו לאן נעלמנו, "ובכלל" טענו הבנות "עוזבים הורים, אמא אבא, בודדים בעת סכנה לחייהם?"

התגבשה קבוצה המוכנה מיד לצאת לדרך ולעומתה קבוצה שהחליטה להשהות את היציאה ליום אחד, בנסיון להשיג "צידה לדרך". הממונה הישיר עלינו היה בעל החווה, פולני בשם רבינסקי, שהעלים עין. לימים נודע לנו שלמחרת צאתנו לדרך הופיעו הגרמנים והעבירו את הנותרים לגטו הסגור והם נרצחו ביחד עם יתר היהודים. יצאנו לדרך לא בקבוצה מרוכזת אלא שניים, שניים, תוך הקפדה סבירה על מרחקים המאפשרים מעקב אחרי ההולכים חלוצים, לפי התורה שלמדתי בצבא. אני הייתי המוביל וזאת מבלי שיהיה לי ידע מספיק בדרכים ובשבילי שדה.

הגענו "לעמקי היער" השחר עולה. הצפורים "מנגנות" וקופצות מענף לענף. אורקסטרה שלמה. ואתה מסתכל וחושב: "צפור קטנה מקפצת בחופשיות ומזמרת, ואתה בחיר היצירה שרוי באימה. עלה כי יפול על הראש - רעד עובר בגוף. לצידי יושבת רעייתי לעתיד, נערונת בכותונת משי. לאן הטיל אותה הגורל? היא ניצמדת אלי. אולי לצידו של חייל לשעבר יותר בטוח. עבר יום, יומיים. התאוששנו קצת, מתכננים לזוז קדימה אך בינתיים מדליקים מדורה קטנה, להתחמם קצת. גיסתי בתיה, בשנות העשרים לחייה, מתרחקת קצת בין העצים לעשות צרכיה והנה היא פרצה בצעקה איומה "מכתרים אותנו!" מיד הבחנתי באוקראיני המכוון רובהו צועק ויורה. פוזרנו לכל עבר. אני קפצתי קדימה בין העצים, הגעתי לחלקה דלילה מאוד מעין קרחת יער. הצלחתי לעבור ולהגיע יותר לעומק. מאחורי שמעתי ירי. איפה חברתי? חשתי כובד בגבי. רציתי לגרד בגב ונדהמתי לנגוע ביד אדם. ילדה שהצטרפה אלינו. כבת 14, חנה מנוסביץ, היא נפגעה קשה בבטנה ובכל זאת המשיכה לרוץ אחרי ובזמן מסויים, מבלי להוציא הגה, תפסה במעילי והתקדמה יחד איתי, עצרתי. הסתכלתי בה, מדממת קשה נשכבה על אדמה, התחננה: "הצילה נא, הצילה נא". לא היה בידי במה לעזור לה. זה כתם שחור על מצפוני. זה מעיק עלי בכל דרכי עד עצם היום הזה. ולכן אינני מסתיר ומספר. ישפוט אותי מי שישפוט. דרך אגב אחיה, בשם דוד, גם הוא היה עמנו, שרד ועלה ארצה בשנות ה-50. אני היום בגיל זקנה, עיקר החיים מאחורי, והילדה יחד איתם כאילו רודפים אחרי. בבית אבא לא חסרו הימים שהיתה רעבה לפת לחם, חיפשה להישרד אף בחיי יער והנה...

לא התקדמתי הרבה. נשכבתי תחת עץ לנוח קמעא, לא הרחק מהילדה. נסיתי אולי כך לשמור עליה. ופתאום זעקת שבר. גם החברה שלי רצה אחרי. הצליחה לעבור את המיכשולים אך סתה קצת מהם והנה היא הופיעה מהצד, שכבתי כנראה בצורה מוזרה וחשבה שנפגעתי ופרצה בבכי מר. שאלתי "מה את בוכה?" והיא "אתה חי?" באותה התקפה נהרגו אצלנו שבעה: חמי, לייב זיידמן, שצעק, "קינדערלאך, לויפט", ובעצמו נאבק עם אוקראיני-כפי שהתברר אחר-כך: ועוד ששה שלצערי פרחו מזיכרוני.

התרכזנו מחדש בקבוצה ומשתרכים בשבילי היער בלי לבוש חם, בלי מזון, לא יודעים לאן ללכת. להיכנס לאיזה בית, אף בקצה הכפר מסוכן. מרחוק מבחינים מדי פעם בגוי שעוסק באיסוף עצים - ואנחנו מתחבאים, כי הוא מחזיק גרון, ולנו אין כלום ביד.

בהגיענו לגבעונת יערית נתגלינו בפני קבוצת אנשים מתגלגלים בשלג, חלק מהם כאילו רדומים. לידם רובים זרוקים, אחד מהם קם והחל לצעוק ברוסית "ברכות" "באבי אבי" נבהלנו אבל היה מאוחר לברוח. וגם לא היה כח לברוח. והנה עוד אחד מהקבוצה הרים ראש והתחיל ב"אבי אבי" על הראשון, "מה אתה מפחיד אותם, הרי אלה שלך, בני עמך, אתה לא רואה?" ירדנו אליהם, היו אלה חיילים רוסים ששרדו מהחזית ודווקא זה שצעק וקילל אותנו היה יהודי מדובנה, כפי שהתברר אחר כך בשיחה. הם התייחסו אלינו יפה, כיבדונו באוכל וב"סמגונקה" הם לא היו יחידה לוחמת, סובבו בכפרים וצברו מזון וסמגון וחזרו ליער. הצגתי את עצמי כחייל היודע להשתמש בנשק, וכולנו צעירים, שיקבלו אותנו לקבוצה, בקשתנו נדחתה "כי אין לכם נשק", בתמימותי ביקשתי מהם, רובה אחד. הם פרצו בצחוק. כבר ידעו שאצלנו היו הרוגים ונתנו לנו שיעור בהליכה בשלג: בשורה עורפית, כשכל אחד שם רגלו בצעד קודמו. לימים, כשעברנו באיזור, נודע לנו שיום אחד, בהיותם במצב שיכרות, הם כותרו ע"י אוקראינים וכולם נירצחו. החלטנו לחפש נשק, כי בלעדיו אין קיום, לא שמענו על קבוצות לוחמות, חשבנו שאנחנו היהודים היחידים שעדיין נותרו בחיים.

באיזור כנראה עוד לא היה מקרה של התנקשות בגרמנים. היינו משקיפים מהיער ועוקבים אחרי תנועותיהם. התקמנו בפינת יער שלצידי הדרך - הפניה משמאל ליעזין. בין היער והדרך, חצתה תעלה. בידי החזקתי כלי קר, ברזל בצורת פטיש שמצאתי. שמענו גרמנים מדברים. ראיתי בפניית הדרך שני גרמניים רוכבים על אופנועים. אחד אחרי השני החלטתי. הדבקתי נשיקה לחברתי "אם אצליח, שתקפצי לעזור: אם אכשל, לברוח לעומק היער". התקרבותי והתחבאתי מאחורי עץ. כשהראשון פנה ימינה, לכיווני קפצתי מעל לתעלה והלמתי בכוח בראשו. הוא התהפך על הדרך בלי צעקה. באותה שניה הגיע השני הלמתי בפניו וגם הוא נגמר. עוד השלמתי את העבודה. החברה שלי קפצה גם היא מעל לתעלה והגיעה אלי. הצטיידנו בכל טוב: בשני אקדחים, בתת-מקלע, בתחמושת, בשני רימונים בשוקולד ובסקוויטים, ועוד כמה דברים הראויים למאכל ולבוש אדם.

מאז האירה גם לנו השמש. וכשנקלענו למחנה פרטיזנים מאלה שעמדו בקשר עם מוסקבה, נתקבלנו, עם "עושר" שכזה + הסיפור על הרג האופונועים הגרמנים, שהוכח על-ידם כנכון. ורק אז עלינו על דרך הפרטיזנקה הלוחמת ממש. ונקמנו.

דיוקנו של פרטיזן צעיר בפרטיזנקה, בצבא האדום, בישראל

מאת יוסף (בוזיה) גליצקי

באוסטראה עירי-בה נולדתי, התחנכתי ושם הייתי בגיטו עד 1939 התנהלו החיים כרגיל. כמו בכל עיר בפולין. אך באותה שנה, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, נכבשה אוסטראה ע"י הסובייטים. רשת התרבות חוסלה והשליטה במוסדות החינוך בעיר עברה לידי רוסים ואוקראינים. חלק מיהודי העיר, שהיו סוחרים או בעלי הון, הוגלו לסיביר. אני נתקבלתי לאוניברסיטה ולמדתי שנה אחת. עד לפלישה הגרמנית לרוסיה, ואחרי 6 ימים - כשנכבשה העיר ע"י הגרמנים ובמשך חודש אחד בלבד חיינו בשקט. לאחר מכן בדיוק בט' באב, הוצאו יהודי העיר מבתיים והובלו לריכוז ביער, לאחר סלקציה של צעירים, מבוגרים וילדים. כ-3.000 מהם נשלחו לבורות שהוכנו מראש והוצאו להורג. הורי, אחי ואני היינו במעמד נורא זה. אך למזלנו לא נכללנו בין הנידונים למוות וחזרנו הביתה. רק אז התחיל הגיהנום האמתי. חודש לאחר האקציה הראשונה שוב גורשנו מבתינו, העמיסו על משאיות את רוב בני הנוער שהיו בעיר והובילו אותם לכפר "נטישן", שם הוצאו להורג כ-2.000 מתוכם, באקציה זו אני ובני משפחתי הצלחנו להתחבא. הנשואים בחיים חייבים היו בפקודה להתייצב מדי יום לעבודה, ביציאה ובחזרה מהגיטו היו תחת שמירה כבדה, וכל מי שנתפס בהברחת אוכל ירו בו במקום.

חיים כאלה נמשכו כשנה. בשנה זו היו אנשים, וביניהם אבי, שקנאו באלה שאינם יותר בחיים ולא צריכים לעבור את הגיהנום האיום. לא רק הגרמנים רדפו אותנו, גם האוקראינים היו מאוד פעילים בהשמדת היהודים. כעבור שנה הודיעו הגרמנים באופן גלוי על השמדה סופית של היהודים שגותרו בעיר, אקציה זו שהיתה האחרונה נמשכה כשלושה ימים. הורי ואני הסתתרנו במקום שהכנו מראש, אך כעבור יום גילו אותנו, הוצאנו מהמחבוא והועמדנו צמודים לקיר. ברגע שניתנה הפקודה לירות שמעתי את קולה של אימי קורא אלי "בני ברח" ואני מתוך פחד ולא מאומץ לב ברחתי משם. חזרתי למקום כעבור חצי שעה וראיתי במו עיני את בני משפחתי ומשפחה נוספת מוטלים ללא רוח חיים. ברחתי מיד מהמקום והגעתי למשפחה אוקראינית שהכרתי ותמורת תשלום (כסף שאימי נתנה לי) חיייתי שם כחצי שנה, כשאזל הכסף גורשתי משם. שוב מצאתי את עצמי בורח והפעם הגעתי ליערות שבסביבה. שם פגשתי עוד יהודים וחיינו יחד ברעב ובפחד תמידי.

נודע לי כי בסביבה נמצאים פרטיונים רוסיים והחלטתי לחפש אחריהם. לאחר תקופה קצרה פגשתי בהם ובקשתי להצטרף אליהם. התנאי היה, לעמוד במשימה שהטילו עלי, לשרוף את המנסרה באוסטראה, אני יחד עם שני בחורים עמדנו במשימה וכך נתקבלתי לשורות הפרטיונים ליחידת "אודוחה" שנקראה ע"ש המפקד.

ביצענו משימות רבות - פיצוץ רכבות, מיקוש דרכים והטרדה במחנות צבא, חלק גדול מהפרטיונים נהרג בעת ביצוע המשימות. הפרטיונים התאחדו עם הצבא האדום. התמזל מזלי ונתקבלתי לשרת כחייל בצבא האדום באוקראינה, הייתי בחטיבה לוחמת, כל הזמן היינו בחזית, עברנו את פולין והגענו לגרמניה, השתתפתי בכיבוש ברלין. ב-6.5.45 יום כיבוש ברלין נגרם לי סיפוק רב בכך שחרטתי את שמי על "הרייכסטאג" הגרמני. אולם, מזל ביש, ב-9.5.45, שעה לפני ההודעה על סיום המלחמה, נפצעתי בעיר מגדבוג ושוחררתי מהצבא. הכרתי אז את רבקה בס, בת עיר; שגם היא היתה חיילת בצבא האדום. נישאנו והחלטנו לעלות לארץ-ישראל. התקופה היתה תקופת המנדט הבריטי בארץ. בדרך-לא-דרך, בעליה בלתי ליגאלית, הגענו מצרפת באוניה "יגור", נתפסנו על-ידי הבריטים, ונשלחנו למחנה המעצר בעתלית ושם נולד בננו הבכור. כעבור חצי שנה החזירו אותנו לארץ. גרנו בחולון ומיד גוייסתי לשורות ההגנה. עם פרוץ מלחמת השחרור גוייסתי לצבא ההגנה לישראל לחטיבה 8 של יצחק שדה.

עם שחרורי מהצבא התחלתי לעבוד ב"כין חקל", שם עבדתי כ-32 שנה בתפקידים שונים והתפקיד האחרון היה מנהל האגף החקלאי. כיום אני מכהן כממלא מקום ראש עיריית רחובות. יש לנו 2 בנים נשואים ו-5 נכדים. בעבודתי מצאתי סיפוק ופיצוי על כל אותם ימים קשים.

ילדים במלחמה

מאת יצחק גורפינקל

בפרוץ מלחה"ע השנייה, הייתי נער, חייתי בחיק משפחתי ומוגן על ידה, כמו כל הילדים בעולם. כל אחד במסגרת משפחתו. אומנם, גם בענין זה לא תמיד הכל חלק והרבה פנים ליחסים. אלה, אפילו בתוך המשפחה, אולם אין סוגיה זו עכשיו מעניננו. את כל עתות המלחמה עשיתי במחיצת ילדים: קטנים ממני, בני גילי, ואף גדולים ממני. חיינו יחד, בחסות מבוגרים, שלא היו דווקא מבני משפחה שלנו, אלא סתם מבוגרים, בני עיר וכד'.

עיקר דאגתי היה כמובן לעצמי ומתוך אחריות, אותה נטלתי, גם לילדים בגילי וקטנים אשר עמי, כשהמטרה הראשונית והמידית, היתה ל"התקיים" קיום פיזי, ול"השרד", בכל דרך אפשרית. מלחמה זו היתה יומיומית, רצופה ונמשכת: כנגד גרמנים ועוזריהם, "אדוני הארץ", כנגד איכרים ובני משפחותיהם "המשועבדים" ונגד "גדולים", יהודים כמונו, "מבוגרים", אשר נמלטו מהעיירה, או מעיירות אחרות באותה סביבה. גם הגדולים עשו הכל על-מנת להשרד ולהתקיים. הצד השווה לגדולים ולקטנים היה הרצון העז לחיות ולהשרד. הצד הבלתי שווה היה שלגדולים היו אמצעי קיום, כלומר חפצים שאפשר להמירם במזון; הכרות קודמת עם האיכרים וגם יכולת לנצל את הילדים, שבסביבה המיידית. חד פעמית או ממושך יותר, הכל על מנת לנצח במלחמת ההישרדות.

הערך המוסף היחיד של הילדים היה היותם ילדים, מה שעורר רחמים, אצל האיכרים והיו ביניהם שפתחו את ידם, כלומר קצת ממזונם שבביתם. לא שכל בוקר, כל אחד מאיתנו, בקומו, עם הנץ החמה וציוץ הצפרים, יחד עם תפילת "שחרית" או אמירת "מודה אני", חשב "מה אני עושה היום על-מנת להתקיים ולהשרד" לא ולא, אם הוא בכלל חשב בבוקר לא חשב אלא "לאן

אלך, כדי להשיג אוכל ולאן לא ללכת, מחשש הסתכנות". כאמור, לנו הילדים. נוספה מלחמה נוספת, מלחמת הגדולים, שכל מגעם עם הילדים, ככלל, ועם כל ילד בנפרד על-מנת להפיק את מירב התועלת מהילד, והגדולים לא בחלו באפשרות לבגוד בילדים, כאשר נדמה היה להם, כי נוכחותם של הילדים מסכנת, בדרך זו או אחרת, את קיומם הם. מעניין, שדווקא אותם מבוגרים, שהיו חסרי כל, היו גם ידידיהם הקרובים ביותר ובהם נעזרו הילדים כפי שקרה, וגם להפך. והרי כמה אירועים שארעו בעת ההיא ויש בהם כדי עדות חיה לאמור לעיל, וגם שמש אבני בחן בסיפור חיי בימים ההם.

קבוצה מבני העיר בנו להם בעמקי היער מספר מבני עץ במחפורות וגרו בתוכם. המבנים כונו "שכונות העשירים", שבידיהם היו מטבעות זהב וכסף וחפצים שונים, בני המרה במזון. סופר ששם אכלו גם בשר ולחם לשובע, להם גם היה נשק להגנה עצמית. אולם אלה, בני עיר ושכנים מבית, לא התירו לנו, הילדים, לגור עמם או במחיצתם, מלבד לילדיהם הם. מטעם פשוט: "הילדים מהלכים בשבילי היער להשיג וללקט אוכל וכך מתגלים ומסכנים את הגדולים". זאת ועוד: חסרי כל הם ואיך, הגדולים, יוכלו להתענג על "משמני הארץ" כאשר מולם ישבו ילדים מזי רעב, הבולעים את רוקם למראה האוכלים ונהנים. כי מה שנותר מיזעוד לכלבים, אשר שומרים עליהם בלילות אפלים, וחץ מזה, הילדים האלה ממילא לא יחזיקו מעמד וימותו, במוקדם או במאוחר וחבל על כל פרוסת לחם שתנתן להם. וכמובן שאין לשכח כי הילדים, מוכי כינים ופרעושים ופצעים על גופם. מחוסר אוכל ומזוהמה. עם כל הצער אין אפוא כל סיכוי, לחלוק על מסכת נימוקים סדירה ומוצקה כזאת.

הילדים ככלל, משום שבאו מתוך משפחה חמה, שסוככה עליהם. נמשכו למבוגרים כהימשך הזבובים והפרפרים לאור ולחום וכאשר חשים הם שהאור שהוא גם מקור החום, חורך בכנפיהם, הדבר כבר מאוחר מדי...

לבסוף נשארנו ביער שלושה: אני פסח ושמואל. פסח היה בן גילי ואילו שמואל היה צעיר מאיתנו. הסתפחנו למשפחה, אותה פגשנו ביער, המשפחה: אם, בעלה ובן, בשנתיים-שלוש גדול מאיתנו, וכן בת עם חתנה, אנחנו הילדים היינו יוצאים בשעות האור לכפרים, "שפילן", כלומר לשחק. פושטים יד ומבקשים עזרה ושבים לקראת חושך אל "חיק" המשפחה המאמצת, עמוסי מטען של פרוסות וחצאי, ככרות לחם, דברי מאכל אחרים, תפוחי אדמה וירק שנתנו בידנו האיכרים ונשותיהם, אם מתוך רחמים או מתוך שהכירו את משפחותינו, בני העיירה, בעבר. פרידה אם המשפחה, היתה מבשלת ומחלקת גם לנו מנת מרק שהוכן מהמצרכים שהבאנו, היתה מטליאה את בגדינו ולפעמים גם מכבסת ומרתיחה אותם בפח גדול, אותו הבאנו, על מנת לסלק כינים ופרעושים, שרחשו למכביר בנו ובבגדינו. אלא מאי, מבנה חנייה היתה האם מונעת לצאת עמנו, פן יאונה לו רע, חו"ח. אנחנו גם לא פעם שבנו מוכים וזבי דם, לאחר ששיסו בנו כלבים או שפגעו בנו בדרך אחרת, כיאה ליהודונים. בבן יקר של פרידה לא פגעה הרעה הזאת.

בשיחת ערב, ליד המדורה, לקראת המחר, "לאן נלך", העדיפה אם המשפחה שנלך לכפר פלוני, הידוע כעשיר, ומבטיח תוצאות עדיפות על כפר אחר קטן ועני שהוצע על ידנו, בשל היותו בטוח יותר. חרף ההסבר שלנו אולצנו ללכת לכפר העשיר: אם המשפחה העדיפה את קיומה שלה ושל בני משפחתה, על בטחוננו ובריאותנו אנו. וכאשר שמואל, לא רצה בוקר אחד לצאת "לעמל היום", השגת מזון, אם המשפחה הענישה אותו, במונעה אוכל מפיו. חרף זאת כאשר הגענו להחלטה ללכת, בבוקר אחד ולא לשוב יותר לאותה משפחה, שמואל הקטן שבינו, בכה בכי מר וניסה לשכנענו להשאר עם המשפחה אשר נסכה בו בטחון.

ועוד סיפור מאותם הימים:

כשבוע לאחר חיסול הגטו, בהיותנו מעבר לסלוצ' באיזור המגורים, ספרו האיכרים בכפר בו היינו, כי בקצה האחר של הכפר, ראו ילדה יהודיה, בת גילנו, פה המקום לציין, שכאשר התקרבו לכפר, (בד"כ הכניסה היתה בשוליו) אל קבוצת בתים מבודדת, המאפשרת גם בריחה מהירה אל תוך היער, אם ובתוך הכפר היו גרמנים או עוזריהם, או שהכפר עצמו לא היה ידידותי. מסיבה זו או אחרת, שעל פי רוב לא ידענו זאת מראש, אחרי שבדקנו וחקרנו ושאלנו, הגענו למקום. ומצאנו ילדה מהעיירה, בת גילנו, בשם חיה. ספחנו אותה אלינו. עכשיו היינו:

אני, חיה, שמואל ופינצ'ו. את פסח פגשנו מאוחר יותר, שבוע לאחר מכן. פגשנו, באותה דרך ממש, את האם של חיה, ועמה עוד אשה, שתיהן מבנות העיירה. האם נטקה וחברתה קיילה, שמחו בנו ואנחנו גם עמן. שתיים אלה היו המבוגרות הראשונות שפגשנו, ובדרך זו, נודע לנו כי עוד אחדים נצלו, ויתכן שהם משוטטים בדרכים כמונו.

עם שוך השמחה צצה בפנינו בעיה. אנחנו הצעירים, יצאנו בשעות האור לכפרים להשיג אוכל כאשר שתי הנשים מחכות לנו במעבה היער. ללילה הצטרפנו אליהן, כאשר המזון שהשגנו שהיה עמוס על שכמנו הכואב.

בקשנו ששתי הנשים תתלוונה אלינו ותהיינה בתוך היער, במרחק לא גדול מאיתנו. להתגלות בכפר, אסור להן שלא תיפגענה. על ילדים רחמו ולכן לא פגעו בנו. וגם היינו יותר זריזים וקלי רגלים, כדי לברוח ולהעלים. הנשים פחדו ולא הסכימו לבוא עמנו. נוצר מצב קשה ממש. מצד אחד היה עלינו להגיע בלילה למקום מחבואן. להדליק מדורה אסור היה כי היא תגלה אותן ותסכן את שלומן ושלומנו. כאשר אמצעי הניווט בשבילי היער האפל, היו רק ההתמצאות והזכרון ופעמים רבות היינו מסתובבים בהקפות, שעות רבות, עם מטען על כתפינו הרפות. ממש ליד המחבוא, מבלי לזהות את המקום, משום שהנשים נרדמו, או לא זיהו את השריקות שלנו ופחדו לענות לנו, ואנחנו לא מצאנו אותן. פעמים שיסו בנו כלבים ואז פרצנו בריצה לכל רוח ונאלצנו לחפש האחד את רעהו, שעות רבות בנוסף לחפוש אחרי המחבוא של הנשים. העיקרון שהנחה אותנו היה קללת "קין". היינו במהלך מתמיד, של "נע ונד". לעולם לא חזרנו באותם שבוע או שבועיים למקום בו היינו קודם לכן. השיבה לבסיס, למקום המצאן של הנשים, סיכן אותנו מאוד. הנשים העדיפו את בטחונן המדומה והיחסי, על זה שלנו, ונאלצנו לעזוב אותן וכך הבת חיה והילד פינצ'ו נשארו עם שתי הנשים ואילו שמואל עמי, העדפנו את האי-תלות והחופש. בדרך בין שביל לכפר ואפילת היער נודע לנו על ילד נוסף שמסתובב ביער, מצאנו אותו וזה היה פסח, בן עירי ובן גילי. ושוב היינו שלושה.

קלטנו מהאיכרים כי באיזור מסויים נראו פרטיזנים סובייטים ואנחנו שמנו פעמינו אליהם. הגענו לכפר ביבריין או אולי קראו לו וורנובקה. על כל פנים הגענו לכפר שם הושאר שמואל, אצל גוי. הגוי התלבט ביני לבין שמואל. אנחנו פירגנו לשמואל. לא נהגנו כמו המבוגרים. שכנענו את הגוי שיקבל את שמואל. הוא היה הצעיר מביננו ובקשנו למצוא לו פתרון לטווח ארוך יותר. אני ופסח המשכנו. עוד קודם לכן, למדנו מפי יהודים, מבוגרים, שנקרו בדרכנו, כי אביו של פסח ניצל וחי, ונמצא בקצה אחר בכפר אליו הגענו, לחפש את הפרטיזנים. הלכנו לחפש את יעקב, אביו של פסח. מצאנו אותו חי ומתגורר אצל גוי, באותו כפר. השמחה היתה גדולה. יעקב אמר שפסח ישאר מעתה עמו והוא ידאג לו, אך אין הוא יכול לעזור לי ועלי למצוא בעצמי את דרכי. לבסוף הציע שאשב במקום בו נפגשנו ואמתין לו. פסח ילך עמו, למקום מחבואו, והוא ישוב ויביא לי קצת אוכל. ישבתי במקום כמעט יום תמים משעות הבוקר והמתנתי. לא משתי ממקומי. שמא יבוא ולא ימצאני. יעקב לא בא וגם אוכל לא הביא. אני לא כעסתי על כך שלא ניסה לעזור לי, כלום יכול יהודי לעזור לאחר? עם רדת השמש ישבתי שעה ארוכה ובכיתי, לא על שנותרתי לבד ובודד. אפילו רק עם ילדים, אך יחד זה קל יותר. הייתי רעב, מושפל ומדוכא. ומי יודע נפשו של ילד יהודי, רעב ונפגע. הפגיעה היתה בעיקר בשל הבגידה. הן של חברי והן של אביו. הפגיעה היתה, משום שהוליכוני שולל. מעולם לא כעסתי על מישהו, גדול, או קטן, שהעדיף את טובתו על טובתי, אדם, ראשית כל קרוב לעצמו. בפרט בזמנים כאלה. גודל הפגיעה היה בכך, שאדם הוזק לי, פגע בי, מבלי שהדבר הביא לו, לעצמו, תועלת כלשהי, זאת פגיעה רעה.

עוד באותו יום ממש, כאשר השלמתי עם מצבי, לאחר שהוצאתי עם דמעותי את כל עוגמת הנפש ודאבון הלב, הלכתי לחפש מקום לינה לשעות החושך. אשת גוי, שטווה בפלך חוטי פשתן, מול אח בוער, שלחה אותי למתבן אשר בחצר, ממש על שפת היער, "שם" היא אמרה: "לנים עוד כעשרה יהודים שהגיעו לקראת לילה, תוך חיפוש דרך ליצור מגע עם פרטיזנים, דבר ש"ייעשה עם הנץ החמה". אם, לדבריה, אצטרף אליהם, גם אוכל ללון במקום את הלילה ואף להצטרף אליהם, בחיפוש אחר הפרטיזנים למחרת. הגעתי למקום. מרבית היהודים, שהיו במקום,

התארגנו ללינת הלילה ואחרים שקעו כבר בתרדמה קודם לכן. הופעתי, לא נתקבלה בשמחה יתרה. היהודים שנתקבצו למקום לא היו בני העיירה, אלא מעיירות אחרות באיזור. אני לא הכרתי אף אחד מהם והם לא הכירו אותי, הבטיחו להעיר אותי, כאשר בבוקר יעזבו את המקום. למען האמת התנהגותם ויחסם, לא עוררו בי אימון רב, אך מתוך עייפות ומאורעות יום האתמול, שקעתי עד מהרה בשינה עמוקה. כאשר התעוררתי בבוקר, השמש כבר עמדה גבוה ברקיע, והשקט אשר שרר בתוך המתבן העיד כאלף עדים שהמזל הרע מאתמול רדף אחרי גם למחרת היום. היהודים עזבוני ישן והסתלקו מהמקום, תוך חיפוש אחרי פרטיונים. הפעם לא בכיתי. הוברר לי כי פחדם של הצעירים היהודים היה, שמא בגללי לא יקבלו אותם לפרטיונים. כי אני עוד עול ימים הייתי, נער, ואילו הם בוגרים, ממש חיילים.

הפעם, הבכי לא עוזר, הפעם יש לטכס עצה שתאפיל על חכמת הגדולים. שבתי לבית האיכר להודות לו על כך שהלינו אותי הלילה. והפעם אשת האיכר בכתה. ניסיתי לעודדה ולהוציא מפיה את סיבת הבכי. ואז היא אמרה כי הפרטיונים אשר שורצים בסביבה, לקחו מהם את החציר, שאותו קצרו והכינו להבסת הבקר בחורף. דווקא אצלם, שהם עוזרים לכולם, מהם נטלו את כל החציר אשר הוערם בערימה, אי שם ביער.

בלב כבד יצאתי מהבית ושמתי פעמי לאותו שדה תוך מחשבה מהירה שאם אלך בעקבות העגלות שהועמסו בחציר ע"י הפרטיונים, אגיע בדרך הקצרה ביותר למחנה שלהם: כאשר איכר מוביל חציר בשבילי היער, ואפילו קושר את החציר היטב, ענפי העצים תולשים פה ושם קצת חציר יבש, המהווה לבעל העין החדה, סימון הדרך בה נסעו עם החציר. ואכן בדרך ביער לפי סימני החציר, פגשתי אותם יהודים, אשר ברחו בשעות הבוקר המוקדמות, והותירני לבד בתוך המתבן. הפעם לא גיליתי את סודי, חמקתי מהם, ועשיתי את דרכי ישירות אל תוך מחנה הפרטיונים.

ילדים הם אנשים קטנים, צעירים בגיל, אך אנשים רגישים מאוד. בד"כ ילדים אינם לוקחים עצמם ברצינות תהומית, כפי שעושים זאת המבוגרים, וזאת חרף היותם שלמים ומעמיקים לחשוב. אמנם, שחסרים לאותם אנשים קטנים. הנסיון וההתנסות של המבוגרים, וחסרות להם הזהירות והחשדנות של המבוגרים, אך מנין שדווקא אותן "סגולות", אותו מטען, עליו מתגאים המבוגרים, הוא לא חסרונם הבולט ביותר שלהם? דווקא היכולת האובייקטיבית לראות דברים כמות שהם, ללא כל מטען של דעות קדומות, שלפעמים מכנים זאת "נסיון והתנסות", היא הסגולה היקרה מפז של האנשים הקטנים. גם יתכן מאוד שלאותם אנשים קטנים קשה אולי לראות ולחשב את מלוא הקף העניין, כפי שעושים זאת המבוגרים, אבל בחלק לא מועט מהמקרים, אפשר בהחלט לציין זאת כיתרון. בגלל בריאות וחדות חושיהם. ילדים מטבעם סקרנים יותר, לא סומכים על המוסכמות והמקובלות, משום שלא מכירים אותם, ע"כ בוחנים ומחליטים לגופו של עניין. אצל האנשים הקטנים האינסטינקטים והתחושות פועלים מהר במקום נסיון העבר המצטבר. ראיית הדברים ע"י הילדים, למרות שהיא יותר מתמקדת בקונקרטי, במוחשי, בשל הקושי לחשב מהלכים רבים קדימה, עדיפה, דומני, על הנסיון המצטבר שמהווה גם דעה קדומה של המבוגרים.

אציין גם שאותם אנשים קטנים, הצחקנים והשובבים, יודעים להיות רציניים עד אימה, מסתגלים מהר למצבים משתנים, על כל פנים יותר מהר מאשר מבוגרים. הם יודעים בחושם הטבעי להבדיל אלפי הבדלות, כמו בעלי החיים המבויתים, להריח, ולהרגיש את הסכנה, להאמין לנאמן, לשנוא את המתחנף, המלקק והחמקמק.

אלא, שהמבוגרים בעת צרה, כפי שלמדו לנצל את בעלי החיים לטובתם, כך הם למדו לנצל את נאמנותו ותמימותו של הילד לטובתם, ועל פי רוב לא לטובת הילד, תוך ניצול מחפיר של חולשותיו מהיותו איש קטן בחברת גדולים, אשר חונך לחיות בצל הגדולים, שהם משענתו ולסמוך עליהם.

חרף הכל אני בהחלט יכול לחיות עם עצמי, להיות נדיב ולסלוח מראש ולאחר מעשה לכל אלה, אשר פגעו בי בהיותי ילד, לצורך, או שלא לצורך, גם ע"י אי-הושטת עזרה או על-ידי

הכשלה. אבל רוצה אני להאמין שהיושב במרומים, הכל יכול, והרואה כל גלוי ונסתר, לא יסלח לאף אחד בנקל, על ההשפלה, על הניצול, על מניעת חום ומלה טובה, בימים בהם כל כך נזקקתי להם.

ניצול ילדים ע"י גדולים נפוץ מאוד בכל התנאים, בכל הזמנים ובכל מקום בעולם, לא מעט אפילו בתוככי המשפחה. אולם בעתות מלחמה, כאשר הילדים הם הפקר ולא מוגנים ע"י הורים, אפיטרופסים או חוק, הניצול המחפיר הוא בלתי נסלח ואפילו כיום - 50 שנה לאחר מעשה. כאשר אני עוצם עינים, ורואה בעיני רוחי אותם אירועים, אותם מעמדים, גופי רועד ואת פרץ הדמעות לא ניתן לעצור.

"ברוך" אומר ועושה

פון אשר מיראטשניק

דאס לעבן אינעם פאמיליען=לאגער האט זיך געפירט לויט דער ארדנונג ואס איז באשטימט געווארן דורכן מיליטערישן לאגער: ארבעטספארטיילונג, ארדנונג, דיסציפלין.

מאכט זיך, און אין איין שנייאיקן טאג האבן מיר זיך דערוואסט אז די דייטשן, בעהאלפן דורך אוקריינער, גרייטן צו א באלאגערונג אויף "אונדזער" וואלד.

און דעמלט איז עפעס געשעהן וואס איך קאן קיינמאל ניט פארגעסן. יענקעלע וואלפער, 12-13 יאר אלט, א משפחה - קרוב פון די דריי ברידער און שוועסטער וואלפער, אונדזערע חברים פארטיזאנער, האט געוואלט זיך אנשליסן צווישן די קעמפער, וואס האט אנגעהויבן אפמארשירן.

די מענטשן פונעם פאמיליען לאגער האבן געקראגן אן אנזאג, אז יעדער איינער דארף זארגן "פאר זיין אייגענער פעל". לויט ווי ער קען און פארשטייט און לויט זיין אריענטירן זיך אין וואלד.

יענקעלע איז צוגעגיינן צום קאמאנדיר קרוק און אים געבעטן ער זאל אים דערלויבן זיך אנשליסן צו די פארטיזאנער.

כ'האב געהערט ווי קרוק האט אים באפוילן זיך אפטראגן און האט אים אנגעזאגט אז אויב ער וועט פרווון אים בעטן נאך א מאל, וועט ער אים דערשיסן. און ווירקליך, ווען יענקעלע איז צו אים צוגעגיינן נאך א מאל און אים שטארק געבעטן ער זאל אים דערלויבן גיין מיט זיינע קרובים - האט קרוק, ניט קלערנדיק קיין סך, אים דערשאסן אופין ארט מיט זיין טאמיגאן.

יענקעלע איז געפאלן א דערהרגעטער אויפן שניי, מיט איין האנט אונטערן קאפ און מיט אן אויפגעהויבענער פוס...

ווען מיר האבן זיך, צוריקגעקערט אינעם לאגער נאך דער באלאגערונג, האבן מיר געפונען דעם קערפער פונעם יינגל אין דער זעלבער פאזע, באדעקט מיט שניי נאר זיינע אויגן זענען אויסגעפיקט געווארן דורך די קראען...

דער פארפאל האט שטארק דערשיטערט א סך פון אונדז, און איך קאן ביז היינטיקן טאג ניט פארגעסן יענס בילד, וואס פארציטערט מיך ניט אינמאל אין קאשמאר-פולע חלומות.

peasants from the village of Grive, the former chief of police in the village of Lipniski, the leaders of the villages of Zirba, Truz Tzruvishitz, and Novi Roda, and other peasants in the villages of Sarchov, Uzuriz, and others. Our operations created fear among our enemies, as well as respect.

We moved on to operations against both the Germans and the Ukrainians. We burned, as was previously mentioned, all of the bridges on the Stockode River, grain storehouses, cattle, and the like. We caused severe damage and in time we adjusted to fierce hand-to-hand battles, and we succeeded in taking booty.

Similar to the partisan unit was the citizens' camp, a "town in the woods". This camp was made up of old people, women and children who managed to escape. They lived in the woods and we took care of them.

This Jewish camp created a conflict between us and the non-Jewish fighters who were mostly Russians. But thanks to our heroic operations, we succeeded in overcoming the manifestations of antisemitism; they disappeared for the most part from the area without causing damage to the town. We came to be appreciated, and in the surrounding area the word spread that the strongest partisans were Jews, that since the Jews had a particular account to settle with the murderers, their operations were the most dangerous.

The period of using wooden mock-rifles passed; we had gotten booty of arms and ammunition and could now function effectively.

One time we attacked the police station in the village of Krasin. We burned down the building and killed several policemen. We

carried out a similar operation in the dark, of night in the village of Vivzer. There we called on the policemen to surrender. They replied: "We won't surrender to Jews". They hid themselves in their brick protective building and we did not have any explosive materials with which to blow it up. In spite of this, we stayed in the village the entire night. We took as booty a lot of food, clothing and medicine, and we took or destroyed everything that was in the courtyard of the police station.

I was very familiar with the town of Vivzer. My grandfather Yaakov had managed the property affairs of the "poritz" (land owner). We continued liquidating German collaborators in every area and scores of them were killed. From our headquarters we received an order not to shoot without a specific command. We ignored this order when we were convinced we had to attend to the murderers of Jews. I would like to mention an incident in the town of Troyanovka. In the summer of 1943, we attacked the German police station in this town. Many of the Germans were killed in an ambush and the rest fled. My friend Yosef Halpshtein approached a peasant in order to look for Jewish possessions, and the peasant called him "a dirty Jew". Yosef shot and killed him. At headquarters I maintained that Yosef had shot the peasant after the latter had attacked him with an ax.

There were many more events in Partizankeh, including the killing of many German soldiers. I have listed only a portion but through these events it is possible to show our humble part in the revenge against our enemies - the murderers of our people.

were hiding in the villages.

In the town of Oziritz we liquidated a peasant who had volunteered to lead Max's men - partisans who were disguised as policemen - to Kruk's Jewish brigade and, indeed, he "very willingly" brought them directly to us. He managed to escape but was later put to death in his home, in his town.

These operations served as a warning to the peasants from the surrounding villages to not harm the Jews that were in hiding.

In the village of Lishnivka we shot an officer of the local police whom we had forced to give us arms. Initially, he refused but then he agreed to bring us to a warehouse where the arms were hidden. Upon leaving the house, he started to run away. The first bullet that was shot hit him and killed him instantly.

In the village of Novi Roda we captured the town leader and brought him to our base for interrogation. After several days of interrogation, we killed him.

In the town of Griva we rounded up eight men who had collaborated with the Germans, including a few that had served on the Kamin Kashirsk police force. They received the punishment they deserved.

We carried out more retaliatory operations in the area. Whoever we captured who had collaborated with the Germans paid for it with his life. WE did all that we could to obstruct the Germans from moving about freely in the area and prevented them from obtaining horses and cattle.

We burned down bridges along the Stockode River during operations. We burned the agricultural land holdings (Falvarkim) that the Germans had confiscated, along with the cattle and grain in them. These holdings had belonged to Polish landlords during the Polish rule; with the Soviet takeover in 1939 they had been confiscated and turned into work

farms. The Germans made them into an important supply station for the German army.

In the vicinity of the town of Refalovka and other nearby we burned down large storehouses full of grain that the Germans had confiscated from the peasants and had prepared to send to Germany. We also burned down a vodka refinery that operated continuously in order to supply whisky to the soldiers. We severed all the telephone lines in the area, thus depriving the Germans of any means of communication. They were unable to repair the telephones.

The Germans did not dare enter the places where we were stationed. We controlled wide areas of the forests and villages. The partisan guards made rounds and carefully watched over all that was going on in the area. We, young Jews, were the first to be in Kruk's partisan unit. There were fighters in it from every region of Rovno and the surrounding area. The command from our relatives, fellow townsmen and woodsmen was always with us: Revenge!

We began to carry out this command on Ukrainian criminals. We knew the names and addresses of many of the murderers who had openly collaborated with the Germans. We systematically surrounded their homes in the dark of night, interrogated them, sometimes at length, sometimes briefly, sometimes demanding arms from them. We tried to convince them to cooperate with us and we promised that no harm would come to them if they carried out our requests. But most of them did not do as we wished. When we were convinced of the abundance of their crimes, we shot them to death. We searched their houses and took arms, food, clothing and Jewish possessions (that they had stolen).

Among those we killed were nine

We took advantage of every opportunity to settle personal accounts with the Ukrainian murderers from the local villages. Scores of peasants paid with their lives for collaborating with the Germans in the murder of the Jews. We carried out the first operation in "Kuterim" (isolated households) in the village of Ziravah, where the head of the town council lived. He had been found to have extensively participated in the liquidation of the local Jews, especially in Kamin Kashirsk.

We were a group of ten, armed with two rifles and a pistol and rifle-shaped sticks. We reached his house before evening. Kruk and I went inside and found the village's head official, his wife and another peasant eating at the table. We ordered them to hold up their hands and I ordered the official to go outside. We tied him up and made him lie on the ground. We demanded that he hand over his weapons, but he insisted that he did not have any weapons. We dealt him hard blows. After hours of torture, we shot him without succeeding in getting him to say where he was hiding the arms. We were certain that he had a lot of arms, which we desperately needed. I was shaken by this retaliatory operation, because it was the first time I had taken part in killing a human being; but I knew that this "human being" had murdered my parents, brothers, and defenseless children in cold blood. We took the Jewish belongings that we found in his house and returned to our home in the woods.

We carried out another retaliatory operation after a short time in the village of Griva. The decision was made to liquidate not only a collaborator but also his wife and two children. At dawn several men from my group went to where he was staying. We knocked on the door of the peasant's house. He opened the door. We ordered him to get up on the bed that

was by the stove. I ordered Yisroel Puchtik (Zalonka) to shoot him but Yisrael was so nervous and he was unable to fire. Someone else volunteered and shot the peasant and his wife. The two children, on seeing this, started to run. Outside, we took pity on the children and I ordered that no one hurt them. I wondered, would their father have behaved in this way, he who was an organizer of the murderers of so many Jews?

Meanwhile we made plans to capture a peasant in the village of Sarchov. The peasants in this village were notorious. They had taken part in the murder of the Jews of Manievich and the surrounding area. We knew that one peasant owned many weapons. We burst into his house suddenly, with the intention of surprising him. He was truly surprised. "How can this be? Are there really still some Jews left? And they even dare to break into my home! Jewish impudence!" We tried nicely to get him to talk and to develop a rapport with him. We felt that if we spared his life, he would supply us with arms, which were essential for our survival. We tried to convince him that we did not intend to harm him, that all we asked of him were arms. But he insisted, "I do not have arms". Suddenly, he jumped up and leaped through the window. One of the men was just able to wound him in the leg with his gun but he kept on going. The men who were surrounding the house caught him, tied him up and brought him back into the house. We started to torture him and he insisted, "You're not going to get anything out of me, so let it be and just shoot me, for you're wasting your efforts..." A Jew, one of his fellow villagers, shot him.

In the town of Tzruvishitz we killed the head official who had collaborated with the Germans and was known as a hunter of Jews who had escaped the "actions" and

AT THEIR DEATH THEY ORDERED US: "REVENGE!"

by Dov Lorber (Seattle, Washington)

The relations between the non-Jewish fighters and the Jewish fighters were decent, but it is worthwhile to emphasize that this was only out of fear of the Moscow command, because there were many non-Jews who were willing to kill Jews who were their comrades at arms.

In particular they made charges and attacks on the fact that we set up the civilian camp. It was mainly made up of old men, women and children, who were unable to actively participate with arms in our battle against the Germans and their allies.

This issue gave them (the non-Jewish partisans) no rest and they grumbled about it incessantly. But the Jewish partisans did not lag behind the non-Jewish partisans in ability and initiative; sometimes they even were superior to them, and the antisemitic partisans were forced then to take them into account.

The beginning of Partizankeh was not easy for us. With the help of mock wooden rifles we had to persuade the local peasants that we Jews were a deterrent fighting force and were not to be disregarded.

With the mock rifles we forced them to supply us with food, guns and pistols. We burned down the "cooperatives" that the Germans had set up for their food supply and the German produce designated for the Germans was taken. Also in battles in the village centers we destroyed

transports on the way to urban centers. The local population at first lived in fear of us, but after a short time they cooperated, for the most part, with us against the conquerors.

Our otryad unit, along with some of the men from Max's otryad, was successful in an expulsion campaign of German and Ukrainian police from the large village of Krasin. During the operation we burned down the police station that was built like a fortress. In this operation many policemen were killed.

We conducted a battle the entire night with the policemen of the village of Vivzer. The police station was built out of bricks, and with the light arms that we had, we could not easily take control of it. We were forced to end the battle, and we called on them to surrender. Their answer was that they would not surrender to Jews. The emphasis was on Jews, because in that entire area most of the partisans were Jews, and they very much feared falling into the hands of Jews "who knew no mercy".

Although we did not succeed in taking the police station, we spent the entire night in the village. We destroyed a lot of food and clothing, collected the medical supplies from the single pharmacy in the village and destroyed anything that we could not take with us from the German estate that at one time had belonged to a Polish landlord.

שמעון פייקאו - פארטיזאן וואס האט געראטעוועט הונדערטער.

(פון א בוך אין שריפט וועגן שמעון פייקאו)

פון יהודה קערצמאן (92 י.א.)

שמעון פייקאו ז"ל איז געבוירן און געלעבט אין דארף קאראסין, ארומגערינגט מיט וועלדער, 25 ק"מ פון סארני, קלעסאוו, אין וואלין.

מיר ברענגען דא עטליכע פון זיינע העלדישע מעשים:

* ער ווערט געפירט, צוזאמען מיט זיין פרוי און 2 קינדער און אלע יידן פון קלעסאווער געטא קיין סארני. דארטן אין א וועלדל זענען שוין אויסגעגראבן גריבער און דייטשן דערשיסן אלע צענויפגעטריבענע יידן (אלול, 1942) וואס ווערן גרופנווייז אויסגעטון נאקעט און פאלן אריין גלייך אין די גריבער.

צוערשט ווערן דערשאסן פרויען און קינדער און דערנאך די מאנסבלען. שמעון, א נאקעטער, ווארט אין דער רייע כדי דערשאסן ווערן. ווען ס'איז געגעבן געווארן דער באפיל "פויער" האט ער זיך אינסטינקטיוו א רוק געגעבן אין א זייט און נאקעטעראייד אנגעהויבן לויפן. צוליבן געוויין און רעש פון די קרבנות האבן די מערדער ניט באמערקט ווי ער אנטלויפט. און לויפן לויפט ער צוריק אין זיין דארף קאראסין און געפינט א מקום מיקלט ביי א פריינדליכן גוי, סעמען באנדורא. אין דארף זענען שוין דא נאך יידן, אנטלאפענע פון דאמבראוויץ, צווישן זיי דער שרייבער פון די שורות, זיין פרוי און 2 קינדער. נאך אין זעלבן טאג גייט שמעון אדורך אלע גויישע הייזער, בעט זיי שיקן אלע אנגעקומענע יידן צו בענדוראן און ווארנט זיי ניט אנרירן די יידן. און ווירקליך: ס'הויבן אן אנקומען א סך יידן פון נאהנט און ווייט. הונגעריקע, דערשראקענע.

* שמעון נעמט זיי אונטער זיין שוץ. ער פירט זיי אוועק אין וואלד. העלפט זיי און לערנט זיי אויפבויען "בודקעס" פון צווייגן און קאכן "געגנבעטע" קארטאפל.

* א לערער איז געווען אין דארף, א אנטיסעמיט. ניט קיין ארטיקער. ער "דערציילט" דעם "סטאראסטע" פון דארף אז יידן קומען אן און דרייען זיך ארום אין דארף. ס'דראהט א סכנה אז דער לערער זאל דאס דערציילן אויך די דייטשן. ס'באשלאסן געווארן אים "שטום" מאכן. שמעון פירט עס אויס. די גוים הויבן אן דווקא האבן דרך ארץ פאר אים. ווער ס'מסר'ט א יידן ווערט באשטראפט...

* שמעון ארגאניזירט אלע יינגע מענער וואס זענען פעייק טראגן געווער, נעמט אוועק נאך ביקסן פון די גוים, נעמט מיט נאך 5 בחורים און 2 מיידלעך (אנגעקומענע) וואס האבן גוט געווער, פארשטעלן זיך פאר סאלדאטן פון רויטן מיליטער, ווארענען די גוים זיך ניט חברן מיט די דייטשן, און נעמען שפיז אויך פאר די ניט קעמפנדיקע וואלד איינווינער...

* אין דארף רודניא, 15 ק"מ פון קאראסין, האבן זיך אויסבאהאלט א צאל יידן. די רודניר גוים האבן גע'שמ'ט פאר גרויסע יידן-פיינד. שמעון האט באשלאסן זיי אריבערפירן "צו זיך" אין וואלד. אבער ער האט ליידער פארשפעטיקט: די ארטיקע גוים האבן זיי איברגעגעבן צו די דייטשן. שמעון האט באשלאסן אז דער הויפטשולדיקער גוי דארף דערפאר "באצאלן". שמעון אליין האט אויסגעפירט דעם טויט-שטראף. זיין שטוב איז געווען פול מיט יידישע שייך און קליידער. אלץ איז איבער געפירט געווארן אין וואלד אריין. ס'גייט צו ווינטער...

* איינער פון די גרופע פארטיזאנער, שפירא, און די 2 מיידלעך, זענען פארכאפט געווארן זיך די דייטשן און באצאלט מיט זייערע לעבנס, א באווייז אז ס'זענען דא גוים וואס געבן וויס יידן. הייזער פון די פארדעכטיקטע גייען אויף אין פלאמען. שמעון מיט זיין גרופע, מיט

אלע וואלד. איינוווינער גייען אריבער טיף אין וואלד אריין, אבער ניט איידער זיי פארברענען און רואנירן אלע בריקן און בריקלעך וואס פירן אין וואלד אריין.

* טיף אין וואלד זענען טעטיק פארטיזאנער איינהייטן פון גענעראל קאלפאקאו. גוט ארגאניזירטע און מיט א סך געווער. שמעון ווענדעט זיך צו אים און קאלפאקאו איז מסכים זיי אריבערנעמען צו זיך צוזאמען מיט אלע משפחות און קינדער. דאס איז איינע פון די גרויסע פארדינסטן פון פארטיזאנען אנפירער שמעון פייקאו.

* אבער, א נייע צרה: די "בולבאוועס" און "באנדעראוועס", אוקריינישע באנדעס, זוכן אויס און הרגענען יידן אין די וועלדער. שמעון ארגאניזירט אופס'ניי זיינע אלע איברגעבליבענע יידישע פארטיזאנער, צו זיי שטייען צו אויך ניט-יידן א "זעלבסט - שוץ". א סך יידישע לעבנס זענען ניצול געווארן א דאנק דעם אויפטו פון שמעון פייקאו.

* שמעון מיט זיינע "פאלקן" האלט פארשטייט זיך, ווייטער אן מיט גענעראל קאלפאקאו'ס גרופן, צשמעטערן באנען מיט דייטשיש געווער און זעלנער. שמעון ווערט פאקטיש דער "מלך פון וואלד". ער קאן דארט אלע שטעגן און וועגן. אין איינעם פון זיינע איבערפאלן איז ער פארוונדעט געווארן און א סאוויעטישער אייראפלאן פירט אים אריבער אין א מאסקווער שפיטאל.

* אויס מלחמה. די לעבנגעבליבענע וואנדערן. ווער קיין ישראל, ווער קיין אמעריקא און אזוי! שמעון קומט אן קיין לאס אנדזשעלעס. שטעלט אויף א נייע משפחה. ס'ווערט אים געבוירן א טאכטער. געשטארבן אין 1990 - אין ל.א.

אן אונבאקאנטער גרויסער יידישער קעמפפער. כ'האב דא דערציילט בלויז עטליכע פון זיינע מעשי גבורה. זאל געבענטשט זיין זיין אנדענק.

דער העלדישער טויט פון צווי יינגלעך פארטיזאנער

פון זאב ראבינאוויטש און זאב אברון

ניט וועגן דער העלדישקייט פון יידישע פארטיזאנער ווילן מיר דא דערציילן. ניט די פארניכטעטע צאל באנען, אויך ניט וועגן די אויפגעריסענע בריקן. און אויב איר פרעגט אונדז ווילן מיר אייך זאגן אז די אלע מיליאנען יידן וואס זענען געפאלן אויף קידוש השם, איינשליסליך די קליינע קינדער - זי אלע זענען געווען גיבורים. זיי, מיט זייער העלדישקייט, האבן אונדז געבראכט די מדינת ישראל. ווער ס'טענה'ט אנדערש פארשטייט ניט דעם גייסט פון די קדושים.

וואס איך וויל דא דערציילן איז די געשיכטע פון צוויי טייערע חברים וואס זענען געפאלן; וואס אלע זייערע מחשבות און ווילן און חלום זענען געווען - נקמה. נקמה פאר זייערע דערהרגעטע עלטערן, קרובים, חברים; פארן פארניכטן אונדזער פאלק וואס דארף א מאל אופשטיין "תחיית המתים" ווי א פאלק צווישן אלע פעלקער וואס לעבן אויף זייער ערד אין זייערע לענדער. יינגלעך זענען מיר געווען און וואס מיר ווילן דא דערציילן איז געווינדעט אלע יידישע יינגלעך און די יינגלעך אין ישראל.

ס'שווער געדענקען גענויע דאטעס. אלץ האט זיך צעמישט. דאס איז געשען בערך אין פרילינג 1943. דייטשישע מעסערשמידטן זענען געפלוין איבערן וואלד ווו מיר זענען געווען און אים באשאסן. מיר האבן זיך צעשפרייט, זוכנדיק א באהעלטעניש, און פונקט דעמלט איז אנגעקומן דער מאיאר מוחמד און גערופן: "בלייבט אויף אייערע ערטער!"

מיר זענען ווייטער געלאפן. "שטייט!" האט געשריגן דער מאיאר "אויב ניט, שים איך!" אין האנט האט ער געהאלטן א מאוזער. מיר האבן זיך אפגעשטעלט. ווען די שיערייען האבן אויפגעהערט, האט אונדז דער מאיאר גערופן און געזאגט:

"היינט נאך מיטיק, הויבן מיר אן א אינטערעסאנטע ארבעט. כוועל אייך לערנען קוקן גלייך אין די אויגן פונעם "מלאך המוות"..."

די "אינטערעסאנטע ארבעט" איז געווען א סך פרווון וואס זענען ניט געלונגען: אויפשטעלן א ווארשטאט כדי ארויסבאקומען דעם אויפרייס - מאטעריאל פון די שווערע באמבעס וואס די הויטע ארמיי האט איבערגעלאזן בעתן שנעלן צוריקציען זיך. מ'האט באדארפט באפרייען דעם "קאפ" פון דער באמבע דורך צעווארעמען איר ביז 100 גראד צעלזיוס, ס'הייסט ביזן זידן אין א פאס וואסר און אויסגיסן דעם אויפרייס מאטעריאל פון דער באמבע אין פארמעס. יעדע פארמע - 5 ק"ג. די באמבעס האט געבראכט דער קעמפנדיקער "אטריאד" אינעם לאגער.

נאך עטליכע טעג פון אט דער ארבעט איז אריינגעקומען אינעם וואשטאט סימקע בידערמאן, א 12 יעריק יינגל פון מאניעוויטש און זיך כמעט צעשריגן: "א סוף! אן עק! איך וויל ניט מער ארבעטן מיט שמעונען און וואשן די פערד. איך בלייב מיט אייך. איך וויס אז איר דארפט נאך איינעם און איך וועל זיין דער איינער, וואס איז זיך מתנדב!"

אונדזער גרופע פון 3 יינגלעך האט געארבעט. און נאך ווי אזוי! אפילו נחמקע די קעכין האט זיך צו אונדז באצויגן מיט גרויס כבוד. סימקע האט געלאכט: "זי גיט אונדז דאס בעסטע עסן ווייל זי זעט אונדז אין "עולם הבא" און זי וויל מיר זאלן אויסבעטן פאר א גוטן פלאץ אין גן עדן און מיר זאלן איר זיין "מליצי" - יושר פארן ריבוננו של עולם"

ס'זענען געבליבן 8 באמבעס וואס דער מאיאר האט אונדז שטרענג אנגעזאגט ניט זיך צורירן צו זיי ווייל זיי זענען געפערליך. ער איז געווען א גרויסער מומחה אין די עניינים.

מיר האבן צוגעגרייט א נייעם "טראנספארט". אין אוונט האבן מיר זיך געזעצט אפרוען. מיר זיצן אזוי צווישן דער חברה ווי ס'אנגעקומען דער מאיאר. ער זוכט אונדז מיט די אויגן און רופט אונדז מיט אונדזערע יידישע נעמען. (מיט דער צייט האבן מיר זיך דערווסט אז ער איז בכלל א ייד פון אדעס...)

"א מין שיינע נאכט איז היינט... מיר דארפן דרינגענד נאך אויפרייס-מאטעריאל. קום, מיר וועלן פרווון באפרייען א באמבע פון די מסוכנע... זאל גיין איינער... ווייל אויב חלילה ס'וועט געשעען אן אומגליק, זאל זיין נאר איין קרבן, פאר געהרגעטע עלטערן, פאר אייער פאלק..." (שטענדיק פלעג ער צוגעבן "פאר אייער פאלק").

ס'געווען ערב פסח. אין א שעה ארום, בערך, זענען מיר צוריקגעקומען און אים באריכטעט אז ס'אונדז געלונגען באפרייען א קאפ פון א באמבע. ער האט ממש געשטראלט פון פרייד:

"גייט צו די חברה, מארגן וועט איר ארבעטן און צוגרייטן וואס איר וועט נאר קענען".

אויף מארגן איז ער געקומען אונדז באזוכן. באקוקט די באמבעס. איין באמבע איז ספעציעל פארזשאווערט. ער הייסט איר אוועקלייגן אין א זייט און זיך ניט צורירן צו איר. "א באפיל!" זאגט ער. ס'איז געווען דער צווייטער טאג פסח. סימקע רעדט צו זיך אליין: "א שאד! ס'אגרויסע באמבע. מ'קאן פון איר ארויסבאקומן 8 ק"ג. מ'קאן אויפרייסן דערמיט א גאנצע באן. מיט די דייטשן דארט צוזאמען. א שאד איר איבערלאזן..." אבער דער באפיל איז געווען איר ניט אנרירן.

אויף מארגן אין דער פרי איז דערשינען מוחמד צוזאמען מיטן קאמאנדיר קאסטין פונעם שטאב. סימקע האט זיך פונקט עפעס אונטערגעזונגען. ער האט אויפגעהערט.

"א גוט מארגן, קינדער! סימקע, וואס האסטו אויפגעהערט זינגען?" פרעגט מוחמד.

"דער בויך טוט מיר וויי..." ענטפערט סימקע.

"גוט, כוועל דיר ברענגען א שיין מיידעלע..."

און צו קאסטינען: "זע, מזאגט אז יידן זענען פחדנים. א מין געפערליכע ארבעט פירן אויס אט די קינדער! ווער נאך פון די אנדערע וואלט דאס געמאכט?"

און צו אונדז: "און פאר אייך קינדער האב איך גייס: אין ווארשע האבן זיך די יידן צעבונטעוועט: די בראווע יידן הרגענען דייטשן! זיי קעמפן העלדיש קעגן די גרויסע צאל דייטשן... אזוי גיט איבער מאסקווער ראדיא... הערט אויס, גיר אנרירן אט די באמבע! דאס איז א באפיל!" און צופרידענע פארלאזן זיי אונדזער ווארשטאט. סיאמקע דרייט זיך ארום און ארום דער באמבע און מורמלט: "8 ק"ג אויפרייס=מאטעריאל... מיר זענען דאך דא כדי נעמען נקמה!" זאגט ער צו אונדז מיט א קינדערשן שמייכל און מיט א ערנסטקייט פון א פאכמאן. געזאגט-און זיך אוועקגעקערט אין א זייט. נענטער צו דער באמבע. ס'ניט אריבער קיין סך צייט ווי ס'האט זיך דערהערט א שטארקער אויפרייס, און פייער-און-פלאם און רויך. ס'האט זיך מיר געדאכט אז די דייטשן גרייפן אן. אבער אט האבן מיר דערהערט סיאמקעס קול: "מאמע וואלוויש...ראטעוועט!"

ארום אונדז ברענט דער אויפרייס מאטעריאל וואס מיר האבן ארויסגעבראכט און קילט זיך אין די פארמעס. דער מאיאר איז געקומען צעלויפן און שרייט: "אנטלויפן!..." מיר שרייען: א שאד דער מאטעריאל!" "טוט וואס איר ווילט!" שרייט מוחמד. וואלוויש איז געלאפן רופן הילף. מיר האבן דערווייטערט דעם מאטעריאל און איבערגעקערט די פאס וואסער און שנעל ארויסגענומען די באמבעס פונעם זודיקן קעסל... ערשט דערנאך האבן מיר אנגעהויבן לעשן די שריפה.

סיאמקע איז געלעגן אויף דער ערד מיט זיינע קישקעס אין דרויסן. ער איז אינגאנצן צעריסען און זיינע אויגן בליאסקען. א שטיק פלייש אן הענט און אן פיס, נאר זיין מויל בעט זיך: "ראטעוועט... מ'האט מיך געשאסן... נעמט נקמה! שמע ישראל..." דאס איז געווען זיין לעצטער געשריי. דער מאיאר האט ארויסגענומען זיין מאוזר און געבעטן קאסטינען דערשיסן סיאמקען. קאסטינען האט אוועקגדרייט זיין קאפ און געשאסן! ס'איז געווארן שא-שטיל... נאר סיאמקעס לעצטע ווערטער האבן ווי אפגעקלינגען אין וואלד און ביז היינט-צו-טאג אין אונדזערע אויערן: "נעמט נקמה! שמע ישראל..."

סיאמקען האבן מיר געבראכט צו קבורה נאך מיטיק. אונדז, זיינע צוויי חברים, האט מען גיט געלאזן גיין אויף זיין לוויה. מיר האבן באדארפט ווייטער ארבעטן. מ'האט באדארפט האבן דרינגענד אויפרייס = מאטעריאל...

נאך אין יענעם טאג איז צו אונדז אנגעקומען א גרופע יידן פון טרויאנאווקע. דער מאיאר האט פאר אונדז פארגעשטעלט א יינגל, 16 יאר אלט, א שלאנקער און מיט א שטארקן כאראקטער. פייסקע. מיר האבן זיך באפריינדעט. זיין גאנצע משפחה איז אומגעקומען. זיין ברודער איז דערהרגעט געווארן אין קאמפף מיט דייטשן און אוקריינער. ער איז געקומען צו אונדז נקמה נעמען...

דעם ווארשטאט האט דער מאיאר באפוילן דערווייטערן פונעם לאגער. דאס ארט זאל אונדז גיט דערמאנען סיאמקען. וואלוויש איז איבערגעפירט געווארן אין סאקאלאו-איינהייט. איינע פון די שווערע איינהייטן וואס האבן זיך אויסגעצייכנט.

דערנאך זענען מיר ווידער א מאל געווארן דריי. אהר'לע האט צוגעגרייט די פארמעס, מיר האבן וויטער זיך פארנומען מיט די באמבעס, אבער מיר זענען געווארן פארזיכטיקער. מיר האבן קיינמאל גיט געארבעט צוזאמען. ס'זענען געמאכט געווארן עטליכע "אויסבעסערונגען" ביים גיסן דעם מאטעריאל. דער מאיאר האט אונדז באזוכט יעדן אינדערפרי. איינמאל האט פייסקע עפעס אונטערגעזאגט ווען דער מאיאר איז אנגעקומען. פייסקע האט אויפגעהערט זינגען.

"פייסקע וואס האסטו אויפגעהערט זינגען?"

"דער בויך טוט מיר ווי..."

"גוט, כ'וועל דיר ברענגען א שיין מיידל..."

נאך מיטיק האבן איך און אהר'לע באפרייט די "קעפ" און פייסקע האט געפירט דעם מאטעריאל אין א ואגן איינגעשפאנט אין פערד. פלוצים דערשיינט פייסקע אן א ואגן און אן פערד "ס'געווען אן אליארם" זאגט פייסקע און מ'האט מיר צוגענומען די פערד. איך האב

דעמלט געארבעט ביי באפרייען א "קאפ".

"לאז, איך וויל אויך פרווון. איך האב אויך א חשבון מיט די דייטשן. אויך איך בין א ייד! ניין? אויך מיינ-נ-נ-נע דארט האט מען דערהרגעט... אלע טרויאנאווקער און מאניעוויטשער יידן... און די טרערן האבן אים געווארגען אין זיין גארגל נאר ער האט זיך באהערשט. א פארטיזאן וויינט ניט..."

מיר דערלאנגען אים א באמבע און דערווייטערן זיך. פלוצים - א דונער! אן א וויי, אן א קרעכץ. שא-שטיל. קיין זכר איז פון פייסקע ניט געבליבן. נאר איין ווארט איז מיר גלונגען אויפכאפן: "נקמה!"

ביי סיאמקען האט זיך "צעריסן" אין דער ברייט, ביי פייסקען - אין דער לענג. צוזאמען א'מין "שתי וערב" (א תלמודישער אויסדרוק וואס מיינט אין דער לענג און אין דער ברייט. חולין קט"ז). די רעשטלעך זענען צענויפגעזאמלט געווארן און געבראכט געווארן צו קבורה...

די גרופע האט ווטער געארבעט. מ'האט אונדז צוגעשטעלט א 20 יעריקן: ישראל-הירש פלאש. אויך פון מאניעוויטש. מיך האט מען איבערגעפירט אין וואלווישעס איינהייט, פריער, געדענק איך, האבן מיר געפרווט ארויסבאקומען מאטעריאל פון א דייטשישער באמבע, און מיר זענען שיעור-ניט פארסמט געווארן. אונדזערע פנימער זענען געווארן גרין-בלאס ווי קאלך און אונדזערע ליפן זענען געווארן אינגאנצן בלוי... מ'האט אונד קוים אפגעראטעוועט.

פלאש האט ממשיך געווען ארבעטן אינעם ווארשטאט. ער האט זוכה געווען דערלעבן דעם ניצחון, אבער באלד נאכדעם איז ער געשטארבן פון שווינדזוכט, פון זיין ארבעט מיט די באמבעס.

ס'כדאי דא דערמאנען די 2 יידישע ווונדערבארע טעכטער: פייגע אברך און חאסיה בלייטשיין וואס זענען אומגעקומען נאכן ארווייסיגן פונעם וואלד, פארנדיק קיין קיעוו, מיט דער באן וואס איז אויפגעריסן געווארן. ביידע האבן געארבעט אומדערמידליך און געטריי אין שפיטאל געבן לאגער. אונדז ווארעם באגעגנט "נאך דער ארבעט" און געלייגט ספעציעלע אכטונג אויף די עלנדע יינגלעך...

און לאמיר געדענק דוד בלייטשיינען, דעם פאטש וואס ער האט אונדז געגעבן ווען מיר זענען צוגעשטאנען צו אים לויפנדיק אין וואלד. "גייט א היים" האט ער געשריגן, "צו טאטע - מאמע!" פונדעסטוועגן האט ער אונדז מיטגענומען און אונדז געהאלפן אין וואלד מיט וואס ער האט נאר געקאנט. געזארגט פאר אונדז ווי א געטרייער טאטע.

מתוך דברי הפרטיזן גד רוזנבלט (שעמד להשמיע בטקס)

פרק לחימה מפואר רשמו קהילות ווהלין באמצעות לוחמיהן - הפרטיזנים. רק כ-10% מכלל האוכלוסיה הנוצרית בווהלין מנתה האוכלוסיה היהודית כולה ואילו בפרטיזנקות השונות הם הגיעו לכלל 14%, והיו עוד הרבה צעירים יהודים בקהילות שונות, שהתארגנו בקבוצות פרטיזניות, אך נפלו עוד בקרבות ראשוניים. יחסית עלה גם מספר הנופלים היהודים על זה של הנוצרים. כך למשל, מעיירת טרוכנברוד - סופיובקה היו בחטיבת קופפאק 35 לוחמים יהודים ואצל היודורוב ואחרים - 13. בסה"כ 48. מהם נפלו בקרבות בקרפטים 30 (ששמותיהם נחרט על לוחות השיש שליד האנדרטה).

בחטיבת קופפאק שמנתה (ביוני 43) 2100 לוחמים היו 219 יהודים (28%); בחט' מסיורי - 20% ואצל קרוק - 34% יהודים.

וברצוני להזכיר כאן כמה גיבורים יהודים: את סימון (זושיה) חייצ'וק מקולקי, את יוסקה גורנשטיין מקלבן (שניהם שרדו), את אברהם בוסליק מדוכטירוב קטן, את יואל שצירבטה מלוצק (גיבור 100%, שבהקרבתי איפשר לכבוש גשר, בו עברו כל אנשי החטיבה). אלה נפלו. ומנהג נעשה לנו לעלות הנה לפחות פעם בשנה, לקיים אזכרות ולהתייחד עם זכרם היקר.

"דיאדא מישה" (משה גינדלמן)

צירל

(מתוך ספרו "בנות יהודיות")

כמו לאחר קרב נראה המחנה בליל הקיץ היפה. פה ושם, במצבים שונים, ישנו הפרטיזנים עם נשק בידיים. דומים היו למתים, אך נחרתם החזקה, הדיבורים מתוך שינה, ההתעוררות הפתאומית בצעקה פראית מאיזה חלום פרטיזני מסייט, העידו שאלה הם אנשים חיים.

החום הכבד ביער הארנים הצפוף גרש אותם מהאהלים הקלועים אל האויר הצח. כבר היה אחרי חצות. איבן טימופייביץ, רוסי קשיש ורציני, הוא הערב ה"קאראולני נאצ'אלניק" (המשגיח על העמדות). לאט לאט, במבט מאומץ, מהלך הוא בתוך המחנה, בודק ומחליף משמרות ומטה אוזן לכל רחש, לכל איוושה. האורנים שספגו את חום היום, ממלאים את האויר בריח החריף של דבק-אורנים שמתערב עם הטחב שנישא מפעם לפעם ברוח הקלה מהאגם הקרוב ועם העשן של אש נכבית. באויר מצטלצל צליל מהוסס של זמיר ומיד עונים לו זמיר שני ושלישי והיער מתמלא בבת אחת בשירי אהבה של הציפורים הקטנות. וכצעקתה של חמות רוגזת, מתפרצת בפתאום אל תוך הנעימה המופלאה צעקה פראית של ינשוף ויבבה רחוקה של זאב רעב. מקהלת הזמירים נדמה לרגע, אך מיד פוצחים בזימרתם ביתר און ואמנות ומהשמים העמוקים והתכולים צופה מבעד לענפים העבותים, כצלחת כסף שהוברקה, הירח המלא.

הכל במחנה נרדם. אך הנה נשמע קול זימרה שקטה של שני קולות נשים. סופראן לירי רך שר את שיר הפרטיזנים "בשולי היער, מתחת לאלון זקן, מונח הרוג פרטיזן צעיר". ואלט נמוך שיוצא, דומה, מעמקי הנשמה, שר את הפזמון. שני הקולות מתמזגים יחדיו לדואט הרמוני, שמורגש בו כל כך הרבה עצב וגעגועים. איבן טימופייב הרציני מהסס הרבה אם לגשת להסות את הנערות המפריעות את שנת הפרטיזנים, או לא. ואולם, על מנת שמצפוננו יהיה נקי, הוא ניגש עד לגבעה, עליה יושבות חבוקות הבלורוסית נדיה וצירלה, האחות הרחמניה היהודיה, ושרות.

"כבר זמן לישון" - הוא פונה אליהן בקול רציני מעושה - "פרטיזאן חייב לנצל כל רגע כי לעולם אינו יודע מתי יזכה למנוחה שכזאת".

"קשה לישון, דיאדיא", עונה לו נאדיה, "כאשר אתה היית צעיר, ישנת בלילות יפים שכאלה?"

"כל זה היה טוב שם, בכפרפר שלך על שפת הדניפר, אך כאן, אלף קילומטרים הרחק בעורף הגרמנים לא מתחשק לישון, בתי".

"לא אנחנו שרות", אמרה צירלה. "הנשמות שלנו שרות מתוכנו והרינו מבקשות אותך איבן טימופייביץ הטוב, שלא תאסור עלינו את התענוג הזה".

"עזים צעירות", פלט כמתיאש ופנה אל עבר העמדות שבקצה המחנה. "צעירות" עלה בו הרהור, "הן היו צריכות עכשיו לשבת עם אהובים אי-שם בגן-דובדבנים, או על שפת הנחל ולהנות מהחיים ולא כאן ביער כשלא בטוחים ביום המחרת. בשנותי הצעירות ביליתי יותר טוב". נשען על עץ עמד זמן רב מהורהר והקשיב לשיר העצוב שהנערות שרו מתוך כל כך.

"שתי האחיות" כפי שכינו הפרטיזנים את נאדיה וצירל השתייכו, עד לפרטיזנקה, בשני עולמות שונים. נדיה נולדה במשפחת אכרים עניה וגדולה אצל אם חורגת כעסנית. אמא שלה

מתה כשהיתה בת חמש. בעוד היא עצמה תינוקת שומה עליה לטפל בתינוקות שאמה החורגת ילדה כל שנה ולבצע את כל עבודות הבית הקשות ובעד זוטות הכתה אותה אמה החורגת מכות רצח. אבא שלה לא יכול להגן עליה, כי בעצמו פחד מאשתו הרגזנית. בת חמש עשרה, עזבה נאדיה את בית אביה והלכה לעבוד בקולחוז. היא היתה חרוצה ונתמנתה מהר ל"בריגאדירה" של חולבות הפרות. על אף שנות ילדותה הקשות גדלה נדיה גבוהה, בריאה ומפותחת. את שער הבלונדי קלעה בצמה עבותה שירדה לה על כתפיה הרחבות עד לחגורה. לפנייה טובי הלב הוסיפו חן מיוחד עיניה העמוקות שהשתקפה בהן כאילו תכלת השמים ביום קיץ בהיר ולעיתים הירקות הרעננה של אחו אינסופי, בילרוסי.

כאשר שרפו הגרמנים את הכפר יצאה נאדיה היערה יחד עם קבוצת צעירים, אל הפרטיזנים.

צירלה, היתה בת יחידה אצל הוריה, סוחרי בדים עשירים בעיירה קטנה בוהלין. כאשר גמרה את ביה"ס היסודי, המשיכה את לימודיה בגימנסיה ברובנה, עיר המחוז. ההורים סיפקו לבתם המוצלחת את כל התענוגות. לימודה שפות ונגינה בפסנתר. כל חברותיה אהבו את "צירלה הקטנה" עם השיער השחור המתולתל והעינים השחורות והחולמות בפניה החיוורות. על אופיה העדין והטוב. היה לה גם חבר. סימקה. אביו היה סוכן עני של מכונות תפירה זינגר. סימקה היה נער מוכשר ובגומרו את היסודי יחד עם צירלה, נסע לוילנה, שם למד בסמינר למורים. בחופשות הקיץ היה חוזר לעיירה ומבלה עם צירלה על שפת הנהר, או בטיולים בשדות. כחלום נעים חלפו ימי ילדותה של צירלה, עד שנכנסו הגרמנים. צירלה נוכחה בפתאום ששוב אינה ילדה. ושהיא יכולה לשאת בסבל שבגיטו, כמו כל יהודי העיירה: בהשפלות, בעינויים, בכל העבודות הקשות והבזויות. כאשר בני משפחתו של סימקה נהרגו עוד באקציה הראשונה, הכניסוהו הורי צירלה אליהם הביתה ונהגו בו כמו היה בנם. צירלה וסימקה עבדו יחד בביחד לעורות. יחד דחפו את הקרונות הכבדים העמוסים עצים, גררו ביחד את העורות הרטובים והמסריחים מהאמבטיות, לקול צעקותיהם ולעגם של הגרמנים והמפקחים האוקראינים. לאחר יום עבודה מפרך היו עוד קוראים משהו במשך שעות לאור עששית נפט זעירה, או לשוחח על העבר הקרוב-רחוק כביכול. הם חיו בתקווה שהמציאות האיומה תיעלם יום אחד כשם שהיא באה. וכי שוב יחזרו הימים הטובים ההם... וכה, עד...

היה זה ביום כיפור אחד (1942). הגיטו בוער! כחיות פרא מתרוצצים ברחובות הגסטאפואים והשוטרים האוקראינים. מכים, יורים, מגרשים את היהודים המפחדים, החצי עירומים, ל"אומשלאג-פלאץ". מכרה אוקראינית אחת מוציאה בכח את צירלה מידיה של רוצח אוקראיני אחד ומחביאה אותה בתוך מרתף. כמה זמן שהתה צירלה במרתף ההוא, היא לא זוכרת. אולי שבוע, אולי שנה, איזו לא איכפתיות לכל תקפתה, עד ששוב לא חשה שום קשר לעולם, להוריה, לסימקה, לידידים...

ערב אחד נכנסה אליה האוקראינית, מצילתה: "שוב לא אוכל להחביאך. אני פוחדת מהשכנים... הא לך שני ככרות לחם וקופסת גפרורים, אוציא אותך מהעיירה ואראה לך את הדרך ליער. שם תמצאי פרטיזנים וכך תשרדי בחיים".

ביום השני ביער הצליחה צירל לצאת משויון הנפש. השקט מסביב, היער היפה על צבעיו הירוקים-צהובים הנפלאים, תחת קרני השמש העולה והאוויר הצח, החזירו לה לאט לאט את שיווי-המשקל ועוררו בה את הרצון לחיות. "משונה מאוד" היא הוכיחה את עצמה "לאחר כל אלה עוד מתחשק לי לחיות... אך אני מוכרחה למצוא פרטיזנים, בכדי שיהא טעם לחיים. לחיות על מנת לנקום!"

הרבה זמן תעתה צירלה ביער ולא מצאה פרטיזנים. את שני הככרות כבר אכלה מזמן. עכשיו היא חיה על תפודים בלבד שהיא גונבת בלילות מגינה שבקצה היער. החלו גם לנשוב רוחות סתיו קרות. העלים הצהובים החלו לנשור לאט מן העצים. כבר אזלו הגפרורים להבעיר מדורה והגרוע מכל - החלו לרדת גשמי סתיו קרים, צפופים, וטרם הצליחה למצוא מסתור מהם. בבוקר קר ורטוב כזה מצאה קבוצת פרטיזנים, שביניהם היתה גם נאדיה, את צירלה חצי מעולפת מתחת לעץ. נאדיה החזקה תפסה את צירלה בזרועותיה ועטפה אותה במעיל המוך

הקולחוזי שלה והתישבה אתה ליד המדורה החמה שהפרטיונים הדליקו. וכשמוכן היה המרק שהם בישלו, הוציאה נאדיה ממגפה את כף העץ שלה והלעיטה בה את צירלה כמו שמאכילים תינוק. ליטפה את שערותיה השחורות המקורזלות וניחמה אותה. הפרטיונים לקחו את צירלה אתם. ומאז נמשכת הידידות הגדולה בין שתי הנערות. לא היתה זו הכרת תודה גרידא מצידה של צירלה על הצלת חייה; צירלה אהבה את נאדיה על טוב ליבה, על כך שהיא, נאדיה החזקה, החסונה בכל תנועה שלה מטפלת בה, החלשה והחיוורת. כשחיבקה אותה בזרועותיה חשה צירלה את עצמה בטוחה ונינוחה.

בתחילה הרגישה נאדיה אל צירלה מעין רחמים. כמו אל איזה יצור חלש. אך לאחר שהבחינה באופיה העדין של צירלה התחלפו רגשי הרחמים שלה לאהבה עזה, שלעיתים דמתה לאהבת אם לילדתה. היא אהבה לפנקה כמו שמפנקים ילדה קטנה. אפשר שרגשות אם המבשילים אצל צעירה בריאה באו לביטוי בתפנוקים אלה. בעת מנוחה היו יושבות יחדיו במשך שעות באיזו פינה ומספרות זו לזו על עברן. או שרות ביחד. נאדיה סיפרה על אהבתה העזה לפייטרו הנפח בקולחוז, שמכופף בידיו פרסת ברזל כמו ענף רך. הם עמדו להנשא בתום הקציר, אך פרצה המלחמה ופייטרו נלקח לחזית.

מכתב אחד בלבד קבלה ממנו שהיא נושאת אותו אתה קרוב ללבה. הרבה פעמים כבר קראה צירלה את המכתב הזה. היא כבר יודעת שפייטרו נוהג בטנק, שכל הקצינים אוהבים אותו ולאחר שירסק את הגרמני הארור, הוא יחזור אליה בחזה עטור מדליות והם יתחתנו והוא "יאהב אותה עד ללוחות הקבר".

צירלה שמחה באושרה של נאדיה, למרות שבלבה כרסם הרבה פצע שלא הגלוי, כאשר סיפרה נאדיה על בילויה עם פייטרו שלה על גדות הדנייסטר, עמדו לנגד עיניה של צירלה עיירתה הווהלינית הקטנה, טיוליה עם סימקה בלילות הקיץ היפים ועיניה העצובות היו עוסות דוק ערפל. היא סיפרה לנאדיה על חייה בגיטו, על סיוטיה בלילות ביער בחפשה פרטיונים והיא בודדה כאבן, כי את כולם הרגו הגרמנים.

"אם נחיה ונעבור את המלחמה" ניחמה אותה נאדיה "תסעי אתי אל הקולחוז שלי, את גראמוטנה מאוד (מלומדת). תקבלי משרה ותתחתני עם הבחור היפה ביותר ותמיד נהיה ביחד. הפרטיונים אהבו את ה"אחיות". נאדיה מצאה חן בעיניהם על מצב רוחה הטוב, שלא עזבה לעולם וביחוד כאשר חטבה עצים בשביל אנשי המטבח ובגרזן הכבד והנוצץ ריסקה בקלות עצים עם "עינים". "זה שד ולא אשה" אמרו וזו הצידה שלא יפגעו "חוטבת כמו אכר".

אצל צירלה התפלאו הפרטיונים על טובה וסבלנותה. בצעדות הלילה הקשות צעדה תמיד עם תיקה המלא תרופות ועירנית כאחות. בזריזות הגישה עזרה מהירה לפרטיונים שנשארו מאחור בגלל רגלים משופשפות ומיובלות מרוב הליכה או מסיבות אחרות. בעת קרב היתה צירלה חופרת שוחה במעדר שהיה קשור לחגורתה, מסווה את עצמה ומשגיחה משם על הפרטיונים הלוחמים, וכשמישהו נפצע, מיהרה אליו מיד להגיש עזרה. לא פרטיון אחד כבד-גוף, היא הוציאה, על כתפיה הנערטיות, החלשות, משדה הקרב תחת ברד של כדורים, למקום בטוח. חבשה אותו וחזרה למקומה, למשימה הבאה. היא אהבה את מקצועה כאחות והשקיעה בה את טובה של נשמה דואבת. "כאשר היא נוגעת באצבעותיה העדינות בפצע כואב, הכאב כאילו נעלם". העידו עליה פרטיונים פצועים.

לפרטיונים הצעירים חרה רק ש"האחיות" הצעירות והיפות מחזיקות מרחק ולא מכניסות עצמן לרומנים עם הבחורים היפים, שהתאהבו בהן. אצל אלה מצאה חן נאדיה, טיפוס האשה הסלאווית, היפה, עם השיער הבלונדי הגולש, עיניה התכולות, העמוקות וגופה החזק, המלכותי. ואלה הוקסמו מצירלה, שחורת ומקורזלת השער עם גופה הקטן אך הקלאסי, ופניה היהודיים, העדינים. ביחד דמתה לאנדרטה עשויה חרסינה זאקסית. אך כשמישהו ניסה להצהיר לה אהבה, ענתה לו בחיוך: "מתנהלת מלחמה, ולנו היהודים יש רק שאיפה אחת בחיים... לנקום! אין לפיכך זמן ומקום לתענוגות אישיים. רק כשתיגמר המלחמה והפצעים יגלידו ויירפא לנו, רק אז ארשה לאלת האהבה, לחבר אמור, לקלוע חץ רענן אל תוך לבי...".

נאדיה נהגה פשוט יותר. כאשר מישהו למשל, אמר לה: "נאדינקה, למה תשחיתי לך את

שנותיך הצעירות, תרמי לי טיפת אהבה". הניחה זו את ידיה הכבדות על כתפיו של זה, מדרה אותו בעיניה העמוקות והכחולות ושאלה: "אתה מכיר את פייטרו הנפח? מדביק בעצמו, בלי עזרה, פרסת ברזל לסוס הפראי ביותר שבקולחוז. כשהוא תוחב את רגלו של הסוס אל בין ברכיו, נשאר הסוס כמשותק". "ומה זה שייך אלי?" שואל הבחור. "זהו" אומרת נאדיה, "פייטרו אוהב אותי מאוד ולא יתן לאיש לנגוע בי. לא הייתי מיעצת לך להכירו. לא היית רווה נחת ממנו. ביד אחת היה מועך אותך כמו פיתת שיפון..."

הסיירים הודיעו על פלוגת עונשין כבדה שמתקרבת למחנה. כל הפרטיזנים צוידו בנשק, כולל הטבחים, העגלונים והפצועים קל. המפקד שלח פלוגה אחת בדרך צדדית במגמה להתקיף את הגרמני מהעורף עוד לפני התקרבו למחנה. לפלוגה צורפו גם שתי ה"אחיות". בראש הקבוצה הלך סרולקה הקלעי, אחריו, כתותחן מספר כבד צעדה נאדיה עם שני שקיה הכבדים על כתפיה - אחד מלא כדורים ושני עם דיסקים חילופיים למיקלע. בקצה הפלוגה צעדה צירלה. תיקה הירוק מברזנט עם הצלב האדום היה מלא וגדוש תחבושות ארוכות מבד מצנחים, צמר גפן ותרופות.

הפלוגה התקיפה את הגרמנים כשאלה אכלו ארוחת צהרים בכפר לובין. התפתח קרב. הגרמנים כרו חיש שוחות בקרקע החולי שבין הבתים והתגוננו בחרוף נפש. הפרטיזנים השתטחו מאחורי הבליטות של העצים הכרותים והפגיוזו משם את שוחות הגרמנים. כבר היו פרטיזנים הרוגים ופצועים. צירלה זחלה בלי הרף ממקום למקום וחבשה את הפצועים מבלי לגרוע עין מנאדיה שמילאה מדי פעם דיסק עם כדורים והגישה לסרולקה.

פתאום הבחינה צירלה בסרולקה כשהוא מתרומם ביעף ממקומו, מוציא מידו את המקלע ונופל חזרה לארץ כמו אבן. היא ראתה כיצד נאדיה תופסת את ראשו בשתי ידיה, מנענעת אותו ואחרי כן מיישרת אותו ומכסה את פניו בכובעו. אחרי כן ראתה כיצד נאדיה מרימה את המקלע, משעינה אותו על גופו של סרולקה ומתחילה להוציא סריות קצרות, כפי שהורה המפקד. אין עוד סרולקה העליו, הקלעי, הרהרה צירלה לרגע ודמעה התגלגלה מפניה על תיק הברזנט עם הצלב האדום. פתאום קמה מבוכה בקרב הגרמנים, להבדור פגע באחד הבתים והגג שתחתיו נמשכו השוחות החל לבעור. מפקד הפרטיזנים ניצל את הבהלה וצעק פקודה: "להתקיף!" הפרטיזנים התנתקו ממקומותיהם וב"הורה" פראי החלו לרוץ לעבר הבתים הבווערים. צירלה רצה אתם. הגרמנים פגשו את מתקיפיהם במבול של אש. ברגע זה התנוודדה נאדיה ונפלה כאלומת שבלים, צירלה רצה אליה מהר. נאדיה שכבה חיוורת מאוד ונאנחה. רגלה השמאלית היתה ירויה בכמה מקומות. הכתם האדום מתחת לברכה הפגועה התרחב והאדים יותר ויותר.

"נדיה, נפצעת!" צעקה צירלה בקול חנוק. "חבקי אותי בצוארי ונחל לא הרחק מכאן, אל שיחי התותים, ואני אחבוש אותך!" - הן התחבקו וזחלו יחד אל עבר השיחים. נאדיה נעשתה מדי פעם כבדה וחלשה יותר. צירלה אימצה את כל כחותיה וגררה את חברתה לפניה. הכדורים התעופפו בלי הרף מעל לראשיהן. כמו יתושים עוקצניים הם נפלו סביבן בצפצוף דק. עוד 2-3 מטרים והן מגיעות ליעדן. צירלה אוזרת שארית כוחותיה. והנה... עוד רגע... פתאום חשה צירלה דקירה חזקה, כמו מרצע, ביד ימינה, עיגולים ירוקים, אדומים וצהובים מתנצנצים מול עיניה והיא מתחילה לשקוע כמו לתוך תהום שחורה.

הקרב נגמר. הגרמנים נסוגו מהכפר בהשאירם הרבה הרוגים ופצועים, עגלות מלאות נשק ומזון.

המפקד סידר את הפרטיזנים בככר בלב הכפר, על מנת לוודא את מספר החברים ההרוגים והפצועים. "האחיות" חסרות! דיווח אחד הפרטיזנים, והפרטיזנים התפזרו לכל עבר לחפש את הנעדרות. מאחורי שיח תותים מצאו אותן מעולפות, הן שכבו חבוקות, כמו ישנות. מזרועה של צירלה, שחיבקה חזק את צוארה של נאדיה, זירזף חוט דק של דם שנספג לתוך צמתה הבלונדית - בהירה של נאדיה.

באהל הגדול החשוך למחצה עשוי מבד מיצנח של הסנב"ט (המחלקה הסניטרית) שוכבים על

אדרות צבאיות ועל שקים פרומים הפרטיונים הפצועים. מתחככות אחת לשניה שוכבות נאדיה עם רגל מגובסת וצירלה עם זרוע חבושה, כשעיניהן מתנוצצות מדמעות שמחה ומסירות: מתחלקות הן בחיותיהן מהקרב האחרון.

"אספר לפייטרו שלי" אומרת נאדיה בקול חלש, "שאת, צירלה הקטנה, סיכנת את חיך בכדי להציל את נאדיה, הזוהבה, האהובה שלך..."

עברית - נתן ליבנה

סרן חזי ספיר (סטרץ) ז"ל

בנם של יעקב סטרץ מנצולי גיטו לוצק ועמליה, נצולת גיטו הורוכוב.
נולד בנובמבר 1958, תינוק יפהפה עם עינים כחולות, נבונות ומתבוננות.

והתינוק גדל - ילד פעיל ומלא מרץ. בלימודים, בספורט, בכדורגל במגרש ובבית. והנה הוא לפני גיוס לצה"ל. לצבא שלנו! ובצבא צריך להצטיין! והוא יוצא למסעות עם תרמיל מלא אבנים על הגב...

ואכן. ביחידת הצנחנים היה בין המצטיינים. וגם בקורס לקצינים, כמוכן. ובפעולות רבות השתתף. במבצע של"ג ועוד. במבצע של"ג נפצע. ואמא אמרה: "תודה לאל הוא רק נפצע". והקצין עושה חיל בלימודיו באוניברסיטה. מסיים בהצטיינות תואר ראשון בפקולטה לחקלאות ברחובות, ותואר שני בניהול טכנולוגיה באוניברסיטה בירושלים. בציון מעולה. חזי לא ידע אחרת.

ואבא ואמא אצלו כל הזמן בתמונה. בקשר מתמיד. אבא והוא חברים, מתיעצים, מתכננים ביחד. הולכים בצוותא למשחקי כדורגל וכדורסל. ולאומנים צבאיים. ובין לבין - ההורים רוצים שהבן יתחתן. ולתוך החיים נכנסת אורנית. וחזי דואג שהחתונה תהיה הכי הכי. כדרכו בקודש... ועוברים לדירה קצת יותר מרווחת. ונולדת נועה, עם אותן העינים הכחולות והאורות של אבא. והוא מקודם בעבודתו הודות לכישוריו, כמוכן. וכולנו רוויים נחת.

ופתאום. בחודש בו נולד, והוא בן ל"ו, הכל תם ונגמר. כבחתף. היה חזי וראו - איננו עוד... שירת חייו באמצע נפסקה בידי אויב אכזר.

מירי ואורנית

אמיר גלבע

(עשר למותו)

סוּרָה וּמַהֲרָהר אָני גַם בְּלָכְתִּי בְּנֶשֶׁם
בְּמוֹעֵט (שֶׁל מַלְאִים) הַמַּחְזִיק הַמַּרְבֵּה -
סִגְלַת קְדוּמִים.

וְאָרָה וּגְלָה לִי פִתְרוֹן-מָה בְּחַלּוֹם
בּוֹ סָרָא לִי הַסּוּל: בּוֹא רָאָה, בּוֹא רָאָה!
אָדָּה בּוֹ גַם רָאִיתִי עֲצָמֵי אַחֲרֵי מוֹת...
וְאָני הָרִי פּוֹחַד הַפּוֹחַד שֶׁל סוּף.
וְהַמֵּת הָרִי עֲתִיד לְהַשְׁתַּכַּח מִן הַלֵּב...
גִּיפ לֹא הִיָּה לִי הִיָּיתִי מְגַמָּא בּוֹ אַרְצִי!
- סָח רָעִי הַמְשׁוֹרֵר בְּלָכְתִּנוּ בְּנֶשֶׁם.

תְּהִיִּיתִי אִם מְבַקֵּשׁ רָעִי מָה-לְשַׁכַּח
כִּי חוֹשֵׁשׁ פֶּן בָּרַב הַיָּמִים יִשְׁתַּכַּח
כְּהַנֶּרֶק טַבַּעַת יְהוּדִים בְּשִׁירָו
עַל אֶבֶן אֵיתָנָה - "וּבִרְזָלִית בּוֹכָה מוֹלֵן מִקְבֵּית"
וְהָרִי עִם צַעֲקָה וְעִם שְׁמִחָה יוֹרְדָה עָלָיו
"יָעַם תִּגָּה בְּלֵב כְּשִׁמְחָה גְּדוֹלָה"
מֵהוֹלִים חֲלָקִי שִׁירָה שְׁלֹו
"וּצְחוֹק מוֹלָד" מֵאִיר דְּמַעֲיו
"כִּי שִׁיר הַחַל לְבָכוֹת"
וְ"תִפְלָה בִּירִיעַת פְּלָאִים פְּרוּשָׁה
עַל פְּנֵי מְרַחֵב עֲצוּם" -
וְכַסְנָה בְּמִרְחַב שִׁירָו וְתִפְלוּתָיו
לֹא יִשְׁכַּחוּ מֵלֵב, כִּי לְעוֹלָם לֹא יִשְׁכַּחוּ גַם אֲלֵהֶיו
שָׁבָא עֲמוֹ "בְּכָל הַמּוֹרָאוֹת וּבְכָל תַּאֲסֵי הַבְּכִי"
וְ"רוּאָה עֲמוֹ בְּתוֹגוֹתָיו וּבְשִׁמְחָתוֹ".

וּבְחַלּוֹמֵי אָני, גַם עֲבָשִׁי אַחֲרֵי מוֹת
לֹא יִשְׁכַּח, כְּדָרְכּוֹ בְּחַיָּו,
לְקוֹרָא לִי שׁוֹרֹת מְשִׁירָו לְתַרְגוּם
וְשׁוֹלֵחַ כֹּף יָד טוֹפָחָה לְעוֹדָד.
וְהִיָּה מְנַעַז מְרַחֵף כֹּה וְקָל
וְנָח עָלַי רֹד כְּעֵטוֹ עַל הַנֶּזֶר.
אֲמַרְתִּי לְחַבֵּקוֹ, גָּאֶבֶק עֲמִי קִלּוֹת.
וְרָאִיתִיו הַמִּלְאָד וְרָאִיתִיו גַם יַעֲקֹב
גָּאֶבֶק עִם עֲצָמוֹ כָּל הַלֵּיל, כָּל הַלֵּיל
עַד סִפְטוֹ מְשִׁירָו אֶל סִפְרוֹ עַד מִלָּא
כְּטַפְטַף עַד מִלָּא הַבְּרָז לְדִלִּי.
וְעוֹלָה בְּשִׁלָּם. וְצוּפָה וּמִבֵּיט.
וְעִינוֹ מִלְאָה צוּפָנָה סוּד-אֶל.
וְאֶל נֶשְׁקוֹ עִם הַנֶּזֶר.

הלן בורקו ז"ל

תלמידתי הלן בסרני, היתה נערה מוכשרת וממש צמאה ללמוד ולדעת. זכור לי מקרה אחד, ששייך אולי לעיסוקה כסופרת במרוצת הזמן.

מלבד עיסוקי בהוראה - עד שקיבלתי רשות ממשלת פולין לנסוע לצרפת להמשך לימודי, עסקתי מזה כמה שנים בכתיבה ב"וואלינער שטימע" שהופיע ברובנה. פעם, בעת השעור, הביא הדואר את העיתון. היתה בו כתבה שלי "סארנע טאנצט". הכותרת מצאה חן בעיני הלן והיא ביקשה שאקרא את הכתבה בקול. היא הקשיבה ואחרי כן אמרה: "המורה, זה מענין אותי. כשאגדל ארצה גם אני לעסוק בכתיבה. זה ממש נפלא לכתוב".

ואכן, על אף הקשיים ניסתה מפעם לפעם "למשוך בעט סופר", היא החלה לכתוב שירים. והרבה. "לא לפירסום, אלא לשם התעסקות ולהנאתי בלבד" התנצלה כאילו.

בעלותה ארצה בשנת 1966 פירסמה את ספרה הראשון ועד שנפלה למשכב ממנו לא קמה עוד, פירסמה 23 ספרים: סיפורים, רומנים ושירים. אחדים מספריה ביחוד ביידיש, פורסמו לפני כן ב"פארווערטס" היידי בניו-יורק ובעיתוני יידיש בישראל. שניים מספרית תירגמה בעצמה לאנגלית ולגרמנית. כן תירגמה גם כמה מספריה מיידיש לעברית.

הצלחה רבה היתה לספריה בספריות בישראל. הלן חוננה במרץ רב והיתה פוריה מאוד בעבודתה הספרותית. היא נהנתה מאוד מעצם הכתיבה והינתה את קוראיה, הצעירים במיוחד. פירסמה הרבה גם ב"ילקוט ווהלין" כשהיא מוותרת על שכר-סופרים.

הגורל התאכזר לה והיא התייסרה מאוד בעינויי מחלתה עד שלבה עמד מלכת, השנה, בגיל 77.

השאירה בעל, העיתונאי ומשורר יידיש יצחק פרלשטיין, בן, המחזאי-אלי שגיא, כלה ונכדה. יהא זיכרה ברוך.

משה יוז

ועד אירגון אוסטראה בישראל

מתייחד עם זכרם של בני אוסטראה שנפטרו בשנים
תשנ"ד - תשנ"ה (1994 - 1993):

מרדכי איזנברג	יצחק מלאבויס	מרדכי שקולניק
דוד וינטרוב	בטיה ליפשיץ	מריסנה הורביץ-שטירנברג
דבורה מיצ'ניק-ארנטל	בסיה שטרנברג-ניסנגלד	
חיה גלמן	ישראל פוגל	עומר גלעד (בן 16)
גולדה בלכר-ויגודמן	בלה ווקס-פרינברג	נכדם של ריבה ויוסף גליצקי
בטי ליפ'ץ-מילפירר	צבי סורוקה	

אשר גולדנברג ז"ל (1924-1994)

יליד לוצק בוהלין. בן 17 היה כאשר נכנסו הנאצים לעיר. עם גבור ההרג הנאצי ביהודים אירגן, ביחד עם חברו אמיל אלבירט ז"ל (שנתפס ועונה בידי הנאצים ואיבד עצמו לדעת), פרטיזנקה מקומית שרבים ניצלו בזכותה. אשר הצליח להימלט, התגייס לצבא האדם, נשלח לקורס קצינים אך לרגל מיבצע טיהור "פרו-מערביים" בצבא הוגלה לסיביר כמעט לשנתיים. עם החזרת הפולנים לארצם יצא ב-1946 ברכבת שהובילה אותו בסופו של דבר לישראל, בדרך החתחתים האירופית ושהייה של חצי שנה באיטליה. עלה ארצה

בעלייה הבלתי ליגלית באניה "שאר ישוב" שנתפסה וגורשה לקפריסין. שוחרר כעבור שנה והגיע ארצה למלחמת השחרור. השתתף בה והיה מדריך בזות (מכוונות יריה) בראשיתן. במשטרה שרת מאז 1951 בדרגת סג"צ. נמנה עם בכירי הקצינים של המשטרה בחיפה ובקריות. בשנים 1951-79 היה מפקד משטרת "זבולון" וקצין קהילות הציבור במחוז הצפוני. בשנים 85-1980 עם פרישתו לגימלאות שימש אחראי על הבטיחות במחלקת הדרכים וכו' מטעם עיריית חיפה ומפעלי ארגון הגימלאים של המשטרה.

גולת הכותרת של חייו היתה נסיעתו בראש משלחת ישראלית שאירגן לעיר הולדתו לוצק, לומר קדיש על קבר אחים גדול בו הומתו בין היתר יהודי לוצק, הוריו ושלוש מאחיותיו. פירסם את רשמיו מביקורו זה ב"ילקוט ווהלין".

חן יחיאל

ב-12.9.1994, ציינו שנה למותו בטרם עת של אשר גולדנברג ז"ל. הוא עבר את שבעת מדורי הגיהנום בגיטו לוצק, ובספר לוצק נרשמים לזכותו פרקים מפוארים של העזה, כמו נסיונות הצלה חוזרים ונשנים של משפחתו שהעלו חרס; אירגון בריחתם של קרוב ל-20 לוצקאים מכליאתם במשטרת אוקראינה בקרסני; התגיסות לצבא האדום והעליה לארץ. יהי זכרו ברוך!

דוד פריטל

רעייתו מרים מוסיפה ומספרת בשבחיו. הוא לא ידע פחד במצבים המסוכנים ביותר. לא בפרטיזנקה בימי השואה, לא בסיביר ולא במלחמת העצמאות, מה שהשפיע לטובה על אלה שהיו ולחמו במחיצתו. בחיפה היה אהוב על כל האוכלוסיה בעיר. לצערנו לא נוכל כאן להביא את כל דברי הקילוסין שלה, היוצאים מלב אוהב, כואב ורגיש. השאיר אשה, שני בנים ובת, כלות וחתן, ו-5 נכדים ונכדות.

מרדכי צרמוש 1915 - 1994

נולד במדניצה. כשהיה בן שנתיים עברה משפחתו למנייביץ, שם גרה עד 1936. למד נגרות בבית ספר מקצועי. בשנת 1936 עבר לביאליסטוק, שם עבד כנגר. עם פרוץ המלחמה ברח למינסק שברוסיה. כשהגיעו לשם הגרמנים חזר לביאליסטוק, שם הוכנס לגיטו ועבד כנגר כשנה וחצי. איבד קשר עם משפחתו. עם מספר חברים הצליח לברוח מן הגיטו ליערות, שם הצטרפו ליחידת הפרטיזנים בה שרתו עד סוף המלחמה. בשנת 1945 נסע לאיטליה, שם עבד כמורה לנגרות בבית ספר "אורט".

בשנת 1949 עלה לישראל. הקים משפחה ועבד בנגריה שאותה רכש לאחר מכן. אהב את המלאכה ושנא את הבטלה.

היה כאח לעובדיו. השאיר אשה (רחל) ושני ילדים (ראובן ובלה) שנקראו ע"ש הוריו שנספו עם אחיו בשואה. יבורך זכרו.

רחל

מרדכי סליבקין ז"ל

יליד 1928. משפחתו גרה בכפר אנדרווה ליד ולדימריץ. באפריל 1942 העבירו הגרמנים את יהודי הכפרים שבסביבה לגטו ולדימריץ. שם הכרתיו ומאז היינו חברים טובים.

מרדכי ואביו יוסף ז"ל ברחו שעות ספורות לפני ההוצאה להורג של יהודי הגטו. הם הסתתרו ביערות, והצליחו לשרוד. לימים התגיס מרדכי ליחידה ללוחמה בטרור בחסות הצבא האדום. הצטיין במעשי גבורה במסגרת החיפושים אחרי משתפי פעולה עם הגרמנים. הם נלחמו גם נגד יחידות גדולות של בולבובצים, וגרמו להם אבידות. רבים מהם נשלחו לסיביר. מרדכי ואביו ניסו והגיעו לארץ כעולים בלתי לגליים. (ב-1947). הם נתפסו ונשלחו לקפריסין.

בארץ התגייס מרדכי לצה"ל (גולני). השתתף בקרבות בעמק בית-שאן, בגליל, בנגב ועוד. גם במסגרת שרות המילואים נשאר ביחידה קרבית. היה לוחם אמיץ וחבר נאמן ומסור בקרבות. בראשית דרכו בארץ עבד כטייח. בעירית תל-אביב עבד במשך 31 שנה עד שיצא לפנסיה. מילא תפקידים מרכזיים, בין השאר כמנהל התחנה המרכזית של ת"א, אחראי על התחזוקה של מוסדות החינוך ומנהל בית שטראוס. היה פעיל בארגון עובדי עירית ת"א ובוועד יוצאי ולדימריץ. השתדל תמיד לעזור לזולת. לאחרונה עבר ניתוחים מסובכים, גם במחלה לחם בגבורה, לא איבד את התקווה. בחיך, בהלצה ובבדיחה ידע ל"נחם" את חבריו. נפטר מדום לב ב-כח' חשון תשנ"ה, (2.11.1944). יהא זכרו ברוך.

סמדר אפלבוים

פרל ורניק-קרש ז"ל

נולדה ברטנה ב-1911. הבכורה בין 6 ילדים במשפחה. למדה בגימנסיה בלוצק, ששם היתה לנו משפחה ענפה מצד אמא, אלא שלימים החמיר מצבה הכלכלי של המשפחה ברטנה, ופרל נאלצה לחזור הביתה לעזור ולעבוד לקיומנו. הבית המה תמיד מצעירים ממפלגות ציוניות שונות. הם ניהלו ויכוחים סוערים שבמרכזם היו ענייני עליה.

נישאה ליצחק שפירא ונולדו להם שני בנים שאבדו בשואה יחד עם רוב בני המשפחה. בעלה יצחק, חייל בצבא האדום, נהרג בחזית ב-1945, קרוב לסיום המלחמה. היא בעצמה פעלה כאחות בפלוגת פרטיזנים. לאחר השואה נשארה עם תינוקת, רעיה, בת חצי שנה. נישאה בשנית לבנציון קרש ז"ל מקמין-קשירסק. בישראל נולד להם בן, יהודה. השתכנו בראשון-לציון והקימו משפחה לתפארת.

פרל היתה אצילת נפש, דאגה לזולת ולהידוק הקשרים בין בני המשפחה. בשנים האחרונות, למרות בריאותה הרופפת המשיכה בפעילות בועד ארגון יוצאי רטנה ובעזרה לנצרכים. היתה תמיד אופטימית עם בטחון עצמי ועודדה את כולנו לפני ניתוח הלב שעברה, אך איתרע מזלה והיא נפטרה בעת הניתוח, כשהיא בת 78, יהא זיכרה ברוך.

אחיה, שלמה ורניק

ברוך קורן (קאוס) ז"ל

נולד ברוזישצ'ה ווהלין 1920 ליהודים גיטל וצבי.
בעיירה חיו עד פרוץ מלחמה"ע השניה 6000 יהודים. העיירה היתה
ידועה במוסדותיה הציוניים הרבים, הודות לביה"ס "תרבות" ובנוער
ניפלא. עבד כמנהל חשבונות בקופת גמילות חסדים שהוקמה בעזרת
הג'וינט.

עם כניסת הסובייטים לאיזור באוקטובר 1939 התקבל ברוך
ללימודים בביה"ס הטכני וכמנהל תחנת רכבת בקובל. עם סיום
הלימודים גויס לצבא האדום בשרות סדיר. אחרי שנפצע והחלים הוא הועבר לסבירדלובסק
באוראל, שם היה ממונה על אנשי מילואים.

עם שחרור האיזור ע"י הסובייטים ב-1944, הגיע ברוך לעיירה לחפש את שרידי משפחתו.
ההורים, האחות פייגה וכל יתר בני משפחתו הענפה ניספו בשואה. ניצלו רק שני בני דודים.
עד סיום המלחמה במאי 1945 עבד ברוך במשרדי הנהלת הרכבת.

נישאנו ביולי 1945. ברוך מצא משפחה תומכת, אמא מסורה רעיה וגיסה. עוד באותו חודש
עזבנו את רוזישצ'ה והגענו באוגוסט 1946 בספינת המעפילים "כג' יורדי-הסירה" לחופי הארץ.
אותי הורידו לעתלית וברוך נשלח לקפריסין. כעבור 5 חודשים נפגשנו בקיבוץ בית-השיטה.
כאן חיכתה לנו אחותי ואחי אמי עם משפחתו, שעלו עוד בשנות השלושים. השתלבנו בחיים
הקיבוציים.

ברוך גויס לעיתים קרובות להגנת ישובי הספר: עין גב, תל-קציר ולמוצבים בגלבוע מעל
ג'נין. במלחמת סיני הוא שירת בחטיבה-9.

זמן קצר לפני כן עזבנו את הקיבוץ עם שתי בנות קטנות אחרי שחיינו בו 10 שנים. ברוך
עבד במפעל פרטי שעות הרבה ובערבים למד עד קבלת תעודת הוראה. 23 שנים הוא לימד
וחינך תלמידים בתיכון מקצועי ביפו.

אחרי ניתוח לב קשה, הוא המשיך לעבוד עד גיל הפנסיה. אפילו התנדב אח"כ למשמר
האזרחי. היה פעיל בועד בני עירו ובאיגוד יוצאי ווהלין. היה חבר במועדון הגמלאים ומשתתף
קבוע בהרצאות במכללה בבית שרת.

היה אבא טוב לשתי בנותינו וסבא מסור לארבעת נכדינו. וכשביקש להגשים תוכניות שעד
כה לא היו בהישג ידינו, נלקח מאיתנו בגיל 72. יהא זכרך ברוך.

פנינה

אברהם מליכס ז"ל 1918 - 1994

נולד ברובנה להוריו נח ופייגה. בוגר גמנסיה "תרבות" שם היה
חבר בקבוצת הספורט "מכבי". בשנת 1940 גויס לצבא האדום.
שתי אחיותיו הצעירות נספו בשואה. הגיע ארצה במסלול המעפילים
בשנת 1949.

בישראל עבד בבנין ולאחר מכן כמזכיר קבלה בביה"ח "אסותא" עד
לפרישתו לגמלאות.

השאיר רעיה (חנה לבית ציטרין מרוז'ישץ'), בן, בת וארבעה
נכדים. תנצב"ה.

חנה

קוים לדמותו של שמואל אבא קלורמן ז"ל

חפוזא כש"עברו יער". היה זה הרג מיותר לחלוטין.

קלורמן סבור היה שאין לגנות על כך את קרוק, ולו בגלל דאגתו למחנה המשפחות. "הלא חיי אדם נחשבו אז כקליפת השום בעיני רבים, ב"דור מבול-הדמים ההוא" ואילו דעתו של ברל לורבר, הפרטיזן המפורסם במחנה ההוא, שקרוק ביקשו להחליפו ולפקד במקומו, היתה שונה. שיחתנו בנושא קרוק והפרטיזנים היהודים גלשה מהר לנושא קרוב אחר. הוא הדגיש: הפרטיזנים "בני ווהלין". לאחת השאלות הוא חיווה את דעתו ש"החיים והמתים גם יחד – מקומם "כאן בישראל" ו"שאינו רוצה – כופים עליו". לשאלה לכפות על המתים – הכיצד? ענה בהן מוחלט. והוא התכוון להצבת ידות לזכרם בישראל, למען "נשווה שמותיהם לנגדנו תמיד". אני ראיתי בכך מעין שיחה אקדמית גרידא, שכן רבים היו אז האנשים בישראל, גם בקרב המנהיגים, שדיברו הרבה ועשו מעט.

לימים, העלה את עצמות הוריו ושל בני משפחתו מגיא הצלמוות והקים מצבה מפוארת לזכרם. לשאלה (בטלויזיה) לשם מה הוא עשה זאת, ענה "על מנת לשים שם פרח מפעם לפעם".

נזכרתי בשיחתנו אז בנדון והתחלתי להבין את האיש. וכאשר התיצב בראש היוזמים והתורמים להקים יד לזכר הלוחמים ההם שנפלו, ואולי גם לזכרם של אלפים שלא זכו לקבר ישראל ושמים אף הולך ונשכח עם הזמן, ידעתי שלא רק על קבר הוריו ויקיריו הוא מבקש "לשים פרח", סגולה כנגד שיכחה, גם את חבריו הלוחמים ביערות הוא מסרב לשכוח – והריהו מעמיד

עוד שם אחד נוסף לפירמידת השמות של הפרטיזנים והלוחמים בני ווהלין אשר ייחרטו על לוחות שיש ליד האנדרטה לזכרם. שמו של האיש – שמואל אבא קלורמן ז"ל.

פרטיזן אמיץ בעצמו ומראשי היוזמים והתורמים ל"מבצע האנדרטה" – למען יהא שמותיהם, בהם של חבריו הרבים לנשק, לנגד עינינו תמיד. רק לפני זמן לא רב היה עמנו כאן, חזר לזמן – מה לארה"ב – והנה, בפתאום, עם סגירת ה"ילקוט" בביהד"פ, הגיעתנו הבשורה המרה על מותו. ארונו הובא ארצה וההלוייה רבת המשתתפים התקיימה ביום ב' ט"ו בשבט תשנ"ה (16.1.1995) בבית העלמין בקרית שאול. בן 72 היה במותו.

פעם אחת ויחידה נפגשתי עם האיש פנים אל פנים.

היה זה לרגל מאמרו על התפתחות התנועה הפרטיזנית בקרב צעירים יהודים בווהלין בספר הפרטיזנים "כאורנים גובהו" שהיה לי הכבוד לערכו. הוא ביקש לדעת בידי מי הוא "נופל" ואם אני אומנם בקיא במלאכת העריכה, ואני ביקשתי "לתהות על קנקנו" לרגל ויכוח מוסווה אך נוקב, שאמור להתנהל מעל דפי הספר, על מפקד גדוד הפרטיזנים, הקומוניסט האוקראיני קונישצ'וק – קרוק. לזכותו של מפקד זה – "משפחת" הזקנים, נשים וילדים, שהתגוררו ביער בקירבת מחנהו ובחסותו ואשר הוא, קרוק, היה מראשי הדואגים להגנתם ולמחייתם. ולגנותו של קרוק – על עשותו מעשים לא הוגנים, ביניהם הריגת נער יהודי שביקש להצטרף לקרוביו הפרטיזנים, (שלושת האחים והאחיות וולפר) בעת נסיגה

מתורת הטרנסצנדיטיות של קנט שגורסת כי הרבה דברים הם מעבר לתחום הכרתו של אדם.

ש.א. קלורמן ז"ל פעל מתוך מבט מפוכח אחורה, כמי שעניו בראשו.

מן הראוי, איפוא ששמו של שמואל אבא קלורמן ז"ל יחרט בראש לוחות השיש שליד האנדרטה, כמי שהקימה, כאות וסמל, שאכן מיאן לשכוח הורים וקרובים וידידים וחברים לנשק, ואולי גם למות במחיצתם. תנצב"ה.

נ. ל.

עצמו בראש ה"לא שוכחים" תורם ומתרים ומשמש מופת לרבים כיצד אכן, מבצעים דברים "בכוח".

"עליית פרטיזנים וחיילים שנפלו ושבקו חיים - לישראל", זהו רעיון שהבזיק בו, דומה, בן - רגע, שום "דברן" מקצועי לא העלה זאת בדעתו בימים ההם. היה זה ביטוי ספונטני לרחשי לבו של פרטיזן לשעבר לא להפרד מחבריו הפרטיזנים בחייהם ובמותם.

עם אנשי מעשה נמנה האיש. מעשיו דלעיל ואלה שלא הוזכרו כאן ניזונו בעיקר מזיכרונותיו שליווהו בכל ימי חייו. וכאילו קלע למושג הרווח בפילוסופיה החדשה כי עשייה ניזונה מזכרון, ששונה במהותה

אגוד יוצאי ווהלין בישראל
והפדרציות בניו-יורק, לוס אנג'לס ומונטריאול

אבלים על
מות חברם, הפרטיזן והנדבן

שמואל אבא קלורמן ז"ל

ומשתתפים בצער המשפחה.

שמו ייחרט בלוח האנדרטה לזכר הפרטיזנים
בני ווהלין, כמי שתרים להקמתה.

ת נ צ ב"ה

חברים (צווייבל, פרציק וביבר) מספרים על

שמואל אבא קלורמן ז"ל

נולד ב-1923 בקמין-קושירסקי בווהלין לדוד הכהן הי"ד. הבכור בין 6 ילדים. היה זה בית מסורתי. האב היה הגבאי בבית הכנסת דסטפאן. היתה זו משפחה אמידה, בעלי מחסנים למוצרי צריכה שונים כולל נפט ומלח. הם שלטו במסחר הקמעונאי בכל האיזור.

אבא למד בביה"ס העברי "התחייה" שבעיירה והמשיך אחרי כן בגמנסיה "תרבות" בקובל הסמוכה. נמנה עם חניכי ומפקדי תנועת בית"ר בעיירה.

עם פרוץ מלחמה השנייה וסיפוח אוקראינה המערבית כולה לבריה"מ, הוחרם כל רכוש המשפחה, שהוכרזה כ"אויבי המעמד" ונידונה לגירוש לסיביר.

עם התקפת הפתע של הצבא הגרמני על בריה"מ (22.6.41), נסוגו הסובייטים מהעיירה עוד ביום השלישי למלחמה וכ-25,000 תושביה היהודים הופקרו לחסדם של האוקראינים המרצחים.

התארגן שלטון נאצי-אוקראיני וקמין-קושירסקי הוכרזה כמרכז שלטוני עם "גביטסקומיסר" נאצי וחיי היהודים היו נתונים בידיו. לדרישתו הוקם "יודנראט", שייצג את יהודי העיירה בפני השלטון הנאצי. חוייבנו בעבודה פיסית ובמיוחד בפריקת וטעינת קרונות משא בתחנת הרכבת, בנייה, סלילת כבישים וכו'.

ביוני 1942 הוקם גיטו שכלל כ-3,000 יהודים, ביניהם גם בני משפחת קלורמן (שעברו להתגורר בגיטו בבית קרוביהם, משפ' דרייצין) ויהודים מהכפרים שבסביבה. לאט לאט הוברר לנו שגורלנו נחרץ ואנו נידונים לכלייה. ביחוד לאחר שהגיעונו השמועות על השמדת יהודי קובל הקרובה כל כך לעיירתנו. היינו אובדי עצות. שום קרן אור ושיבב של תקווה באשר לעתידנו וקיומנו. "מאין יבוא עזרי?".

ב-9 באוגוסט 1942 נצטוינו לא לצאת למחרת לעבודה ולהשאר בגיטו. הבנו שמתכננים "אקציה" להשמידנו. נשארנו, אפוא, בגיטו שכבר החל להיסגר. אבא עם עוד שני חברים (אליושה ומושקה) שעבדו ברכבת, החליטו לא לחזור לגיטו והתחבאו אי-שם בשדה.

ואמנם, למחרת בשעות הבוקר נצטוו כל היהודים לצאת מהגיטו והוצעדנו, בליווי המשטרה האוקראינית וגרמנים כ-4 ק"מ, לכוון בית העלמין היהודי. רוכזנו בשטח מגודר, מוקף שוטרים אוקראינים. בצהרים הגיע הגביטסקומיסר שהחל לחלק "שיינים". כ-600 "המאושרים", גילאי 16-60 שהיו כשירים לעבודה, בעלי התעודות, בודדו בקצה השטח. כל השאר, כ-2,400 גברים, נשים וילדים הופשטו עירום ונורו אל תוך הבורות שנכרו מבעוד יום. בני משפחת קלורמן הסתתרו בבונקר שחפרו בגיטו מבעוד מועד והם ניצלו.

בגיטו התארגנו לפני כן קבוצת צעירים ויחידים שיצאו ליערות. לאבא קלורמן היה אקדח עוד מימי שלטון הפולנים וסביב אקדח זה התארגנה קבוצה של שישה צעירים (אבא קלורמן, שלושת האחים צווייבל, משה פלוט וחיה קטן). אלה עזבו את הגיטו לאחר ההשמדה (בסוף אוגוסט). לאחר הליכה ברגל בלילות, הגיעו ליערות בקירבת הנהר סטוחוד. הם ניסו לרכוש נשק מכפרי הסביבה תמורת זהב ודולרים, אך ללא הצלחה והם החליטו להשיג נשק בכח, שרפו את ביתו של איכר סרבן אחד והשלל שנפל לידם היה שני רובים ותחמושת. "אור ליהודים!".

ב-2 בנובמבר 1942 נודע לשרידים בגיטו, כ-600 במספר, שהגיטו עומד להחסל סופית והחלה בריחה המונית אל היערות והכפרים. בני משפחת קלורמן ששרדו (החורים, שלושה ילדים וגיסה וילד, בסה"כ 7 נפשות) מצאו מקלט אצל איכר בסמוך לעיירה, שקבעו איתו עוד לפני כן, תמורת כל רכושם שנשאר להם. לשם - קבע אבא עם אביו שיבוא לחפש אותם. אולם הם נרצחו למחרת היום ונקברו אי שם בשדה.

קבוצתם של אבא והאחים צווייבל (חיה קטן נתפסה ונהרגה ומשה פלוט הצטרף לקבוצת פרטיזנים אחרת) קלטה לשורותיה צעירים שברחו מגיטו קמין-קושירסקי ומגיטאות אחרים עד שיצרו קשר עם היחידה הפרטיזנית של קרוק, קומוניסט מכפרי הסביבה, שיחידת הפרטיזנים שלו היתה מורכבת, רובה ככולה, מיהודים. ליד יחידה זו הוקם גם מחנה אזורי - משפחתי,

שמנה למעלה ממאה יהודים, זקנים ונשים, ששרתו את היחידה הקרבית, וזו דאגה לקיומם ולבטחונם. יחידה זו צורפה לאחר מכן לחטיבתו של "דיאדיא פטיה" והמשיכה בהשמדת תחנות המשטרה של האוקראינים, בחבלה במסילות הברזל, בפיצוץ תחנת השאיבה בק. קושורסקי שסיפקה מים לקטרי הרכבות ועוד. במרס - אפריל 1944 השתתפו בשחרור העיר רובנה ביחד עם הצבא האדום.

ברובנה התארגנה אז "קבוצת בריחה", במטרה להעביר את שארית הפליטה לחוף מבטחים, היינו לארץ-ישראל, דרך רומניה. אבא והלוחם אברהם לידובסקי ז"ל נסעו לצ'רנוביץ ופעלו שם להצלחת המשימה. שם פגש אבא בחברה פעילה ב"הברחה", זיסל ליקבורניק, רעייתו ושותפתו לאורך כל הדרך. בשלהי 1945 הגיע הזוג קלורמן לאיטליה ושם נתמנה אבא כ-מ"מ, יו"ר נציגות בית"ר באיטליה.

* במרס 1946 נתמנה כאחראי להקמת תאי האצ"ל ופעילותם הכוללת באיטליה.

* ב-31 באוקטובר 1946 השתתף בפיצוץ השגרירות הבריטית ברומא ולאחר מכן נתמנה כמפקד האצ"ל ברומניה.

* ב-1949, לאחר קום המדינה, עלה עם רעייתו זיסל ובתם הקטנה צפורה, לישראל.

לבקשת דודו בארה"ב עבר לגור שם, ושם הקים את ביתו השני; ביתו הקבוע היה ונשאר בישראל.

* אבא ז"ל חי ברוב ימות השנה במערב ולבו במזרח. היה קשור עם כל המתרחש בארץ ותרם ביד נדיבה למוסדות ומפעלים, שעוסקים בהנצחת השואה ועברו המפואר של העם היהודי לפני השואה (כולל עידוד ותמיכה בלימוד יידיש בארה"ב וברוסיה). היה מעמודי התווך ופעיל בארגון יוצאי קמין-קושורסקי, תמך בכל ודירבן להמשך, כאילו אצה לו הדרך.

* ב-1990, בהיווצר מגע עם השלטונות באוקראינה, ביקרנו לראשונה, קבוצה של 12 איש, כולל אבא וזיסל, בעיירת הולדתו וסוכם עם השלטונות שם על הקמת מצבות זכרון על קברי הקדושים, שאכן הוקמו בתום שנה. בהזדמנות ההיא עלה בידי אבא ז"ל, בעזרת מקומיים, לאתר את מקום קבורת הוריו ובני משפחתו, שנרצחו, כאמור לעיל, ע"י האכר "מארחם" - ב-1942. לא היו בידניו רשיונות להתחיל בחפירה ונאלצנו לעזוב. אך אבא ז"ל לא מצא מנוח לנפשו ודחק בי "לצאת שוב לדרך", לגמור את המלאכה.

ושבו יצאנו קבוצה מצומצמת, כולל אבא וזיסל. חפרנו ומצאנו את השלדים. בדרך - לא - דרך הם הועברו, דרך פולין, לישראל. כאן הובאו, ברוב עם וטקס, לקבר ישראל בבית העלמין בקרית שאול, סמוך לקברו של אבא ז"ל, שהמקום נרכש על ידו בשורות האצ"ל. מצבת בני משפחתו הקדושים הוקדשה גם לזכר כל קדושי העיירה שנספו בשואה. שנה שנה (בכ"ג מרחשון) היה מגיע לישראל להתייחד עם זכר המשפחה ואמירת קדיש על קברם. לאחרונה ביקר לפני כחודשיים.

והנה עלה הרעיון של הנצחת הפרטיונים והלוחמים היהודים בווהלין. אבא התגייס מיד למטרה נכבדה זו ותרם, תרתי משמע, בכל מאודו ונפשו. תרם ונתרם להתרמה. ואכן, האנדרטה, עם לוחות שיש של שמות הלוחמים, הולכת ומוקמת בגן שליד היכל יהדות ווהלין בגבעתיים, כש"מלווים" אותה צלצוליו התכופים של אבא מארה"ב, "מה מצבה?", כאילו חש שלא יזכה לטכס גילוייה...

עוד הרבה תכניות היו לו: ביקש לכתוב ספר נוסף על העיירה; להקים עמותה של כל הפרטיונים והלוחמים היהודים בווהלין; לעודד לימוד מזורז של השואה ועוד.

השאר אחריו את אשתו זיסל, ארבע בנות, חתנים, שיבעה נכדים ונכדות ו-שני נינים.

חבל על דאבדין ולא משתכחין. יהא זכרו ברוך.

באירגונים

אוסטראה והסביבה

לאחרונה נבחר ועד חדש: יוסף גליצקי-יו"ר; חיים זוסמן-סיו"ר; חיים סחיז-גזבר; אסתר גוטרמן וזלמן 'שוחט-מזכירות, ויום-טוב בלכר, אברהם פרצוק, בוריס ליכטנשטיין, מנדל מירוצ'ניק ופנינה גיבורי (מהדור הצעיר) - חברי ההנהלה, נערכו: אזכרה שנתית: כנס חגיגי בשמחת תורה תשנ"ה, ביקור משלחת באוסטראה, החלטה מיוחדת: לגדר את מקום ההוצאה להורג (2 בורות) באוסטראה ולהקים מצבה לזכר הקדושים.

יוסף גליצקי

רוקיטנה והסביבה

האזכרה השנתית התקיימה, כמדי שנה בי"ג באלול תשנ"ה, בהיכל יהדות ווהלין. באפריל 1994 ארחנו את סגנית ראש העיר רוקיטנה במשך כ-20 יום (אצל משפחות מבני עירנו), כאות תודה על עזרתה הרבה בסידור בית העלמין ברוקיטנה.

אנו עושים להקמת מצבה על בור ההריגה בכפר ברזוב, בו נורו יהודים מהכפרים: ברזוב, דריזדין, ווויץ, גלונגה, חרפון, סטארה-סלו, טופיק ווטקביץ.

מרים בינדר

חברי הוועד: ישכר טרוסמן, אשר בינדר, מרים מרום, יצחק צ'צ'יק.

סטפאן, קוסטופול והסביבות

ביקרנו ביולי השנה בעיירות אלו בקשר להקמת מצבות על בורות הקדושים. (ביער דימנקה ועוד). חלקים מהבורות לא היו מכוסים ובלטו מתוכם עצמות אדם. כיסינו אותם. הקמנו מצבות זיכרון באזור האינדטיון וביער מאחורי האינדטיון בקוסטופול, שם הומתו 25000 (מקוסטופול רובנה, אוסובה, סטפאן, סלושץ ועוד). ראש המועצה של סטפאן, לפני זמן מה, מריה, הקימה מצבה על קבר האחים בקולנייה; ביער קרצוביה הקימה דבורה לבית ושצינה (חיה כיום בקוסטופול) מצבה נאה על קבר האחים (כ-4000 הרוגים).

ישעיהו פרי.

רטנה והסביבה

באזכרה השנתית האחרונה השתתפו רבים וביניהם בני דור ההמשך. 4 חברים ביקרו באוגוסט 94 ברטנה ובאולם ההתייחדות הוצגו תמונות מהביקור. על השולחן הונחה שקית עפר מקבר האחים בפרוכוד. סופר בהרחבה על המסע. הוקראו ע"י הנוכחים כ-3000 שמות של הקדושים. נאמרו פרקי תהילים, "יזכור" "אל מלא רחמים" וקדיש בצוותא. חרטנו את שמות הקדושים, של חיילי הצבא האדום, פרטיזנים וחיילי צה"ל שנפלו ושמות נפטרים בישראל ובחו"ל - על לוחות נחושת שחברו כספר תלוי על הקיר. חולקו מילגות ע"ש רוזה כגן ז"ל לתלמידי תיכון, שכתבו עבודות בנושא השואה.

ב"צ קמינצקי

לוצק

באזכרה השנתית האחרונה באולם הגדול בהיכל יהדות ווהלין השתתף קהל רב כולל עולים חדשים ובני דור ההמשך. על אף השרב הכבד ששרר אז ניהלו את הטכס השחקן שמואל שילה (מקיבוץ צאלים) וגב' טובה שנק (בתו של יונה אברך) מבני דור ההמשך, שקראו פרקים מספר לוצק ואת שמות הנפטרים לאחרונה עם פרטים מחייהם ופעלם - תוך כדי הדלקת ששת הנרות ואמירת "אל מלא רחמים" ו"קדיש" ע"י החזן יוסטמן. הוקרא מכתבו המרשים של יעקב אלבירט, יו"ר הפדרציה הווהלינאית בני-יורק ונאמרו דברים ע"י זאב שטרכמן ודוד פריטל (קיבוץ מעלה החמישה) שהרצה על "יובל לכיבוש לוצק" (ראה קטע מדבריו בילקוט זה). הוצע להגביר את הפעילות בעיקר בקרב דור ההמשך.

זאב שטרכמן

קובל

עם גל העליה הגיעו ומגיעים עולים חדשים מבני עירנו ואנו משתדלים לבוא לעזרתם ככל האפשר. הענקנו לילדיהם (ע"י איגוד יוצאי ווהלין והפדרציות בני-יורק ובלוס אנג'לס) 75 מילגות בנות 400 ש"ח כ"א ו-18 הלוואות בנות 500 ש"ח כ"א מקגמ"ח מיסודה של הפדרציה בלוס אנג'לס, וכן מתנת נישואים ליתומה, נכדה של יוצאי קובל. באוגוסט 93 העברנו לוועדת האנדרטה 400 ש"ח להנצחת שמותיהם של 4 מקובל שנפלו. ב-93 הדפסנו מהדורה שניה של ספר יזכור של קובל, שכולל תמונות מישראל ומקובל בזמן האחרון. לקראת חג הפסח ולימים הנוראים חילקנו לנזקקים ולעולים חדשים 3350 ש"ח ו-3450 ש"ח - הודות לחברינו בני-יורק, בלה ופנחס זפרן, שהצליחו לגייס \$3000 ממר יוסף טרר, מוותיקי הקובלאים. ביוני העברנו \$350 לסימה שיכמן בקובל לתיקון המצבה בברכות. קיימנו 2 אזכרות בת"א ובחיפה ואזכרה ביום השואה ע"י המצבה בחולון. משימותינו הבאות: לסיים את סרט הוידאו על קובל ולגייס את דור ההמשך לפעילות בארגון.

צבי רזניק

הועד וארגון יוצאי סרני בישראל

מברכים ומאחלים אריכות ימים ובריאות גופא

למר **משה יוז** במלאות לו תשעים

עורך הילקוט מצטרף לברכות החמות לחוקר הפולקלור הווהליני,
משתתף קבוע בילקוטים, מר **משה יוז** ביום חגו

אירגון יוצאי רטנה והסביבה

לדני עיירתנו היקרים:	הלד אליעזר	עריף-גרוב דבורה
אוהל-גרינשטיין רות	וינר-אדרס רחל	פיינטוך אליהו
גבעוני-גרינשטיין צ'רנה	וקס-מילר בתיה	קמינסקי איסר
גולדמן שמואל ושרה	טרנבליט שרגא	רף מרדכי
גפן-פיינטוך זלדה	ינובר-כהן חווה	שוורץ-גינצבורג שרה
הורביץ משה ובלה	ינסוביץ-גרוב חיה	שפטל-ברזניאק לאה
אלבוים הניה	כהן-סנדיק יהודית	שקולניק-קמינסקי עדה

בהגיעכם לגבורות

איחולי בריאות טובה ואריכות ימים

לזאב ורחל הוכמן מז"ט לנישואי בנכם

קובי - יעקב עם מיכל

ולמרים חייט ולבתה עו"ד אסיא ואישה,

מזל טוב להולדת הנכד - הבן **יובל**.

הועד וארגון יוצאי לוצק בישראל

אבלים על פטירת החברים
בתשנ"ה 1994

בן ציון אובנטל
אסתר אטלס
ד"ר פייר אטלס
יונה אברך
יעקב ביק
אשר גולדנברג
אברהם גמזו
שמואל גץ
פניה דרייזין
אהרן וינשטיין
שושנה כ"ץ
ויטיה ליבצ'יק
שרה'נקה לנדסברג
פסח שוסינה
יוסף פיש
אסתר קורדש
ניסן קנפר
פסח שמש
שמואל שניידר
טובה שנק
יעקב תבין

יהא זכרם ברוך

הועד וארגון יוצאי לודמיר בישראל

אבלים על מות החברים

רויטנשטיין סונייה
חינקה הורביץ
יחזקאל זילברשניט

יהא זכרם ברוך

הועד וארגון יוצאי קובל בישראל

מתיחדים עם זכר יקיריהם
שנפטרו בתשנ"ד-תשנ"ה

אדלה הורבטי
יוסף זילברשטיין
יונה דרורי
עלי סלע
צבי קריין
יהודית ויסברויט
נחמה צירין
שבתי שמוש
צבי רוזנבלום (בעלה של חיה פלדפבל)
אריה רוף
בלה שר
ישראל עינב
לאה פידל
אשר מלמד
רחל פלס - רויזן
דוד גלייזר (ארה"ב)
חנה דינר - ויגר
פניה ברשבסקי - טלרוד
יאיר מירון (בנה של זלסקה גיטליס)
ציפורה (פייגה) מיטלמן
אייזיק דוארי (פוצ'טר)
שמואל פייגנבוים
יעקב ארליך
יפה (שיינדל) גוטליב - ברזניק
יצחק ויסברויט
משה שפר
שרה סגל - רוזנשיין
מרדכי יואלי
בן שכטר (ארה"ב)
יהושע סופר (ארה"ב)
יצחק זלץ (ארה"ב)
בטי כץ (קנדה)
שרה ברזילי - צוקרמן
פרופ' אלכסנדר כהן
(בעלה של חנה פרל)

תנצב"ה

שמות הפרטיזנים והלוחמים בני ווהלין (לא מעודכן)
שנפלו בקרבות או נפטרו, עפ"י רשימות שהוגשו ע"י הארגונים
(בעריכת יהודה מרין)

אוסטראה		
אברוך מאיר	טבצ'ניק שמעון	קידר שמעון
איזנשטין מישה	טריברמן מנדל	קריצמכר חיים
אודברג שלמה	ירמולניק אברהם	קוטל אבראשה
אוצר לייזר	כץ לוני	קוטל ישראל
אוצר משה	כץ פדיה	קונין
איזנשטין פסח	ליסמר יעקב	קפלן יעקב
אודרמן הרץ (גרישה)	לקחמכר זאב	קרשון ניוסיה
שמואל בהט	מלר דוד	רוזין שאול
גילדנגורין אהרן	מלר יוסף	רוזנשטרום יאשה
גורנשטין שלמה	מנץ יצחק	שינברג זיאמה
וויזביצקי	מריינר ישראל	שתיל אליעזר
ולדמן אהרן	סחיש סומר	שרייר פדיה
וישקרמן זליג	פוטשניק אריה	שרף פנחס
ווידרא יוסף	פלדנקרייז משה	שטינקריצר ליפא
זילברשטין יצחק	צימרמן שמואל	

ברזנה		
בינדר יעקב	סופר טוביה	שפון שמעון
ברישמן יצחק	סירויק יעקב	שפירא יחיאל
גולוב יוסף	קליקה הרשל	שרייבר פייביש
וולדמן לייבל	קנוניץ יצחק	

דומברוביץ		
אבוגאב אלעק	זלצר סראליק	קרונגברג צבי
אובסינקו גבריאל	טויזנר אבא	שוועץ משה הרש
באליק נחום	יאפע משה	שוועץ יעקב
בארמן ברל	מודריק זעליק	שיינמן יהודה לייב
בארמן יידל	מודריק מאיר	שלעפק פנחס
בארמן לאה	פייגלשטיין אליהו	שפעטרוק יצחק
בייגל דוד	פייגלשטיין זלמן	שפין אידל
ברוינפמן אבא	פייגלשטיין יצחק	שפין זלמן
גולדפרב ברוך	פייגלשטיין שייע	שפין משה
וויילגון שמואל	פינקלשטיין יצחק	
זליקוביץ אלימלך	פיקמן יוסף	
זליקוביץ יונה	פעטשעניק ברוך	

האשט

איגר ברוך
ברושי פסח
וורסטט ישראל
וורסטט שמאי

זעהנדלר אלימלך
כץ ליוניה
סמולה אהרון
סיוון משה

פינגרהוט אברהם
פינקלשטיין עקיבא
רויזמן צבי
שפק פסח

ולדימירץ

אוזרר אייזיק
אחינתן אביעזר
אילן משה
בורקו מנדל
בס יהודה
בריל אייזיק
בריל ראובן
גוז אשר
גולדברג טוביה
גלרשטיין כלבנה
דיק אליעזר
דיק חיים
דיק לייבל
זולר נח
זלצמן יעקב-בר
חובר אליהו
חובר אשר

לופאטה לייבל
סוסל אברהם בן יצחק
סוסל אברהם בן יעקב
סוסל חוניה
סוסל טייבל
סוסל מנחם
סוסל צביה
סוסל ראובן
סליבקין אייזיק
סליבקין מרדכי
סליבקין פנחס
סמולא אליהו
סמולא רפאל
פורטנוי דוד
פורטנוי פייביש
פורטנוי תיאודור
פייגלשטיין יעקב

פרפל יוסף
פרפל שלמה-חיים
קובזלו שלמה
קוזול יהושע
קוזול לייבל
קויפמן יצחק
קוז אליהו
קמין הרשל
רדיו'בסקי אייזיק
רודיו'בסקי ישראל
רוזנפלד דוד
שורצבלט יצחק
שליפק יעקב
שליפק פנחס
שפין לייבל
שקלבר שלום

לודביפול

אוסטייאר שייקה
אוסטרובסקיסיומה
אייזמן מאיר
בורשטיין מישה
בינדר נחום
גערפינבוים מוניק
דובינה ישראל
דופין מאיר
וסנבולקה יקיר
זמדווייס שלמה
טיקטין אלטר

טיקטין שמואל
ירמולאי משה
סונזון שלום
פוגל יעקב
פיינמן מיישל
פל בערל
פל גניה
קוגוט גבריאל
רבר גרשון
שינדל זלמן
שינדל פסח

שלייפר חיים-אידל
שלייפר עזרא
שלייפשטיין הרשל
שתדלן מיכאל
שתדלן שמואל
שיינבין זלמן
שצ'רבטה יואל
שפילמן ישראל
שרפשטיין נפתלי

לוצק
(רולקות)

אייבינדר מאיר
ברגר אברהם
ברגר קהת
דינר אברהם
המר חיים
וידלגוז גדליה
וקס אברהם

וינוקור משה
מלמד יהודה
מינשבר וולף
נמירובסקי נחום
רויטבלט בוריס
פלדמן אברהם
צוקר לב

צינקר דוד
קופילר אורי
קופילר יוסף
שפיץ חיים
שץ איגנץ

מזיריץ

איינבינדר אריה
אריון משה
גולדפרב בוריס
גרשמן יעקב
גליקשטיין אברהם
הוטניק אריה
הוניק גרשון
הלמן שמואל צבי
וינר דב
זינמן פנחס

חטרמן דוד
טסלר מאיר
יוקליס יעקב
יוקליס שבתאי
כץ גד
כץ דוד
לגר לוליק
מילשטיין משה
פולישוק יהודה
פוקסמן יעקב

קוזיול יעקב
קופרשמיד בנימין
קרמר אייזיק
קרמר טוביה
קרמר יעקב
קרמר ישעיהו
רוטנברג יעקב
שוץ אברהם
שטיינורצל אבא
שטיינשניידר צבי

מלניצה

מילכיקר גדליהו
סקופ בצלאל

סקופ גבריאל
רוג הרשל

שטרן יצחק
שאמס אברהם

מיזוץ

גינזברג דוד

וסרמן יצחק

**מניביץ
והסביבה**

אברך דב
אברך אייזיק
אברך פייגה
בירדמן שלמה
בלאושטיין אברהם
בלאושטיין צבי
בלוישטיין חסיה
ברוינשטיין זאב
ברוינשטיין יעקב
ברט זיסקה
גוז זכריה
גוז יוסף
גוז מיכאל
גולד שמואל
גורודצקי אברהם
גייער מרדכי
גרבר חיים
דיכטר דוד
דיכטר יצחק
דיכטר שלמה
הימלפרב משה
הלפרין אהרון
וולפר חוניק
וולפר יהודה
וולפר יעקב

וולפר שמעון
וינר זכריה
ויינשטיין ארקה
ויינשטיין יעקב
זפרן פייבל
זפרן שמריהו
זילברשטיין דבורה
חייט בלומה
חייט דוד
טינה בן-ציון
יבלקו יחזקאל
לורבר דוד
לופה שמואל
לידובסקי אברהם
לודובסקי אליעזר
ליסק שמואל
לניץ משה
דר' מלכיוור
מלמד דב
מלמד יהודה
מלמדיק יהודה
מלניק פסח
מרין אברהם
דר' מרמלשטיין

סגל יצחק
פוכטיק אברהם
פוכטיק יצחק
פוכטיק-פורטר ישראל
פופקה משה
פינקל משה
פינקל קהת
פלאש אשר
פלאש ישעיהו
פלאש ישראל צבי
פלאש משה
צביבל ישעיהו
צרמוש מרדכי
קורמן אהרון
קמלמכר חיים
קרישק (זפרן) צפורה
קנוניץ יהושע
רבין גוטייה
רובינשטיין פניה
רייטר פסח
שטיין אהרון
שרמן דבורה

סארני

בילואוסקי
גאמפל יחיאל
גיטלמן שלמה (סיומה)
גרשקוביץ שייקה
וולף יוסף
וולקון נתן
וורונה אהרון
וקס אברהם
זאנדווייס נחום
זאנדווייס שלמה
זולטוב אברהם

זוליאר אייזיק
חזן דוד
חרפק גרשון-אידל
טנדלר ליובה-אלתר
לופאטה ישעיהו
מינקובסקי אשר
מינקובסקי ברוך
נגל לייבל
ניסמן חיים
פייקוב יהודה

פייקוב שמעון
פלוטניק ניסל
פרלשטיין פנחס
צודיק נח
צווימן רחביה
צימרמן שאול
ציפרין יעקב
קורבוצ'קה יוסף

**סופיובקה -
איגנטובקה
(ט"ל)**

בורק אייזיק
בורק זלטה
בורק מיכלה
בורק הרשיל
בולמש ברוך
בס ישראל
גלוז חיים
גלוז חנה
וויינר אלי
וויינר יעקב
וויינר יצחק
זילברמינץ לייבל
מלר מיכאל

ניידן הרשיל
ניידן יעקב
סאסנע מאיר
סליבקה שמעון
פוטש סימה
פלדמן בנימין
פישפיידר שמואל
פרליוק אידל
צ'רפק חיה
צ'רפק מאיר
צ'רפק מרדכי
קוצ'ר סוכאי

קליינר אייזיק
קליינר חוה
קליינר פפה
רודניקר דניאל
רוזנסון חיים
רוטנברג ביילה
שיינבין בעריל
שצרבטה יואל
שרשפטיין נפתלי
שיינבין זלמן
שיינבין בעריל
שפילמן ישראל
שמש פסח

סלישץ' קטן

אודלר ישעיהו
וסרמן יצחק

לידרמן יוסף
סובול דוד

קרמר עקיבא

פובורסק

ברנשטיין מאנציע
גוז יצחק
מלניצר יצחק

סינגל ברוך
סליווקה ראובן
אדלשטיין משה

פלוס ראיה
ריידר מרדכי

קובל

אברך יוסף
בארוך דבורה
בן אמוץ ישעיהו
בחובר זלמן
בחובר חיים
ביין אביש

גוטמן אברהם (מוניה)
לדרהנדלר ליובה
פוגצ'וב-פוגץ' מיכאל
גוז יוסף
פיש לאה
פנטורין פיטיה

קוזניץ
קפשוך אהרון
שוורץ שיינדל
שיינבוים יחיאל

סרניק

בוברוב בערל
 בוברוב יצחק
 בוברוב מוטילה
 בוברוב מוטל
 בוברוב מטעס
 בוברוב מיכאל
 בוברוב מתתיהו בן דב
 בוברוב מתתיהו בן ניסן
 בוברוב ניסן
 בוברוב שמואל
 בוברוב שמואל-לייזר
 בקלצ'וק אפרים
 בקלצ'וק מלך
 ברומברג משה
 ברומברג עיזר
 גלזר פייבל
 גסמן דוד-דב
 דריזון מרדכי
 הוברמן פרץ
 ווינר שלמה
 וורונה וועלוול

וורונה נתן עם
 בנו-ילד
 זילברפרב בערל
 זילברפרב נחמן
 זילברפרב שלמה
 זילברפרב שמואל
 זלצמן דוד
 זלצמן נח
 זלצמן שלמה
 טורקניץ אברהם
 טורקניץ איצל
 טורקניץ אלתר
 טורקניץ בערל
 טורקניץ הנך
 טורקניץ וועלוול
 טורקניץ יהודה
 טורקניץ משה
 טורקניץ נחמיה
 טורקניץ ראובן
 טורקניץ שמואליק
 טרבילו ברכה

טרבילו מייטקה
 ליברקז הרשל
 לנדא משה
 ערדמן בונה
 פורים ברל
 פיאלקוב ישראל
 פיאלקוב נחמן
 פיאלקוב לייבל
 פיאלקוב שלמה
 פייקוב שמעון
 פלדמן ברוך
 פלדמן זליג
 פורים שמואל
 קויפמן לייבל
 קז בערל
 קז שמאי
 קנופמכר נחום
 קרייז שמואל-צל
 רונצווייג שמעון

קולקי

בוסליק אברהם
 בוסליק דוציה
 בוסליק סנדר
 בן-שבתאי מנחם
 ברנבלום אליקום
 גאלון דב
 גוטמן צירל
 גורנשטיין יוסף
 ווינמן וואווה
 ויינר יעקב
 זילברברג אהרון
 זלצמן חיים

חייצ'וק יוסף
 חייצ'וק רחל
 חסיס חיים
 טורשינסקי יובל
 טורשינסקי ישראל
 טסל דבורה (סוקולר)
 טסל מנחם
 סוקולר ברוך
 פלינט (פליט)
 פקהויז רחל
 עגבר בעריש
 פקהויז חנה

צ'רטוריסקר יצחק
 קוץ ישראל
 קורלנד נחמיה
 קיפר פרידה
 קירשנבוים גניה
 רובינשטיין נחמיה
 שליין אברהם
 שליין משה
 שליין סנדר
 שמוש יוסף
 שפיץ סנדר

קוסטופול

אתרוג אברהם
 ברודולי יוסף
 גורודצר מיכאל
 גיסיס יצחק
 גלדשטיין נחמיה
 גרינוולד צבי

טבצ'ניק משה
 טרכטנברג יצחק
 טרס יצחק
 כגן פליציה
 לוטרשטיין גרישה
 סוסיד דב

רויטבורד משה
 רזניק מקס
 ריינשפלד מאיר
 שוחט שלמה

קוריץ

אוצ'ניק מאיר	גכט דוד	צנטר אשר
אסתרמן הרשל	דידיביצר חיים	צ'צקי פסח
בלנר אהרון	וילנר אריה	קיסר בירל
ברדק משה	זינגרמן יוסף	קיפניס אלכסנדר
ברודר שרה	כגן מוטל	קליינר מרדכי
ברנשטיין פייגה	ליבר אלטר	קליינר משה
ברשק נח	ליטבק זאב	קרמר שמחה
גוטניק דב	ליניק צבי	רויטבלט יואליק
גולדמן מיכאל	מישוק משה	שורין רחל
גינדלמן משה	מלמד בוזיה	שטרלר בנימין
גינדלמן שמחה	פינקלשטיין גרישה	שטיינדל אברהם

קמין -
קושירסק

אורמלנד יצחק	מייסטל שמאי	פרצ'יק יהושע
איוון אריה	מינץ יהודה	צביבל ישעיהו
אינגבר זאב	סגל יוסף	צביבל מאשה
בוב אייזיק	סגל לייבל	פיזנהולץ יוסף
בורשטיין יצחק	סוקול שלמה	קטן חיה
בר אברהם	סוקול חיים-לייב	קלורמן שמואל-אבא
דולינקא חיים	סוקול רוניה	קנדל אריה
דקלבוים מאיר	סטפק יוסף	קנדל חיים
דריסיביץ הנרי	סטרייער מרדכי	קרוין יצחק
ויסמן יוסף	סינוביץ משה	קרוין חיים
ווליניץ שמואל	סנדיוק אליעזר	קרש אברהם
וולינסקי מייטה	סנדיוק דב	קרש בן-ציון
זלצר עמנואל	סנדיוק יואל	קרש יעקב-יצחק
זסק אביגדור	פינס ברוך	רדזבסקי בנימין
טויזנר יצחק	פלדמן יצחק	רופא מאיר
כץ חיים	פלדמן שבתאי	שוכמכר שלום
כץ מיכאל	פרדמן צבי	שוסטר יעקב
לייזרוק יעקב	פרייד טוביה	שניידר יונה
לרמן דוד	פרצ'יק ברוך	שפירא ברוך

קרמניץ

ברנשטיין יונה
ד"ר קארניץ ליאון
זייטלר משה

טיטלמן משה
מרגוליעס אברהם
קסלמן סוניה

קרעמען וויטיע
רבינוביץ משה
שוורץ בצלאל

רדזיוילוב

ברגר נתן (נטע)
ג'קר שולה

וסר יונה
קוטלר חיים

קורין אייזיק

רוקיטנה

אולשנסקי יוסף
אולשנסקי צבי
אידלמן חנן
אייזנשטיין אפרים
בוקוב נח
בורד אהרון
בורד בערל
בורד דוד
בורקו משה
בליזובסקי אהרון
בליזובסקי ברוניא
בליזובסקי נחמן
ברמן משה בן אברהם
ברמן משה בן ישעיהו
בינדר אברהם
בינדר יוסף
בינדר משה
ביינשצ'יק שמעון
גולובוי משה
גולובוי רבקה
גולובוביץ ישראל
גומולקה יונה
גורנשטיין צבי
גיטלמן משה
גייער יהודה
גלזומן משה

גנדלמן יהודה
גנדלמן צבי
גנדלמן ראובן
גנדלמן שמואל
גרבר אברהם
גרבר אליהו
גרינברג ישראל
גרינשפן שושנה
גרמפלר יהודה
זלוטוב אברהם
זקס יונה
חפץ אביגדור
טורוביץ דב
טורוביץ טוביה
טורוק דוד
טרוסמן יחיאל
לין תיאודור
נגל ברוך
סורביץ אטל
סורביץ משה
פוקסמן פנחס
פז יהושע
פינצ'וק ישראל
פינצ'וק שלום
פיק יעקב

פיק ישראל
פרידמן שלמה
פרלוב אהרון
פרלוביץ ברוך
פרלשטיין יעקב
צ'צ'יק דוד
צ'צ'יק מרדכי
קלורפיין אברהם
קליינמן אהרון
קעק אברהם
קרופניק מאיר
רוזנשטיין צבי
שוורצבלט (שחורי) ברוך
שולנר מרדכי
שוסטר דוד
שוסטר יוסף
שוסטר רחל
שטדלר בנימין
שטיינברג משה
שטיינדל שבתאי
שטיינמן פייביש
שפירא יצחק
שפירא מיכאל
שפירא קלמן
שפירא שלמה

רוזשישץ

לייקר לייביש
קנפר יחזקאל
שכטמן אהרון

שר יהודה
לאה

מנדלבוים מרדכי

רטנה
והסביבה

אולשינקר יוסף
אלבוים דוד
אורנשטיין משה
בנדר זנביל
ברג אברהם
ברג דבורה
ברוינשטיין לייבל
גלון מנדל
גלון ישראל
גרבווב דוד
גרבווב יעקב
דרוק נח

דרוק עקיבא
וקס אברהם
ורניק-קרש פרל
זייגרמייסטר זלדה
זייגרמייסטר שרה
חייט ישראל
חייט שמואל
כגן נחום
כגן אפרים
כגן יוסף-דב
מרין בצלאל

מרין חיים
פוקס משה-חיים
פרגל שלמה
קוטלר אפרים
קמינצקי אהרון-יוסף
קמפר זלמן
רוזנברג חיה
שטיינגרטן יעקב
שטיינגרטן בת-שבע
שטיינגרטן ישראל
שייניס מוטל
שפירא יצחק

רפלובקה והסביבה

קויפמן גרשון	דיק יוסף	אהרונסון ידידיה שלמה
קויפמן צבי	וייסמן יוסף	בינדס פסח
קושניר דוד	ידושליבי יצחק	בס דוד
קנוניץ' שמואל	לופו צבי	בס יעקב
קנטור אליעזר	לין מאטס	בראט ברל
קריצ'מר דוד	ליסק אברהם	גוז זאב
קרייזר לייבל	ליסק סנדר	גולדמן צפורה
רבין דן	מוריק אריה	גורביץ' חונה
רודין יהודה	מוריק סנה	גלון אהרון
רוזמן שלמה	מניוק בן-ציון	גרובר משה
שוורצבלט בנימין משה	צוקרמן ישראל	דיכטר משה

ממקומות שונים

שוורצברג חיים (חלם)	הניעק (ורשא)	אורדה יעקב
שוחט יהודה	יסקולסקי שלום	בונק יצחק
שוחט משה	פינקלשטיין נתן	ביסקר חנה
שפירא יצחק	פירסמן משה	גרינשטיין קוש
שמואלביץ שמואל (ברנוביץ)	רייכשטול יעקב	ויידמילר ולנטין

רשימות פרטיזנים וחיילים נוספות שקיבלנו מהשלטונות האוקראינים בלוצק באמצעות מר לדיסלב נקונייצ'ני.

לוצק

רוזנברג איגנטי	קורצר אברהם	איינבנדר שמריהו
סלמוב חמוד	רבזין מיכאל	בוברמן
סיגלוב אברהם	ריבצקי ולצי	ברגר אברהם
טורק אייזיק	בוימן פניה	ברגר קהת
פרונטבוים משה	בורשטיין אנקל	דינר אברהם
חייטוב בן - ציון	וויינר חיים	המר חיים
צימר הנריך	גסקו אייזיק	ווקס אברהם
צוקרמן וולף	גלרמן איציק	וינקור משה
איסונים וולף	גלוס יעקב	מלמד יהודה
שירז'יק פינס	גרינברג שמעון	מונשבר וולף
שורניק בוריס	דיטריך ברוך	נימירובסקי נחום
וקלר איסאק	אלברט ארקדי	רייטבלט בוריס
וקלר איסאק	קפר-וסר פטר	פדרמן אברהם
אמברט ניקוליי	קופץ בנימין	צינקר דוד
זקידר יולי	קולודנר מרדכי	צוקר לייב
זיגלבוים אדם	לרנר ניסן	שץ איגנץ
זנטל איגנטי	רישטיין ניקולאי	שפיץ חיים

קובל

גוז יהודה	סוקול חיים	צרמישנה ניקולאי
ארליך יוסף	ירוכימוביץ יעקב	שנקר שלום
פיטרוסקה זליג	קפלן אברהם	שירינגר וולף
רוג גרשון	חיט נחמן	גולד יעקב
רובינשטיין לייבל	כמיעל לייבל	גלמר הנריך
סגל ישראל	צרמושנר אברהם	לייטר אברהם

רטנו

ברוינשטיין לייב

צומאן

שיינבין בוריס

קולקי

ווידמולר ולנטין

קיוורצי

בליישטיין אפרים
סוכה היינך
שמול נתן
שיינבין בוריס
בקר יהושע - אשר

איוונידבסקי

ביסטוב מאיר
נגילשטיין מאיר
נגילשטיין משה
נגילשטיין נתן
פינקל חיים
פיטרמן הרש - יעקב
צמר משה

טריסק

ריישטול יעקב
פינקלשטיין נתן
שוחט משה
שוחט יהודה
אורדה יעקב

גורוכוב

בלכמן אהרון
ברוינשטיין זיוויל
גדין יוסף
דיברובידה שאע
קישקה ברל
חנט יחזקאל
אייסמן אלכסנדר
זיטומיר
בורשטיין אלכסנדר

לודמיר

בובן לייב
זמל שמואל
קויטל שאול
לייטצן אליהו
שיך משה
בונק איסאק

ליובומל

ברגר חיים
גלמן מיכאל
גריגורטן דוד
שיינולד גריגורי
שטרנבוים נומן

סטרוביז'ב

ברוינשטיין לייב
גרינשטיין קוש

לובישוב

מוטל סיומה
שטומוק שמואל
יסקולסקי שלום

לוקצינסק

גלייזר זליק
קנדל סויטקה
גרייבר בוריס

חלק מהקהל

YALKUT WOLYN

Yearly

Edited by **Nathan Livne**

Secretary - **Yehuda Merin**

Givataim - New-York - Los Angeles - Montreal

Published by **the World Union Of Wolynian Jews**
Israel - USA - Canada